

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjyske Museer

2000

Sønderjyske Museer 2000

Tema om indsamling på museerne

(Nordslesvigske Museer, ny række, bind 2)

2001

Udgivet af Museumsrådet for Sønderjyllands Amt

Redaktion: Katrine Kampe

Oversættelse: Sønderjyllands Amt

Udgivet af Museumsrådet for Sønderjyllands Amt, 2001

Grafisk afdeling, Amtsgården, UK-467-2.

Trykt i 1100 eksemplarer hos Vizuel, Aabenraa

ISSN: 0107-9336

Indholdet i årbogen er ikke udtryk for Museumsrådets holdninger, men må alene tilskrives de respektive forfattere.

Omslag:

Claus Carstensen, Udkast 1992,

tilhører Kunstmuseet Brundlund Slot, Aabenraa.

Indholdsfortegnelse

Forord af Katrine Kampe

Inger Lauridsen: <i>En Kniplingsamling og dens forbindelse til Hansigne Lorenzen i Ballum</i>	5
Hanne Christensen: <i>Kulturmiljøet - bevaring i fuld skala</i>	15
H. E. Sørensen: <i>Svanetæppet</i>	33
J. F. Edeling: <i>Indsamling på Hjemmeværnsmuseet i Frøslevlejren</i>	45
Katrine Kampe: <i>Sønderjyske motiver</i>	49
Ove Mogensen: <i>Fokus på det nordiske</i>	57

Beretninger for årene 1999 og 2000

De statsanerkendte og statslige sønderjyske museer

Haderslev Museum og Museet i Hjemsted Oldtidspark	64
Midtsønderjyllands Museum og Gram Lergrav	71
Aabenraa Museum og Jacob Michelsens Gård	74
Frøslevlejrens Museum	81
Tønder Museum og Højer Mølle og Marskmuseum	84
Museet på Sønderborg Slot	89
Cathrinemindes Teglværksmuseum	94
Kunstmuseet Brundlund Slot	96
Sønderjyllands Kunstmuseum	99

Beretninger for årene 1999 og 2000

De associerede sønderjyske museer

Ehlers-Samlingen	105
Hygum Hjemstavngård	108
Skærbæk Museum	109
Museet ved Danevirke - Danevirkegården	111
Museet Holmen	113
Bov Museum Oldemorstof	116
Dansk Klokkemuseum	119
Hjemmeværnsmuseet	121
FN Museet De Blå Baretter	126
Zeppelinmuseet	127

<i>Deutsche Zusammenfassung</i>	129
---------------------------------------	-----

Indsamling på museerne

af Katrine Kampe

Nærværende årbog er sammensat som et temanummer, hvor der er sat fokus på museernes indsamling. I Årbogen kan man læse 6 artikler, som tager udgangspunkt i museernes overvejelser om bevaring af kulturhistoriske og kunsthistoriske genstande. Artiklerne giver et indblik i, hvilke overvejelser der er knyttet til genstande, som indsamles til museer med særlige fagspecialer.

I den første artikel skriver museumsinspektør Inger Lauridsen om de fortællinger, der ligger gemt i en gave med kniplinger, knipleredskaber, papirer og fotos. Artiklen handler om den unge københavnske kvinde, Herta Jankjær, født Jepsen, der som ganske ung kom i kontakt med forfatterinden Hansigne Lorenzen (pseudonym Sven Tange), der gjorde et stort arbejde for at genopdage og bevare de traditionelle tønderske kniplinger for Danmark. Historien om Herta Jankjærs kniplinger bringer læseren ind i en verden, hvor bevaringen af det gamle danske håndværk knyttes sammen med danskhedens sag i Sønderjylland - endda med hele Sønderjyllands historie.

Museumsinspektør Hanne Christensen skriver i artiklen "Kulturmiljøet - bevaring i fuld skala" om, hvilke overvejelser der knyttes til arbejdet med bevaring af kulturmiljøer. I artiklen præsenteres arbejdet med kulturmiljøet som en ny strategi og metode, og den viser samtidig, hvorledes museernes indsamling også vedrører de ikke-flytbare genstande.

I sommeren 2000 fik Skærbæk Museum foræret et "Svanetæppe" udført på Skærbæk Væveskole omkring

1900 efter forlæg fra den tyske kunstner Otto Eckmann. Foranlediget heraf fortæller museumsleder H. E. Sørensen om tæppet og svanemotivet, der spillede en stor rolle i især den tyske kunst i sidste halvdel af 1800-tallet og gennemgår samtidig dets oprindelse.

Under overskriften "Indsamling på Hjemmevernsmuseet i Frøslevlejren" skriver J. F. Edeling om museets formål og ansvarsområde. Læseren bliver indført i dette specialmuseums idé og virke gennem præsentation af enkelte museums-genstande, der er indsamlet primært efter gaver.

Museumsinspektør Katrine Kampe skriver i sin artikel om en serie værker lavet af billedkunstneren Claus Carstensen. Værkerne er skænket til Kunstmuseet Brundlund Slot, og de tager udgangspunkt i genforeningsmotiver fra plakater og nødpengesedler. Artiklen er formet som et interview med kunstneren og handler om billedernes forlæg og grænser i fysisk og kunstnerisk forstand.

Den sidste artikel er skrevet af museumsleder Ove Mogensen. Artiklen er en beskrivelse af Sønderjyllands Kunstmuseums indsamling, der har ændret sig fra at have fokus på surrealisme indenfor dansk kunst til at have fokus på den nordiske kunst. I artiklen indkredses begrebet "det nordiske" som redskab for en ny indsamlingsstrategi for museet.

En kniplingssamling og dens forbindelse til Hansigne Lorenzen i Ballum

af Inger Lauridsen

I sommeren 1914 tilbragte en ung københavnsk pige, Hertha Jepsen, nogle uger hos Hansigne og Hans Lorenzen i Ballum. Hertha var den sommer 17 år gammel, og årsagen til, at hun var inviteret til Ballum var, at hendes far, journalisten og foredragsholderen Mads Jepsen, på en tidligere foredragsrejse til det vestlige Sønderjylland, havde lært Hansigne og Hans Lorenzen at kende. Ægteparret Lorenzen var velkendte skikkelser i Vestslesvig. Hansigne Lorenzen var på dette tidspunkt især kendt for sin forfattervirksomhed, selv om hun endnu i 1914 skrev under pseudonym. Hendes første roman "Der kæmper et folk" var udkommet under pseudonymet Sven Tange i 1905. Hans Lorenzen var især kendt for sit meget danske sindelag, der i 1909 tvang ham til at tage sin afsked som lærer ved Ballum skole. Hans Lorenzen bestred desuden forskellige lokale tillidshverv, og både Hansigne og Hans Lorenzen tog aktivt del i det folkelige arbejde i Sprogforeningen.

Besøget i Ballum i sommeren 1914 var ikke Herthas første besøg hos familien Lorenzen, men det var formodentlig første gang, hun var der uden sine forældre. De har sikkert foreslået hende, der var enebarn, denne ferie, fordi hun havde mulighed for at være sammen med ægteparret Lorensens to ældste døtre, Anna (senere Kjems), født 1893, og Marie (senere Munch-Knudsen) født 1895. Mens Hertha i 1914 opholdt sig i Ballum, lærte hun at kniple, formodentlig af Hansigne Lorenzen, og hun tilegnede sig det første grundlag i at beherske tilvirkningen af lettere traditionelle tøn timerkniplinger.

Hertha var endnu gæst på gården i Ballum første august 1914, da Første Verdenskrig brød ud, og det var for hende en meget voldsom oplevelse den følgende dag at være vidne til, at Hansigne og Hans Lorenzen samt fire af deres fem børn blev arresteret og ført, først til arresten i Tønder (i dag en del af Tønder Museum) og den følgende dag videre med tog til Altona. Denne

første arrestation varede kun ganske få dage, men ægteparret Lorenzen blev, uden deres børn, en uges tid senere atter tilbageholdt og interneret på Navigationsskolen i Flensborg.¹ Hertha glemte aldrig disse augustdage, og måske var de netop skyld i, at den unge pige, da hun kom tilbage til København, ikke lagde sin ny erhvervede kniplingsinteresse på hylden men snart opnåede en betydelig dygtighed i at udføre tøn timerkniplinger. En anden årsag var nok også den, at hendes mor, Marie Jepsen, var meget optaget af håndarbejde og dygtig til både at sy og brodere. Hun har sikkert tilskyndet den unge pige til at fortsætte med at kniple.

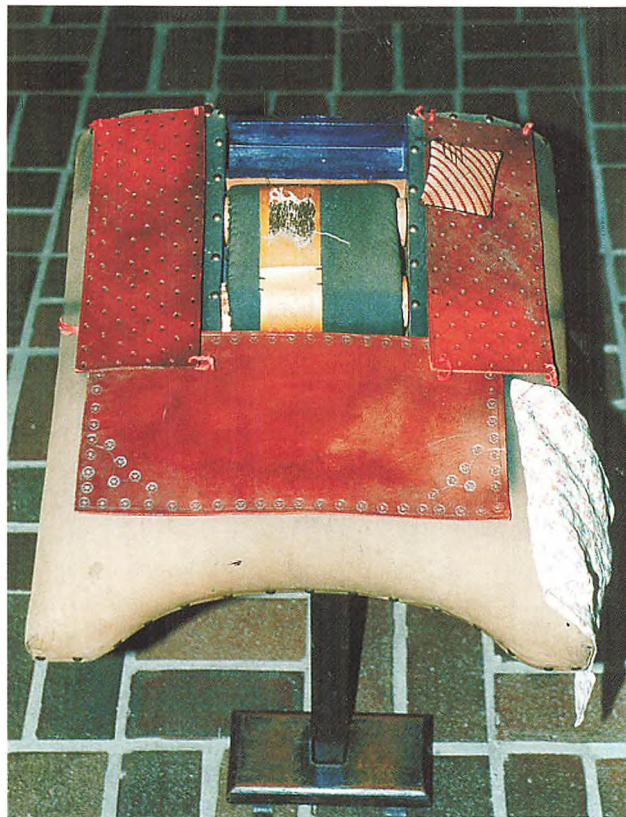

Foto af Hertha Jepsen som hun så ud i sommeren 1914.

Hertha Jepsens knipleskrin

Gennem Hansigne Lorenzen erhvervede Hertha på et tidspunkt i løbet af de følgende år et knipleskrin med tilhørende stander. Skrinet var et såkaldt Ballumskrin af en type, som Hansigne Lorenzen selv havde udviklet og ladet fremstille. Mens traditionelle Tønder knipleskrin har en fast pude, hvorpå kniplingen skal flyttes op, hver gang kniplersken kommer til enden af sit prikkebrev (mønstret), var en type med valse blevet udbredt i Vestslesvig fra slutningen af 1800-tallet. En valse, hvormod prikkebrevet hæftedes, gjorde det muligt at undgå at flytte kniplingen op, men valsen på et sådant kniplebræt er som oftest placeret således, at kniplersken meget let får myoser i nakke og skuldre, fordi kniplingen sidder for "højt". Hansigne Lorenzens Ballumskrin har form som traditionelle Tønderkskrin, men de har en valse, der er nedfældet i skrinet, således at kniplingen sidder næsten plant med kniplepuden. På denne måde opretholdt Hansigne Lorenzen traditionen og samtidig lettedes kniplearbejdet ved, at kniplersken sparede det tidskrævende opflytningsarbejde. For at understrege de vestslesvigske traditionstræk blev både skrin og stander bemalet og dekoreret på traditionel vis.

Hertha Jepsens knipleskrin omtales så udførligt i denne sammenhæng, fordi Hertha Jepsens datter, Anne Marie Jankjær og datterdatter, Karin Mahneke i foråret 2000, blandt mange andre ting, skænkede Hertha Jepsens Ballumskrin til Tønder Museum sammen med en del af de traditionelle tønderkniplinger, som Hertha Jepsen lærte at kniple med udgangspunkt i besøget i Ballum, og hvis mønstre hun bragte med sig hjem til Køben-

Ballumskrinet.

havn: "Sneglen", "Skævbladet", "Perlen", "Marens Hægte", "Jordbærret", "Tæthægten" for at nævnte de oftest forekommende mønstre blandt Hertha Jepsens kniplinger.

Hertha Jepsens ungdom og ægteskab

Imidlertid fik Hertha Jepsen snart andet at tænke på. Mens Verdenskrigen rasede og berørte Slesvig dybt, var kongeriget relativt uberørt af krigen. Men der skete sørgelige begivenheder i Herthas egen familie. Herthas far døde 1916, på en foredragsrejse i Jylland, ganske pludseligt af en hjerneblødning, kun 48 år gammel, og Hertha måtte hjælpe moderen, der, for at skaffe sig et udkomme, måtte begynde pensionatsvirksomhed i familiens rummelige lejlighed på Jagtvej på grænsen mellem Frederiksberg og Nørrebro. Hertha blev boende hjemme, mens hun gjorde sin skolegang færdig, og

Nærbillede af dekorationerne på skrinet.

mens hun uddannede sig til tandlæge. I studietiden fandt hun sin tilkommende mand, en ung tandlægestuderende fra Odder i Jylland, Henry Jankjær. Parret blev gift i august 1921; Hertha Jepsen blev til Hertha Jankjær, og sammen startede de en tandlægeklinik på Borups Allé, mens de indtil slutningen af 1920'erne blev boende sammen med Herthas mor, Marie Jepsen i lejligheden på Jagtvej. Hertha Jankjær ophørte, som det var almindeligt på dette tidspunkt, med sit erhvervsarbejde, da hun i 1923 ventede parrets første barn.

I disse, for hendes liv, meget betydningsfulde år, fastholdt hun sin forbindelse med Hansigne Lorenzen og især med Hansigne og Hans Lorenzens yngste dat-

Foto af Hertha Jankjær med sit første barn, Kirsten i dåbskjolen, som hun syede og kniplede.

ter, Cathrine Lorenzen (Tidde), og hun fulgte ivrigt med i det arbejde, som Hansigne Lorenzen siden begyndelsen af århundredet havde påbegyndt for at redde tønderkniplingerne og deres fremstillingsmåde fra glemsel. Således syede og kniplede hun til sit første barns dåb en dåbskjole, som hun prydede med kniplingen "Skævnbladet". Kjolen har siden været anvendt ved alle barnedåb i Hertha Jankjær's familie, og den er endnu i slægtens eje.

Hansigne Lorenzen og Det Tønderske Kniplingsdepot

Hertha Jankjær var ved sit besøg i Ballum i 1914 uafvidende dumpet ned i et miljø, hvor tønderkniplingerne med rette betragtedes som et gammelt dansk kunsthåndværk, og hvor man knyttede bevaringen af tønderkniplingerne sammen med danskhedens sag i Sønderjylland, ja, med hele Sønderjyllands skæbne.

I 1908 havde den daværende direktør for Kunstindustrimuseet i København, Emil Hannover forestået en udstilling om "Den tønderske kniplingsindustri historie".² Samtidig eller måske endog en smule tidligere havde Hansigne Lorenzen i Ballum påbegyndt sit arbejde med at opspore og opkøbe gamle kniple mønstre, knipleprøver og kniplinger i Vestslesvig. I 1913, samme år som Dansk Husflidsselskabs Vævestue oprettedes, rejste Hansigne Lorenzen til København for at forhøre sig dels hos professor Anton Rosen, der var aktiv i husflidsselskabet, og dels hos Emil Hannover, om der kunne skabes en mulighed for, at tønderkniplinger kunne blive repræsenteret på en kommende udstilling i USA (San Francisco) som et dansk kunsthåndværk. Emil Hannover mente ikke, at det ville være muligt, endsiges en god idé at forsøge at genoplive det gamle håndværk. Desuden var han i tvivl om, hvorvidt tønderkniplinger kunne betragtes som danske arbejder, når deres fremstillingssted hørte til Det tyske Kejserrige.¹ Hansigne Lorenzen opnåede således ikke i 1913 at skabe dén større interesse omkring tønderkniplingerne i hovedstaden, som hun havde håbet på, og Første Verdenskrig satte fra 1914-18 en stopper for Hansigne Lorenzens arbejde, i hvert fald i kongeriget. Men hun fortsatte sit arbejde ufortrødent, således at jorden, ved Genforeningen 1920, var gødet for en re-

Dåbskjolen, fotograferet i 2001

næssance for brugen af tønderkniplinger i kongeriget.

I 1921 oprettede Den sønderjyske Fond og Dansk Husflidsselskabs Vævestue sammen Det Tønderke Kniplingsdepot. Som leder af depotet valgtes Hansigne Lorenzen, foreløbig kontraktmæssigt for 10 år. Fra oprettelsen havde Dronning Alexandrine, der selv var en dygtig kniplerske, indvilget i at påtage sig hvervet som protektrice for Det Tønderke Kniplingsdepot. Fra starten var det tanken, at Det Tønderke Kniplingsdepot skulle ansætte vestslesvigske kniplersker, og at disse skulle kunne ernære sig ved at fremstille kniplinger, der skulle sælges til store forretninger i ind- og udland.

I et særligt afsnit af de aftaler, der i 1921 blev indgået mellem Hansigne Lorenzen, Vævestuen og Det Tønderke Kniplingsdepot hedder det:

“ Fru Lorenzen leder, under samråd med Vævestuen, selvstændigt det, under hende hørende, arbejde, der består i ved den stab af kniplersker, med hvem hun står i forbindelse, og dem, som fremtidigt vil arbejde for hende, at få fremstillet et så stort kvantum kniplinger, som udkræves til sagens fremme, at indsamle disse fra kniplerskerne og oversende dem til Vævestuen”.⁴ Det viste sig imidlertid at være vanskeligt at skaffe det fornødne overskud gennem denne fremgangsmåde, og Det Tønderke Kniplingsdepot var ofte i økonomiske vanskeligheder. Dette ses bl.a. af et bevaret klagebrev, skrevet 1923 af en ikke navngiven person til grosserer Eduard Ohlsen, København, der var tilknyttet Vævestuen. I brevet nævnes flere eksempler på, at Hansigne Lorenzen var i restance med hensyn til at kunne betale kniplerskerne for de leverede kniplinger.⁵

De Danske Damekredse

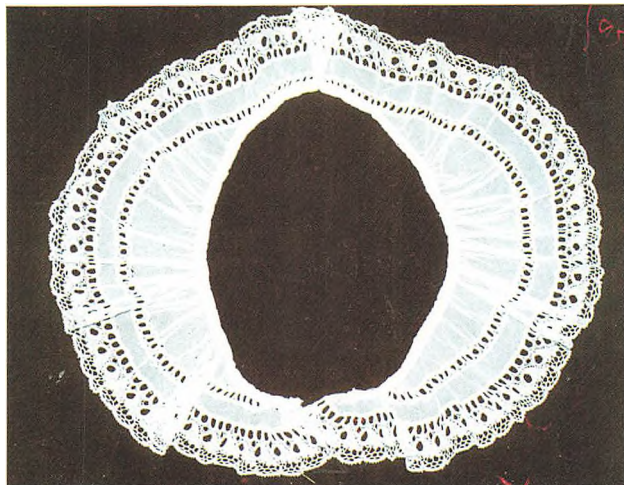
Mens Det Tønderke Kniplingsdepot, Vævestuen og Hansigne Lorenzen kæmpede med en anstrengt økonomi, havde interessen for de tønderke kniplinger bredt sig, således at der i flere danske byer i begyndelsen af 1920'erne stiftedes filantropiske støtteforeninger, de såkaldte “damekredse”. Den største og mest indflydelsesrige af disse og den, der kom til at betyde mest for kniplingssagen var “Københavns Damekreds for Tønderkniplinger”, der stiftedes 1923.⁶ Damekredsene skaffede medlemmer og støtter, og de formidlede salget af de kniplinger, der blev opkøbt i Vestslesvig. Blandt metoderne til at øge både produktion og salg var årlige udlodninger af kniplinger, der var opkøbt i Vestslesvig, til medlemmer af damekredsene. Metoden ligner ganske den, der anvendes i mange kunstforeninger i dag. I de første år, efter at damekredsene dukkede op, var det Hansigne Lorenzen, der forestod opkøb af kniplinger til kredsen, men desværre opstod der snart et ret spændt forhold mellem Hansigne Lorenzen/ Det Tønderke Kniplingsdepot og Den Københavnske Damekreds. Det spændte forhold synes at være opstået ved, at Den Københavnske Damekreds' næstformand, fru Else-Marie Thomassen fra 1927 begyndte sine egne

kontaktrejser i Vestslesvig og selv forestod opkøb af kniplinger fra de kvinder, der ville arbejde direkte for Damekredsen. Dette må Hansigne Lorenzen have følt gik hendes rettigheder for nær. Forholdet bedredes ikke af, at Damekredsen, efter at have fået tråden analyseret på Vareprøvningsinstituttet i København, anfægtede den tråd, som Hansigne Lorenzen udleverede til sine kniplersker. Tråden, som Hansigne Lorenzen havde fået overdraget af en gammel kniplingshandler i Ballum, viste sig at være af bomuld og ikke af hør, som kniplingshåndværket altid havde foreskrevet. Det er nedslående at erfare, hvorledes tonen i brevvekslingerne mellem Den Københavnske Damekreds' formand, fru overlæge Hansen og Hansigne Lorenzen i 1928 og 1929 skærpes voldsomt på grund af tråddiskussionen. Hansigne Lorenzen udtrykker sig således i et brev til Damekredsens formand, dateret 6. februar 1929: " Jeg for mit vedkommende tør *ikke* sætte statens mærke på en Tønderknipling, uden den er kniplot med *denne* tråd, da jeg *kun* kan anerkende *den* som den eneste *ægte* og anvendelige, *i hvad den så består af...*" (Hansigne Lorenzens egne understregninger).'

Det blev meget snart således, at Det Tønderske Kniplingsdepot og Den Københavnske Damekreds havde hver deres kniplersker, og mens Hansigne Lorenzens kniplersker knipledte med den bomuldstråd,

Foto af Hertha Jankjær ved fest i Ballum i 1940'erne. Hertha Jankjær bærer en krave med kniplingen "Skævbladet".

Farvefoto af Hertha Jankjærs krave, optaget 2001 på Tønder Museum.

der blev uddelt til dem, fordelte Damekredsens udsendte næstformand Else-Marie Thomasen skotsk hørtråd til Damekredsens kniplersker.

Hertha Jankjærs kniplinger

Mens de to rivaliserende foreninger diskuterede tråd og priser på kniplinger, dygtiggjorde Hertha Jankjær sig som kniplerske. Fra hendes ældste datter, Kirstens døb og til hendes tidlige død i 1954 knipledte hun tønderkniplinger til brug for familiens kvindelige medlemmers garderobe. På fotografier af familien Jankjær, optaget i forbindelse med højdepunkter i familiens liv; barnedåb, konfirmationer, bryllupper, sølvbryllup og runde fødselsdage kan man se en del af de kniplinger, der i foråret 2000 blev skænket til Tønder Museum. Således optræder en kniplingskrave med kniplingen "Skævbladet" på flere fotografier af Hertha Jankjær. En ældre barbe, som sikkert oprindeligt har tilhørt Hertha Jankjærs mormor, ses både som sjalskrave, båret af Marie Jepsen ved flere lejligheder, blandt andet hendes 80 års fødselsdag i 1944 og som krave med brystsløjfeeffekt af Hertha Hankjær på et familieportræt, optaget i 1935.

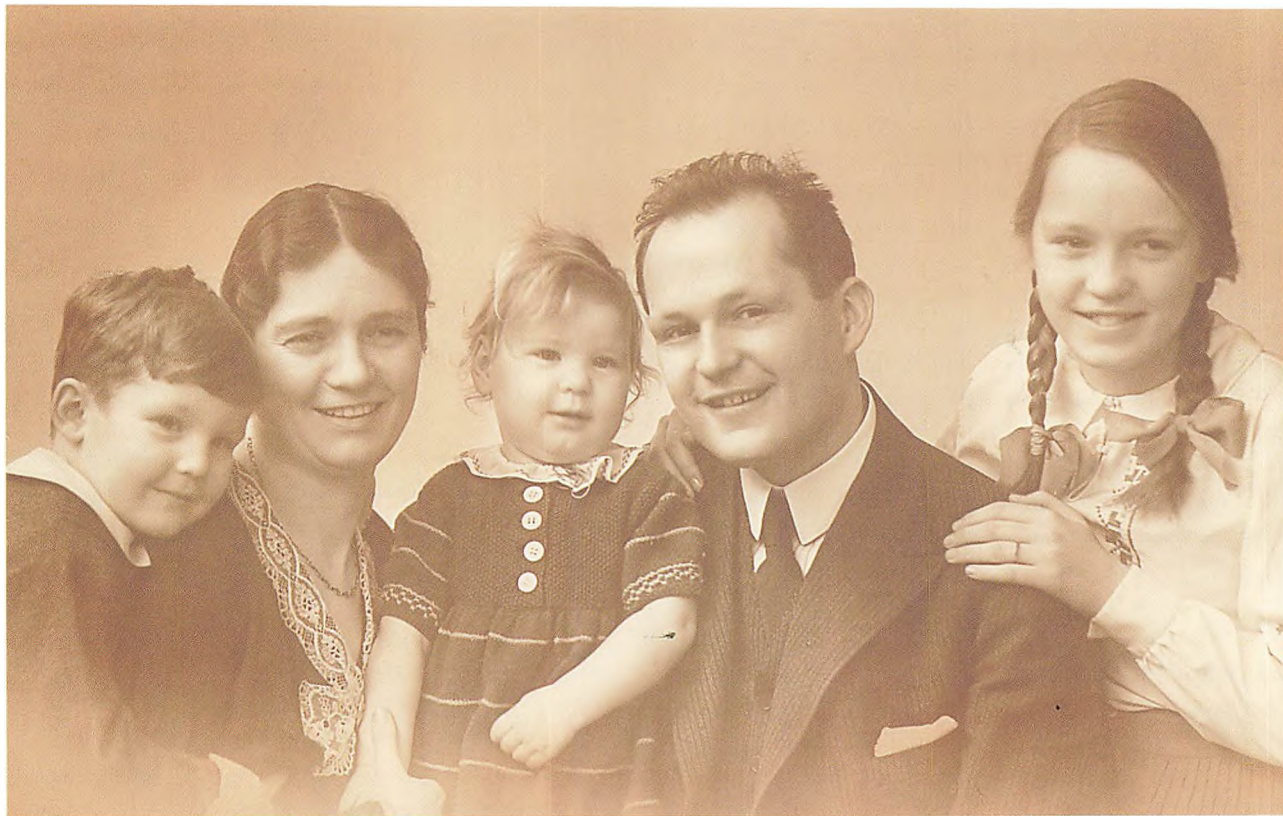

Foto af Hertha Jankjær med mand og børn, optaget 1935 og foto af Marie Jepsen med gæster på sin 80 års dag 1944. Bemærk, at Hertha Jankjær i 1935 bærer Marie Jepsens barbe som krave med sløjfeeffekt.

Hertha Jankjærs arbejde med Det Tønderske Kniplingsdepots støttekreds

På et tidspunkt, formodentlig i begyndelsen af 1930'erne gik Hertha Jankjær meget aktivt ind i Det Tønderske Kniplingsdepots Støttekreds. Nøjagtig, hvornår det skete, er usikkert, men det var naturligt for hende, der havde en så tæt tilknytning til Hansigne Lorenzen og dennes familie at arbejde inden for Kniplingsdepotets støttekreds og ikke Damekredsen. Hun blev snart kredsens kasserer, og en del af hendes arbejde bestod i at hverve medlemmer til støttekredsen. I lighed med Den Københavnske Damekreds foranstaltede Støttekredsen årlige udlodninger af tønderkniplinger til kredsens medlemmer, og Hertha Jankjær var altid med i dette arbejde. Hun sørgede for, at hendes tre børn, Kirsten, født 1923, Niels Erik, født 1930 og Anne Marie, født 1934 blev medlemmer af Støttekredsen.

Blandt de kniplede ting, som Tønder Museum har modtaget, findes en lille kaffedug, kantet med hulsøm og prydet i hjørnerne og i en indsat kvadrat midt på dugen med kniplingen "Egebladet". Denne kaffedug var første præmien ved et års udlodning af kniplinger, og det var Hertha Jankjærs yngste datter Anne Marie, der vandt den. Et andet år var det sønnen Niels Erik, der vandt udlodningens førstepræmie, en længde på 117 cm af den meget smukke knipling "Vedbend" eller "Snerlen", som den også kaldes. Denne længde er endnu indsyet (på symaskine) i cellofan, således som Hansigne Lorenzen og hendes datter Cathrine Lorenzen havde for vane at emballere kniplinger til levering. Også denne knipling er en af gaverne til Tønder Museum. Hertha Jankjærs datter, Anne Marie har fortalt, at moderen var meget ilde berørt over, at hendes børn i to år vandt førstepræmien i den udlodning af kniplinger, som hun havde ansvaret for.

Knipleskolen på Kunstindustrimuseet og i Tønder

Blandt de tiltag, som Hansigne Lorenzen anvendte mange kræfter på fra midten af 1920'erne, var oplæring af nye og helst unge kniplersker. Sammen med sin datter Cathrine, der var handicappet efter en løbskørsel, startede hun første september 1927 et kursus i tønderknipling på Kunstindustrimuseet i København. Kurset, der havde Cathrine Lorenzen som lærer, skulle

strække sig over tre måneder, og undervisningen skulle vare i op til fire timer dagligt i hold på 10-15 elever. Det var kursets mål at give eleverne indblik i fremstillingen af seks forskellige tøndermønstre, således at hver elev hver 12. dag i kursusperioden indlære et nyt mønster. Kursets pris var 75,- kr. for undervisningen og 75,- kr. for materialer. For de 75 kr. til materialer fik eleven følgende: Et knipleskrin, en stander, to sidebreve og et forstykke (skrævl) af læder, en perlesnor til en saks, et sæt klæder til at dække skrinet med (høll'klæ'), en stils (trådordner), ti benpinde, ni pinde af rosentræ eller ibenholt, otte almindelige træpinde, et pergamentprikkebrev med prøve til det første mønster samt tråd og knappenåle.⁸

Hvor mange, der deltog i det første kursus i København, er ikke oplyst, men det må have været et tilfredsstillende antal, idet der i 1931 i dagspressen annonceredes endnu et kursus på Kunstindustrimuseet i tønderknipling. Kurset blev annonceret til at begynde 1. februar 1931 med Cathrine Lorenzen som lærer. Den type knipleskrin, der omtales i kursusprogrammet, var

Hansigne og Hans Lorenzen ved deres diamantbryllup 28. november 1950.

sikkert af samme type som Hertha Jankjærs knipleskrin med stander, der er omtalt tidligere.

I 1929 oprettede Cathrine Lorenzen en knipleskole i Tønder. Hvert kursus var her på 300 timer, og eleverne

»DET TØNDESKKE KNIPLINGSDEPOT« VED FRU HANSIGNE LORENTZEN
 UNDER PROTEKTION AF HENDES MAJESTÆT DRONNING ALEXANDRINE
 I FORENING MED INSTITUTIONEN „VÆVESTUEN“ MODTAGET

GRAND PRIX: RIO DE JANEIRO 1925 · PARIS 1925 · AARSMEDAILLE PAA KØBESTÆVNET I FREDERICIA 1925

»DET TØNDESKKE KNIPLINGSDEPOT« VED FRU HANSIGNE LORENZEN
 UNDER PROTEKTION AF HENDES MAJESTÆT DRONNING ALEXANDRINE
 I FORENING MED INSTITUTIONEN „VÆVESTUEN“ MODTAGET

GRAND PRIX: RIO DE JANEIRO 1925 · PARIS 1925 · AARSMEDAILLE PAA KØBESTÆVNET I FREDERICIA 1925

SOM ENEINDEHAVER:

„A CENTURY OF PROGRESS“ MEDAILLEN PAA VERDENSUDSTILLINGEN I CHICAGO 1933

DE MED STATENS MÆRKE FORSYNEDE KNIPLINGER ER GARANTERET ÆGTE TØNDESKKE

STATENS MÆRKE

TELF. BALLUM 11.

BALLUM, DEN.....19....

Gengivelser af de to brevhoveder:

kunne i løbet af den tid lære ti typiske tøndermønstre. Målet med undervisningen var, at eleverne efter afsluttet kursus var udrustede til:

“at kunne arbejde selvstændigt,

at kunne kniple en hvilken som helst tøndersk knipling på egen hånd,

at alle kniplinger er kvalificerede til at få påsat statens mærke”. (Det Tønderske Kniplingsdepots mærke).”

I 1940 flyttede knipleskolen ind i lokaler i Vestergade 9, borgmester Richtsens ejendom, opført 1777. Det var passende rammer for skolen, idet borgmester Richtsen havde tjent sin store formue som kniplingshandler i sidste del af 1700-tallet. Knipleskolen havde lokalerne i Vestergade 9 indtil 1944, og blev i den periode støttet af Tuborg Fonden, Tønder amt og Tønder købstad. Grunden til lejermålets ophør var, at Cathrine Lorensens helbred svigtede, og hun var i de følgende otte år ikke i stand til at føre skolen videre. Fra 1952 genoptog hun sin undervisning, men fra dette tidspunkt og til sin død i 1971 med udgangspunkt i forældrenes og hendes hjem i Ballum.

Hertha Jankjær fulgte med i Cathrine Lorensens

skolearbejde også fordi der ret tidligt var opstået et meget tæt venskab mellem de to kvinder, hvoraf Cathrine Lorenzen var seks år yngre end Hertha Jankjær. Hertha Jankjær besøgte Lorenzen familien, når der var mulighed for og tid til det. At Hertha Jankjær havde meget personlige relationer ses også af, at der i hendes gemmer blandt andet fandtes et fotografi, optaget af Hansigne og Hans Lorenzen på deres diamantbryllupsdag i Ballum.

Medgang og modgang for Det Tønderske Kniplingsdepot

På trods af, at Det Tønderske Kniplingsdepot løb ind i store vanskeligheder, både økonomiske og problemer, forårsaget af uenighed mellem Hansigne Lorenzen og de mange ivrige danske kvinder, der ønskede at vise kniplesagen interesse, opnåede tønderkniplingerne flere, både internationale og nationale, priser. Dette fremgår af hovedet på det brevpapir, der i slutningen af 1920'erne anvendtes for Det Tønderske Kniplingsdepots officielle papir. Her ses det, at kniplinger opnåede Grand Prix i Rio de Janeiro samt årsmedalje på

købestævnet i Fredericia i 1923 og Grand Prix i Paris i 1925. I 1930'erne fjøjedes Verdensudstillingen i Chicago i 1933 til.

Samtidig voksede støttekredsens medlemstal, således at der var mere end 3000 medlemmer af damekredsene i 1930. Omkring 100 kniplersker var på dette tidspunkt beskæftiget med at fremstille traditionelle tønderkniplinger.¹⁰ Anvendelsen af tønderkniplinger som besætning på kjoler og som kant på lommetørklæder blev moderne i 1930'erne, i hvert fald hos den højere middelklasse som for eksempel læsere af bladet "Tidens Kvinder". Samtidig var det almindeligt i en bredere tradition at forsyne dåbstøj, konfirmationstøj og bryllupstøj med kniplinger.

Set i et tilbageblik tegnede fremtiden temmelig lys for det, der havde været Hansigne Lorenzens mål, at redde tønderkniplingerne fra glemsel. Læser man imidlertid bevarede breve fra Hansigne Lorenzen til medlemmer af Det Tønderske Kniplingsdepot eller til Damekredsen, virker det, som om hun følte sig dybt skuffet over de resultater, der var opnået. Hansigne Lorenzens skuffelse hidrørte nok især fra de, ret voldsomme, uenigheder, der vedblev at være mellem hende selv og Den Københavnske Damekreds' ledelse, fru overlæge P.N. Hansen, fru Else-Marie Thomasen og fru Florander.

Dels drejede uenighederne sig, som tidligere omtalt, om knipletrådens beskaffenhed, dels skærpedes uenigheden voldsomt, da Hansigne Lorenzen i begyndelsen af 1928 søgte om og fik mønsterbeskyttet 33 hjørner til lommetørklæder, som hun havde udarbejdet på grundlag af gamle kniplinger (tidligere anvendte kniplersker ikke hjørnemønstre til for eksempel lommetørklæder, men rynkede blot lige længder til, så de passede). Efter at have fået mønsterbeskyttet sine hjørner for tre år, skærpede Hansigne Lorenzen tonen overfor Den Københavnske Damekreds ved at nedlægge forbud mod, at Damekredsens kniplende medlemmer måtte anvende de hjørner, som hun havde udarbejdet og fået mønsterbeskyttet. I et brev til Den Københavnske Damekreds 14. december 1928 skriver Hansigne Lorenzen:

"Samtlige rammer (til lommetørklæder) både de bestilte og de, der er sendt med i udval er mønsterbe-

skyttede og må ikke fremlægges til salg uden om statens mærke. Jeg har bedt dem om fra Mønsterbeskyttelseskontoret at meddele såvel fru Thomasen som fru Florander, at de mønstre, som er beskyttede, hverken må fremlægges til salg uden mit garantimærke (altså statens mærke) ej heller må de afprikkes til salgsbrug. Jeg har selv tegnet alle disse hjørner, har ladet dem slå og prikke og mønsterbeskytte, og de står kun til rådighed for de kniplersker, der arbejder under min ledelse".¹¹

Dette brev vakte stor harme hos Damekredsen og hos Dansk Folkemuseums inspektør Elna Mygdal. Sidstnævnte henvendte sig 25. februar 1929 til Ministeriet for Industri, Handel og Søfart og forespurgte om betimeligheden i Hansigne Lorenzens fremgangsmåde. Elna Mygdal fremhævede, at alle mønstre var gamle mønstre og som sådan en del af en bred kulturarv, hvortil alle havde adgang.

Ministeriet tog sagen op med Patentkontoret, der i et svarbrev henviste Damekredsen til et egentlig sagsanlæg mod Hansigne Lorenzen, dersom man ville omstøde den mønsterbeskyttelse, som Hansigne Lorenzen havde erhvervet.¹² Et sådant sagsanlæg afstod Damekredsen dog fra, men uenigheden mellem Det Tønderske Kniplingsdepot og Den Københavnske Damekreds blev permanent. I februar 1932 fremlagde Damekredsen sit eget kvalitetsmærke - den kniplende kvinde i silhuet, der i dag anvendes som logo for de tønderke kniplingsfestivaler, der afholdes i Tønder hvert tredje år.

Damekredsen opnåede, ved at invitere kniplersker fra Vestslesvig til at kniple i Magasin du Nord i København, at forretningen indrettede en afdeling, hvor tønderkniplinger i mange prislæg kunne sælges. Det Tønderske Kniplingsdepot fortsatte med at sælge foreningens kniplinger fra Vævestuens udsalg, og efter at Håndarbejdets Fremme var blevet oprettet i 1933, solgtes kniplingerne derfra.

Hertha Jankjærs kniplinger og knipleredskaber efter hendes død i 1954

Hertha Jankjærs kniplinger og kniplieskrin gik, da hun døde i 1954, i arv til hendes børn, hvoraf især den ældste datter, Kirsten interesserede sig for det sønderjyske

håndværk. Som Hertha Jankjær havde korresponderet med især Cathrine Lorenzen, korresponderede Kirsten Jankjær, gift Mahneke, jævnligt med Hansigne Lorenzens ældste datter, Anna Kjems. Imidlertid er der en del år i 1950'erne og 1960'erne, hvor Kirsten Mahneke ikke beskæftigede sig syndeligt med kniplinger. I løbet af 1970'erne vakttes hendes interesse dog således, at hun i 1981 afholdt en foredragsaften med forevisning af moderens kniplinger i sit hjem på Østerbro i København. Som impuls til foredragsaftenen nævnede hun i foredraget, at der i 1980 udkom tre forskellige frimærker med tønderkniplinger. I et brev til Anna Kjems efter foredragsaftenen, berettede Kirsten Mahneke, at hun nu havde pakket sin mors kniplinger, materialer, billeder og knipleredskaber ned, således at de var lette at komme til igen, når og hvis hun skulle få mulighed for at holde flere foredrag og små udstillinger.¹³ Tønder Museum kan formodentlig takke Kirsten Mahnekes oprydning af og interesse for sin mors arbejde for, at samlingen var intakt, da hun døde i 1998. Hendes datter, Karin Mahneke og hendes søster Anne Marie Jankjær besluttede herefter, at Hertha Jankjærs kniplinger, knipleredskaber, papirer og fotos skulle overdrages som gave til Tønder Museum. Tønder Museum er meget taknemmelig for gaven, hvis proveniens belyser kniplingshistoriens seneste århundrede.

Noter:

1. Beskrevet i Hans Chr. Davidsens bog. "*Mit Forbrydealbum*". udgivet 1970 i Tønder samt i H.E. Sørensen: "Digtere og grænser" 1990, s. 92 ff.
2. Emil Hannover: "*Tønderiske Kniplinger*", København 1911, Fotografisk genoptryk med forord af Charlotte Paludan, København 1989.
3. Sagen omtales hos Karen Hoffritz: "Kniplervirksomhed i Danmark i det 20. århundrede" i "*Pragt og Poesi - Kniplinger gennem 400 år*" red. Charlotte Paludan, København 1991, s. 75 ff.
4. Breve og arkivalier vedrørende Hansigne Lorenzen og Det Tønderiske Kniplingsdepot, utrykt materiale, Tønder Museum.
5. Ibid, Utrykt materiale, Tønder Museum.
6. Den Københavnske Dameforenings scrapbog, findes i privateje hos Kathrine Thuesen, Højer. En kopi af scrapbogen forefindes på Tønder Museum.
7. Brev fra Hansigne Lorenzen til fru Hansen, København 6. feb. 1929, utrykt materiale, Tønder Museum.
8. Undervisningsprogram, underskrevet Cathrine Lorenzen, utrykt materiale, Tønder Museum.
9. Trykt program for undervisningen i Tønder Knipleskole, u. år, Tønder Museum, museumsnummer TM 10036.
10. Opus cit. Karen Hoffritz: "Kniplervirksomhed" s. 79.
11. Brev fra Hansigne Lorenzen til fru Hansen 14. december 1928, utrykt materiale, Tønder Museum.
12. Kopier af korrespondance mellem Elna Mygdal og Ministeriet for Industri, Handel og Søfart findes i utrykt materiale, Tønder Museum.
13. Håndskrevet foredrag af Kirsten Mahneke, afleveret til Tønder Museum i foråret 2000.

Kulturmiljøet - bevaring i fuld skala

af Hanne Christensen

Der er gået bud til amterne om at sætte kulturværdierne i landskabet på dagsordenen - i praksis ved at udpege udvalgte kulturmiljøer i den kommende regionplan 2001. Denne såkaldte statslige udmelding er udtryk for, at de visioner, der blev formuleret i midten af 1990'erne, er nået frem til planlægningsstadiet og dermed nærmer sig en virkeliggørelse.¹

Miljøpolitikens 3. dimension

Den politiske målsætning for sikringen af kulturværdierne i landskabet lanceredes første gang af miljøminister Svend Auken i en artikel i *Politiken* i juli 1994. Godt og vel et års tid senere i efteråret 1995 præsenteredes en egentlig politisk redegørelse, som blev behandlet i Folketinget den 17. januar 1996.² Den brede politiske tilslutning har gjort denne dato til en mærkedag for kulturmiljøet, der siden har haft status som miljøpolitikens 3. dimension - efter forureningsbekæmpelsen og beskyttelsen af flora og fauna. Hermed signaleredes hensigten: en aktiv og offensiv ind-

Et bevaret middelalderligt vejstykke ved Rønsdam på strækningen mellem Bov og Nyhus; antagelig anlagt samtidig med borgeren. Foto: Hanne Christensen, 1999.

sats, som siden er udmøntet i en række konkrete udspil.

Historisk kontinuitet og identitet er nøglebegreber for initiativet. Både i europæisk og større international sammenhæng har den moderne udviklings voldsomhed og hastighed givet anledning til eftertanke og bekymring. Det har givet sig udslag i vedtagelsen af en række internationale konventioner og andre tiltag, der har til formål at dæmme op for de frie kræfters spil. Allerede i 1972 vedtoges UNESCO-konventionen om beskyttelse af verdens kultur- og naturarv.³ I Europarådsregi satte med Granada-konventionen fra 1985 fokus på arkitekturarven og med Malta-konventionen fra 1992 på den arkæologiske arv;⁴ og med underskrivningen af en europæisk landskabskonvention i Firenze i år 2000 er hensynet til kulturmiljøværdierne - sideløbende med naturværdierne - opprioriteret som en bindende forpligtelse for de stater, der tilslutter sig.⁵ I EU-sammenhæng har der gennem "Raphael-programmet" været afsat midler, der blandt andet kunne komme kulturmiljøområdet til gode; dette og andre programmer er nu afløst af det bredere favnende "Cultura 2000".⁶

Fra de andre nordiske lande har der også kunnet hentes inspiration til varetagelsen af kulturværdierne i landskabet, ligesom der er formuleret en egentlig handlingsplan med specifikke indsatsområder for den 3. dimension i det nordiske miljøsamarbejde.⁷

De virkemidler, der tænkes taget i anvendelse, er i første række planlægningsmæssige, i praksis gennem videreudvikling af den *arealplanlægning*, der i Danmark nogenlunde samtidig med kommunesammenlægningerne i 1970 blev introduceret for at styre den eksplosive by- og infrastrukturvækst.⁸ I region- og kommuneplaner skal indarbejdes kulturhistoriske bevaringshensyn, og det forventes, at der både gennem disse overordnede rammeplaner og de juridisk bindende lokalplaner vil ligge væsentlige muligheder for at påvirke udviklingen i den ønskede retning.

*Et kig fra nord ud over Rødding bakkeø. I horisonten anes profilen af Sønder Hygum med kirke og silo. De af vejr og vind afslidte morænebakkeøer fra næstsidste istid er landsdelens ældste landskabselementer. Efter at skovene var forsvundet - brugt op - bredte lyngområderne sig og var endnu i 1920 anselige i Midtsønderjylland. Men i dag er jorden overalt nyttiggjort.
Foto: Hanne Christensen, 1999.*

I modsætning til det egentlige fredningsarbejde, der varetages af staten, forventes kulturmiljøbevaringen gennemført decentralt og i samarbejde med lokalbefolkningen. Allerede ved planlovsreformen blev der med offentlighedsfaserne lagt op til en større folkelig medindflydelse på beslutninger vedrørende lokalområdet, og nu meldes ud med et ønske om øget oplysning for at skabe eller styrke det engagement, som i sidste ende antages at være en forudsætning for, at den bredt orienterede kulturmiljøbevaring vil kunne gennemføres.⁹

Kulturmiljøer

Kulturmiljø betegner som begreb: *minder og spor efter menneskelig aktivitet i landskabet.*

Ved at sammenkoble naturgrundlaget - landskabet - og måden dette er udnyttet på, er begrebet velegnet til at beskrive stort set alle bosætnings-, erhvervs- og

infrastrukturer. Det kan således bruges meningsfuldt om såvel by- som land- og kystområder og i princippet dække alle tidsperioder. Selvom det umiddelbare naturgrundlag har spillet en mindre rolle efter industrialiseringen, så ligger de senere historiske lag i vid udstrækning oven på de gamle rent naturbaserede strukturer - som en videreudvikling af disse. I Miljø- og Energiministeriets officielle definition - der sigter mod prioriterede, bevaringsværdige kulturlandskabelige værdier - skal et kulturmiljø forstås som: *et geografisk afgrænset område, som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling.*¹⁰

Når vi i Danmark skal finde spor efter mennesket, opererer vi med en ca. 10.000-årig tidshorisont - fra de første omstrefjende jægere efter isens afsmeltning kunne finde et eksistensgrundlag på vore breddegrader. Det er et vældigt scenarie, der rulles op. Arkæologerne

har for forhistorisk tid altid været henvist til at tyde udviklingen gennem fysiske levn, hvorimod beskrivelsen af udviklingen i historisk tid - efter overgangen fra vikingetid til middelalder ca. 1050 - traditionelt har haft skriftlige kilder som grundlag. På mange måder har dette indebåret en blindhed over for de supplerende fortællinger i vore fysiske omgivelser. Det er disse fortællinger, der søges genopdaget, prioriteret og fastholdt gennem den politiske satsning på kulturmiljøet.

Den helhedsopfattelse, som ligger implicit i begrebet kulturmiljø, åbner for at betragte alle elementer heri som principielt ligeværdige, selv om nogle er vigtigere end andre. En stationsby med jernbanestation har større vægt i billedet end en viadukt og et ledvogerhus

Brundlund Slot og Slotsmølle er opført i de våde enge syd for Aabenraa, hvor vandet har kunnet udnyttes i både voldgrav og mølledam. Borgen blev flyttet herud i 1400-tallet. De ældste bevarede bygningsdele i både mølle og borg er fra ca. 1525-30. Møllen er nyligt restaureret og funktionsdygtig. I slottet, der i ca. fem hundrede år var amtmandsbolig, er i dag kunstmuseum. Foto: Hanne Christensen, 1994.

Uge kirke er en typisk romansk landsbykirke, bygget af kamp og bestående af skib og kor. Våbenhuset mod syd er en senere tilføjelse. Det tømrede klokkehus er karakteristisk for landsdelen. Tretten af de nitten bevarede klokkehuse af denne type i Danmark ligger i Sønderjylland - syd og sydøst for Aabenraa og på Als. Kirkerne er den dominerende fysiske arv fra middelalderen.

Foto: Hanne Christensen, 1999.

I Tøndermarsken har menneskene siden 1500-tallet gradvis inddiget og inddiget nyt land. Det storladne, åbne landskab med græs og grøfter brydes i et påfaldende skalaspring af de karakteristiske låger ind til færrerne. De fremstår både i kraft af deres dimension og ejermarkeringer som pudsig kontraster - og som eksempler på ydmyge kulturspor. Foto: Hanne Christensen, o. 1980.

ude på linien. Men alle tre elementer, ligesom selve banelegemet, hører ideelt set med, hvis man skal karakterisere en ældre "jembanestruktur". Kulturmiljøbegrebet rummer således i sig selv en opprioritering af de mere ydmyge, eller for den sags skyld ekstensive kulturspor.¹¹

I praksis er der meget få områder i Danmark, der ikke på den ene eller anden måde er blevet reguleret og nyttiggjort. Det gælder også vore nuværende skove. Det flade Danmark er med andre ord stort set overalt præget af menneskets påvirkning og altså et stort intensivt udnyttet kulturmiljø. Herved adskiller det sig blandt andet fra vore nærmeste naboer i Norden, Norge og Sverige, som har store ekstensivt udnyttede områder.

De aktuelle initiativer

I forlængelse af den positive modtagelse af kulturmiljødegeøren i Folketinget i januar 1996 iværksattes en række målrettede initiativer, herunder projekt "Kulturhistorien i planlægningen", der skulle tjene som redskab for amternes arbejde med regionplanerne.¹²

I rapporten *De kulturhistoriske interesser i landskabet* fremlagde museumsfolk og andre med særlig indsigt i emnet den tilgængelige viden i en oversigtlig form.¹³ Temaerne heri kan betragtes som et katalog over Danmarkshistoriens fysiske levn uden for de større byer: oldtidens bebyggelse, landsbyer, enkeltgårdslandskaber, hovedgårde og godslandskaber, møller og tidlige industrier, råstofmiljøer, infrastruktur, det agrare landskab, kystlandskabet, stationsbyer, fritidslandskabet, andelstiden - produktionsanlæg og sociale bygninger, det koloniserede landskab og som sidste emne befæstningsanlæg. Sideløbende udkom rapporten *Kulturhistorisk inddeling af landskabet* om landsbyernes naturlige placering i forskellige landskabsformer.¹⁴

Den egentlige metodeudvikling har været knyttet til to pilotprojekter - et østdansk i Roskilde amt og et vest-

Barsmark Bygade nr. 85. Den skulpturelle, vandrette gren i forgrunden er et forvokset relikv fra et nedveget askehegn, som var karakteristisk for løkkelandskabet på Løjt, men som man på et tidspunkt har opgivet at pleje. Det vil sige at skære det ned med jævne mellemrum. Foto: Hanne Christensen, 1999.

dansk i Ribe amt.¹⁵ Gennem disse skulle man finde frem til fremgangsmåder for at vurdere landskabstrækene på en operationel måde, som kunne overføres til hele landet. Erfaringerne herfra er opsummeret i oversigtsrapporten *Udpejningen af værdifulde kulturmiljøer i regionplanen*, der forelå i sommeren 1999 og ud-

Bulladen fra Ørby er antagelig fra første halvdel af 1600-tallet og karakteristisk for det trerige Østsjælland, hvor man vedblev at bygge udhusbygninger i denne gamle teknik langt op i 1700-tallet. I ældre tid har også beboelserne været opført i bulkonstruktion (bul=planke).

Foto: Hanne Christensen, 1999.

gør Miljø- og Energiministeriets officielle vejledning.¹⁶ Valget af så afvigende landskabstyper til søgsområder illustrerer samtidig, hvor vigtigt det er, at arbejdet struktureres i forhold til de overordnede træk i de forskellige amter. Man lancerer ligefrem endnu et nyt begreb: "kulturmiljøprofil" - som udtryk for en sådan overordnet topografisk-historisk fortolkningsramme.

Med dette overblik in mente lægges der derefter op til at finde frem til de relevante temaer eller "kortlægningsemner", der både skal repræsentere særligt markante og mere almene udviklingstræk og sikre hensynet til de forskellige tidsepoker.¹⁷ Disse emner analyseres derefter nærmere med henblik på *afgrænsning og prioritering*.

Da det "næppe er realistisk at forestille sig, at amterne i samarbejde med museerne kan kortlægge samtlige vigtige kulturhistoriske emner inden næste regionplanrevision" kan rammen også være nyttig som udgangspunkt for, hvilke emner der skal udvælges i første runde. Vigtigheden af at opstille en handlingsplan for behandlingen af øvrige emner bliver dog kraftigt understreget.¹⁸

Afgrænsning, prioritering og vurdering af kulturmiljøer

Et kulturmiljø eller en kulturhistorisk helhed vil i administrativ sammenhæng som hovedregel være et nærmere præciseret *areal*. Og i de vide rammer for at afgrænse dette ligger en væsentlig del af nytænkningen omkring varetagelsen af kulturværdierne i landskabet.

Et landsbykulturmiljø kan omfatte bebyggelsen i sammenhæng med ressourceområdet, dvs. hele ejerlavet, men kan også begrænses til dele heraf. Et herregårdskulturmiljø kan afgrænses til hovedbygningen med have, park og alleer, men også inddrage avlsgård og landarbejderboliger, marker, enge, skove og sten- og jorddiger; de ydmyge spor bliver som nævnt tillagt langt større værdi end hidtil. Der er i pilotprojekterne også lagt op til, at en herregård og en tilgrænsende landsby eventuelt kan betragtes under eet - som komplekse størrelser. Disse homogene kulturmiljøtyper er kun een mulighed. Man kan også vælge at afgrænse et område, der rummer to eller flere ikke umiddelbart samspillende historiske strukturer, eksempelvis en sammenvokset landsby-stationsby eller et område, hvor forhistoriske elementer i et nutidigt landskab ligger side om side med senere bebyggelsesstrukturer. Flere økonomisk-funktionelt sammenhængende elementer, der ligger i nogen afstand fra hinanden, kan også udgøre eet kulturmiljø. Valget af afgrænsning vil som hovedregel blive truffet på basis af de enkelte kulturhistoriske elementers klarhed og bevaringstilstand.

Der er, som det fremgår, lagt op til relativ stor frihed i valget af afgrænsninger, og i amterne kan man i praksis lade sig påvirke af den langsigtede plan, man ser for sig for de enkelte lokalområder. Hensigten med at benytte regionplanen som redskab er jo netop at sammenkoble bevaring og udvikling. I den sammenfattede rapport åbnes også mulighed for, at man kan udpege områder med såkaldte reversible fremmedelementer (elementer, der atter kan fjernes som for eksempel vindmøller), med henblik på ved given lejlighed at genskabe områdets kulturhistoriske særpræg.

For at gøre udpegningen af kulturmiljøer gennemskuelig må de kriterier, der ligger til grund for udvælgelsen - de såkaldte prioriterings- eller boniteringskriterier - præciseres. Her er foreslået en bred vifte af kri-

terier, hvoraf flere ofte vil gøre sig gældende samtidig: unik, sjælden, repræsentativ, egnsspecifik, identitetsværdi, historisk kildeværdi, fortællerværdi (den indforståede oplevelse/dokumentariske værdi), oplevelsesværdi (den umiddelbart tilgængelige oplevelse), autenticitet, homogenitet, diversitet, funktion, bevaringstilstand og sammenhæng med naturgrundlaget.

Endelig opereres med en værdisætning af de enkelte kulturmiljøer i henhold til vurderingsskalaen: høj = national værdi, middel = regional værdi og lav = lokal værdi.¹⁹

Til en udpegning af værdifulde kulturmiljøer skal også knyttes en vurdering af sårbarhed/trusler og eventuelle virkemidler - se eksempler nedenfor.

Kulturmiljøudpegningen i Sønderjyllands amt

Hvadenten man benytter den omtalte fremgangsmåde eller andre, er målet det samme: At finde frem til de

mest karakteristiske og bedst bevarede kulturhistoriske træk i det pågældende amt.²⁰

I Sønderjyllands amt er arbejdet igangsat i forlængelse af *Redegørelse om Kulturhistorien* i tilknytning til Regionplan 1997, før resultaterne af pilotprojekterne forelå endeligt. I dette oplæg indgår også det, man kan kalde den sønderjyske kulturmiljøprofil:²¹

“Sønderjyllands amt er en grænseegn. Mange kulturspor har derfor et særkende, som man ikke finder andre steder i landet. I arkitektur og planlægning brydes modsætningerne mellem tysk og dansk kultur eller smelter sammen til et særligt sønderjysk udtryk. Et helt særegent udtryk finder vi i den frisiske kultur på vestegnen.

Landskabet har langt tilbage i tiden haft betydning for landsdelens historie. Langt op i middelalderen har det været en ufremkommelig egn med den kuperede skovklædte østkyst og de flade sumpede sletter i midt-

Skovbølgaard ligger med sine 1700-tals bygninger omkranset af gravene fra det middelalderlige voldsted. Et kulturmiljø med historisk tidsdybde - og et af de få klare herregårdsanlæg, der er tilbage i Sønderjylland. Foto: Hanne Christensen, 1999.

*Broen over Gejlå, der udgør en del af den nordsydgående Hærvej, er fra 1818. Indtil da forceredes vandløbet ved hjælp af trædesten. Broen indgår ligesom Povslbro og Immervad bro i bevaringsværdige kulturmiljøer langs Hærvejen.
Foto: Hanne Christensen, 1993.*

og vestlandet. Handels- og troppetransport mellem nord og syd er derfor sket ad afgrænsede færdselsårer langs højderyggen. Desuden har der været kystnære ruter både i øst og vest, hvor man har passeret kystbyernes vadesteder i åmundingerne. Mundingvadbyerne er i øst Aabenraa og Haderslev, og rækken fortsætter nord og syd herfor. I vest var det Tønder, som har haft et åmundingsvadested. Ligesom Ribe og Varde var Tønder havneby helt op i dette århundrede. Kystruterne er i dag integreret i det moderne vejnet, mens ruten langs højderyggen stadig kan findes som historiske vejrester.

Som grænseegn har regionen været skueplads for mange stridigheder. Flere steder i Sønderjylland findes spor efter historiske træfninger eller rester af forsvars-

anlæg. Den sproglige (nationale) kamp i 1800-tallet har samtidigt ført til etablering af nationale samlingssteder og mindesmærker.”

Den praktiske gennemførelse

I forhold til disse landskabelige og historiske hovedtræk har museerne i Haderslev, Tønder og Aabenraa været engageret af amtet til at udpege de kulturhistoriske elementer og helheder, der i første omgang overvejes indarbejdet i regionplanen. Arbejdsfeltet har specifikt været landzoneområderne, hvor amtet har planlægningskompetencen.²²

I modsætning til pilotprojekterne, der har koncentreret sig om den nyere tid, har man i det igangværende arbejde i Sønderjyllands amt valgt at indarbejde

Graven i Bøffelkobbøl symboliserer frem for alt medmenneskelighed midt i krigens gru, men er også et nationalt mindsted. Berørt af ægteparret Katrine og Jørgen Finks handlemåde skrev Holger Drachmann i 1877: "De vog dem, vi grov dem en grav i vor have, lagde dem ved siden af den alfar vej. Alle vore blomster skal smykke deres grave, sønderjyske piger; I forglemme det ej!" Dragon Jørgen Christensen og infanterist Hans Hansen, begge fra Sjælland, faldt den 22. februar 1864. Foto: Hanne Christensen, 2000.

spor fra alle tidsaldre, så man får hele det sønderjyske landskabs fortællekraft eksponeret i eet samlet billede - fra de ældste spor til ca. 1960. Det lange tidsrum er delt op i fem tidsperioder: Forhistorisk tid (indtil ca. 1050), middelalder (indtil 1536), nyere tid (indtil 1864), tysk tid (indtil 1920) og moderne tid (indtil 1960).

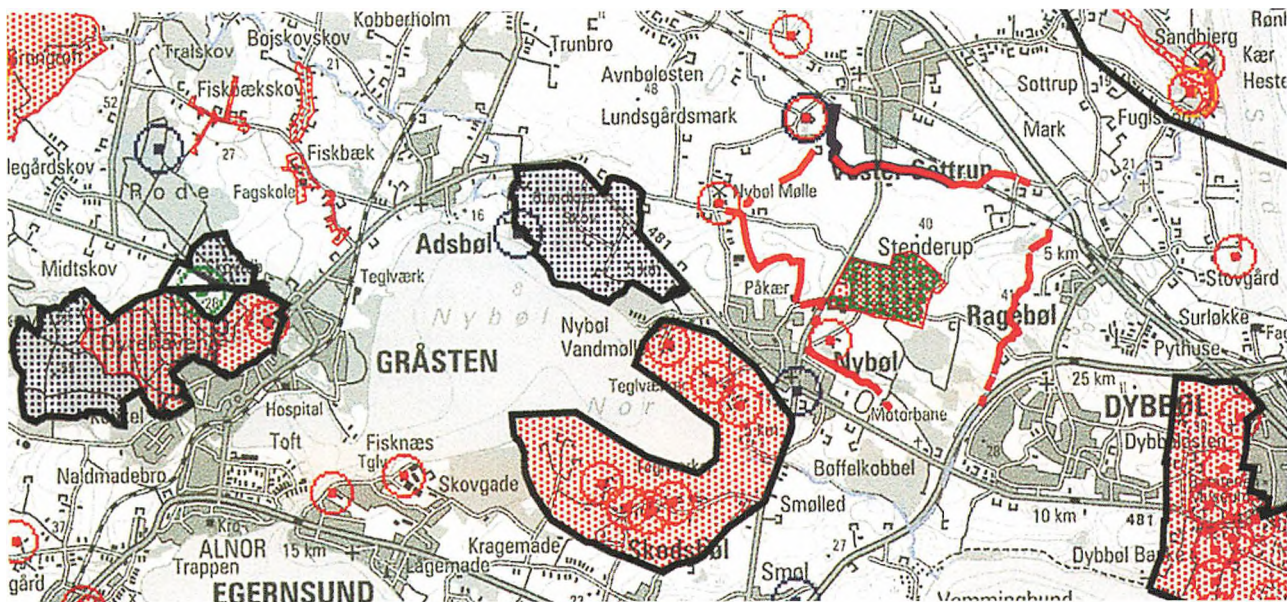
Udpegningerne fra forhistorisk tid og middelalderen er forestået af Haderslev Museum, der har det regionale ansvar for disse perioder. For begge perioder bygger udpegningerne i vid udstrækning på informationerne i Dansk kulturhistorisk Centralregister (DKC), der omfatter samtlige fundsteder fra sten-, bronze- og jernalder samt vikingetid, og tillige mange middelalderlige kulturspor, suppleret med den opsamlede viden i litteraturen, og fra museets undersøgelsesvirksomhed.

Som grundlag for udpegningerne for nyere tid (efter 1536), der er forestået af museerne i Tønder og Aabenraa, har arbejdet i 1982-3 med fredningsplanlægningen været udgangspunktet.²³ Heri er dels præsenteret en lang række temaer for landsdelens fysiske

udvikling i oversigtsform, dels en kommunevis gennemgang af udvalgte lokaliteter, hvoraf mange er genbesøgt af hensyn til prioriteringen.

I oplægget til regionplan '97 havde man også allerede lagt sig fast på den tekniske gennemførelse af projektet. I modsætning til pilotprojekterne, hvor man har benyttet skemaer og kortbilag, har Sønderjyllands amt ønsket materialet indført i et elektronisk kortlægningssystem, det såkaldte GIS-system (Geografisk InformationsSystem). Denne digitalisering er foretaget direkte af museerne. Her er de enkelte grundudpegninger lagt ind på kortgrundlaget som punkter, linier- eller fladestrukturer med tilknyttede tabeller. Tabellerne rummer, dels en række identifikationsoplysninger for hver udpegnings samt angivelse af tidsperioden - som gør det muligt at trække de enkelte perioder ud som "lag" på kortet - dels en vurdering af de enkelte elementers og helheders kulturhistoriske værdi med påpegnings af kriterier for boniteringen. Boniteringskriterierne er i vid udstrækning sammenfaldende med pilotprojekternes, ligesom vurderingsskalaen svarer til pilotprojekternes tre trin, udtrykt ved henholdsvis "enestående værdi" lig national interesse, "særlig værdi" lig regional interesse og "værdi" lig lokal interesse; det er under overvejelse automatisk at optage de to førstnævnte kategorier i regionplanen. Desuden er der knyttet en fritekst til registreringsnumrene i tabellerne. Oven på dette grundmateriale er de foreløbigt udpegede kulturmiljøer - eller kulturhistoriske helheder - indtegnede som et ekstra lag signaturer med separate tabeller.

Kulturmiljøerne kan være identiske med de grundlæggende fladeudpegninger, men også sammenbindes af forskellige elementer (punkter, linier og flader) til "nye" geografiske helheder. Indholdsmæssigt er der som nævnt vide rammer for valg af afgrænsning. Der kan således være tale om udpræget homogene kulturmiljøer som teglværkerne ved Nybøl Nor eller det lille sommerhusområde Tamdrup nord for Årøsund, men ofte vil der være tale om en vis kompleksitet. En udpegnings af Dybbølområdet må ud over skanseterrænet med gravlunden uomgængeligt omfatte Dybbøl Mølle, som har fået stor symbolværdi i tilknytning til krigsskuepladsen, men principielt afspejler den gamle

Grundkort. Copyright KMS 2001.

Kortudsnit 1:100.000 med udtegning af GIS-informationer fra registreringen i foråret 1999. Den blå farve angiver udpegninger fra forhistorisk tid, den grønne fra middelalderen og rød fra nyere tid (efter 1536). Den optrukne kontur angiver den foreløbige udpegnings som bevaringsværdigt kulturmiljø.

Stenderup landsby er eksempelvis på grund af sit velbevarede middelalderlige anlæg præget som en "flade-struktur", ejerlavsgrensens diger, antagelig fra udskiftningen 1767, er meget markante og velbevarede og udpeget som "linie-struktur", og som eksempler på "punkt-udpegninger" kan nævnes

underliggende landbrugskultur, ligesom de genrejste gårde i området. Som eksempel på et kulturmiljø med større synlig tidsdybde og mangfoldighed kan nævnes et lille område sydligt i Christiansfeld kommune, omfattende: a) Den middelalderlige Bjerning kirke. b) Voldstedet fra den lille 1500-tals herregård Bjerningrød med senere bebyggelse. c) Mellem sidstnævnte og kirken en vejstrækning fra den Kongevej, som Frederik II i 1580'erne lod anlægge mellem Hansborg Slot i Haderslev og Koldinghus. d) Landsbyen Rørkær, der synes opstået i højmiddelalderen som delvis erstatning for den opløste Bjerning landsby. De tre gårde i

Martin Nyrops frimenighedskirke fra 1903 og Nybøl Mølle fra 1879, der begge ligger inden for ejerlavets grænse.

Teglværkerne langs bredden af Nybøl Nor er hver især "punktudpegede", men er derudover samlet udpeget som bevaringsværdigt kulturmiljø.

Den nord for beliggende Nybøl Vestermark er udpeget som "areal" og bevaringsværdigt kulturmiljø på grund af sporene efter intensiv udnyttelse. Området rummer 38 gravhøje og bebyggelsesspor fra både yngre stenalder og bronzealderen.

Rørkær ligger på deres oprindelige pladser, men er bygningsfornyede og overvejende fra 1800-tallet.

Hvor der er tale om forhistoriske levninger, vil disse ofte være blandet op i yngre strukturer som eksempelvis højgruppen omkring Hjerpsted kirke, beliggende yderst på en bakke, der skyder sig helt ud til Vadehavet. Eller ligge indlejret i et skovområde som i Stursbøl Plantage i Vojens kommune. Der er dog også områder, hvor fritliggende højgrupper helt dominerer landskabet. Det gælder eksempelvis området Lintrup Mark, hvor knap 70 høje fra yngre stenalder og bronzealderen ligger langs de formodede gamle oldtidsve-

je syd for Kongeåen, hvor der også er spor efter bo-pladser.

For at anskueliggøre, hvad der er taget vare på ad anden vej, og hvad der er ubeskyttet, er der i tabellen til de udpegede kulturmiljøer en rubrik for "sårbarhed".

Skanseområdet ved Dybbøl burde høre til gruppen "mindre truet". Terrænet er naturfredet og således ikke umiddelbart i fare for hverken uvedkommende nybyggeri, skovrejsning, vindmølleopsætning eller lignende. Men planerne for det tilgrænsende Dybbølcenter, der med tilhørende vej- og parkeringsanlæg i sig selv har betydet et markant indgreb i Dybbøl Banke, har gjort stedet latent "truet". Selv om der i udbygningsplanerne er lagt op til en fysisk nivellering med det naturlige terræn, svækker en eventuel skanserekonstruktion og det allerede etablerede fæstningsmiljø uundgåeligt områdets autenticitet - ægthed.

Sommerhuskolonien ved Tamdrup hører ubetinget til kategorien "truet". Det isolerede sommerhusområde, der er opstået i 1920-30'erne, rummer små beskedne huse, der repræsenterer de mere ydmyge kulturhistoriske spor i landskabet. Der er tale om et område, der ligger uden for de zonelovsbestemte sommerhusområder - og derfor kan trues af nedlæggelse.

Teglproduktionsområdet ved Nybøl Nor er også vurderet som "truet". Her er tale om industrier, som skal have mulighed for at videreudvikles som sådan. Men bevidstheden om områdets særlige historie kan alligevel inddrages i planlægningen, således at særpræget, herunder den karakteristiske silhouet af høje skorstene, søges opretholdt. Teglværket Cathrinesminde ved Iller Strand er sikret gennem reetablering som museum, der både muliggør demonstration af de gamle teknikker og fastholdelse af historien omkring den traditionelle teglværksdrift.

Udpegede kulturmiljøer

Det vil føre for vidt at omtale alle de henvend 30 forslag til udpegninger af kulturmiljøer - eller kulturhistoriske helheder. Men som det fremgår nedenfor modsvares karakteristikkene i "kulturmiljøprofilen" af udpegnin-gen af tilsvarende overordnede træk.

Som en overordnet fysisk struktur er 1920-grænsen

med tilhørende bygninger, udvalgte grænseovergange og gendarmsti m.m. anbefalet udpeget som kulturmiljø af national interesse. Ligeså dele af Kongeågrænsen - med overgangene ved Foldingbro og Skodborghus - der i århundreder dannede skel mellem Nørrejylland og Sønderjylland/Slesvig, senere mellem Danmark og Tyskland.

Som fysiske udtryk for den krigsskueplads, Sønderjylland har udgjort i nyere tid, er både Dybbølområdet og en stor del af Kærhalvøen sammen med Sundesidsiden af Allsund med blandt andet Sandbjerg, Nydam Mose og den sønderjyske politiker H.P. Hanssens fødehjem Nørremølle foreslået udpegede. Også de to nationale samlingssteder Skamlingsbanken med området ned til Hejls og Knivbjerg er udpegede - som eksempler på "mentale landskaber".

Den vestslesvigske eller frisiske kultur kommer til udtryk ved udpegninger af både Tønder og Ballum marsken med diger, sluser og værftsgårde - og vadehavsøen Rømø. Som eksempel på menneskets udnyttelse af naturgrundlaget udgør marsken et enestående og markant udtryk - også på internationalt plan.²⁴ Til de udpegede områder knytter sig landsbyer på den tilgrænsende geestrand.

Udvalgte hærvejsstrækninger - ofte med omgivende bronzealderhøje - er udpeget som udtryk for den trafik, der i årtusinder har været henvist til at udnytte naturgrundlaget - vandskellet og bakkeøerne - bedst muligt. Lige præcis de nuværende vejforløb med broer og kroer - eller spor efter samme - kan dog kun med sikkerhed føres et par hundrede år tilbage; før i tiden har man jævnligt på mange strækninger omlagt sporene, når de gamle blev for uvejsomme.

Som eksempler på bosætninger indgår en række landsbyer i grundudpegnin-gen. Kun et beskedent udvalg er dog i denne runde udpeget til kulturmiljøer, da prioriteringen generelt vil kræve en mere målrettet undersøgelse. Som særligt kulturhistorisk værdifulde landsbyer kan dog peges på Barsmark på Løjtland og Varnæs syd for Aabenraa Fjord. I Barsmarks stærkt kuperede morænebakker skabtes et enestående løkke-landskab (løkke=indelukke) med jorddiger og levende hegn omkring små jordlodder, som bønderne stykke for stykke mageskiftede ud af fællesskabet; en proces,

der var afsluttet allerede omkring 1650. Senere arrangeringer har dog svækket intensiteten af de mange levende hegn, der voksede sig tætte gennem den specielle nedtvegningsteknik. Men det er stadig et enestående landskab; også den usædvanligt lange landsbygade med velbyggede gårde udgør et markant træk. I Varnæs gennemførtes allerede i 1710-11 en regulær udskiftning med nyopmåling af hele ejerlavet, efterfulgt af udflytning af de oftest parvis placerede gårde - et halvt hundrede år før landboreformerne og den store udskiftningsbølge ellers tog sin begyndelse.²⁵ Her er tale om enestående strukturer, og store dele af begge områder er i øvrigt naturfredede.

Der er andre særtræk i Sønderjylland, men også mange træk, der kan genfindes i det øvrige Danmark. For begge kategorier er lagt op til prioriteringer. De egentlige kulturmiljøudpegninger er dog begrænsede i antal, men som nævnt har det været under overvejelse automatisk at optage samtlige punkt-, linie- og fladeudpegninger, der er tillagt enestående eller særlig værdi, i regionplanen. Dette vil i sidste ende bero på en politisk afvejning. Da der har været begrænset tid til opgaven, kan man forvente, at der, som forudskikket i rapporten fra pilotprojekterne, ved senere regionplanrevisioner vil blive foreslået yderligere udpegninger eller præciseringer på baggrund af nøjere analyser.

Virkemidler

*Planloven*²⁶

Som omtalt indledningsvis kan amter og kommuner gennem region- og kommuneplaner styre den overordnede arealanvendelse - og dermed også styre udviklingen uden om de særligt udpegede kulturhistoriske områder ved at undlade at skabe rammer for: byggeaktivitet, nye dominerende infrastrukturer, større tekniske anlæg og så videre. Hvis man inden for Planlovens rammer vil styrke de positive træk i de pågældende områder, kan man omvendt gennem regionplanen udpege særligt værdifulde områder eller via kommuneplanen skabe rammer for lokalplaner med bevarende indhold.

En bevarende lokalplan er specialredskabet til at indfange nuancerne i et bevaringsværdigt kulturmiljø. Herigennem kan både strukturer, bygninger, beplant-

Da de smalsporede amtsbaner lige omkring forrige århundredskifte littede samfærdslen mellem utallige hidtil mere eller mindre isolerede småsamfund og byerne, fulgte en periode, hvor H.C. Andersens "dampdrage" inkarnerede de moderne tider i landskabet. Allerede ca. 30 år senere udkonkurreredes de af rutebiltrafikken, og anlægsarbejderne flyttedes fra skinner til veje. På billedet ses en del af jernbanedæmningen på strækningen mellem Vojens og Gram lige nord for sidstnævnte; strækningen udgjorde en del af Haderslev-Rødding banen, der var i funktion fra 1899-1937. Foto: Hanne Christensen 1999.

ning og anlægspræg af forskellig art søges fastholdt. Som eksempel på detaljeringsgraden i en bevarende lokalplan kan henvises til Skov- og Naturstyrelsens seneste vejledning.²⁷ Her er der en gennemgang af eksempler fra Faaborg kommune. Dels for byområderne Faaborg bymidte og banegårdskarré, dels for øen Lyø, både landsbyen og det omkringliggende land-

brugsland; Lyøs landzonestatus forventes opretholdt - selv om kommunalbestyrelsen bliver administrativ myndighed.²⁸

For Lyø landsby er formålet:²⁹

- at landsbymiljøet forbeholdes til bolig- og erhvervsformål, herunder jordbrugsformål, samt offentlige formål,
- at landsbymiljøets bebyggelse, ejendoms- og bebyggelsesmønster, gadenet, grønning og gadekær samt træer og stendiger bevares,
- at ny bebyggelse får en placering, udformning og ydre fremtræden, som er i overensstemmelse med det eksisterende miljø og den lokale byggetradition,
- at give mulighed for opførelse af enkelte nye helårsboliger,
- at give mulighed for ombygning af overflødiggjorte landbrugsbygninger til ferielejligheder eller erhvervsvirksomheder.

Man ser, at der trods bevaringshensigten er givet plads for nye tiltag: undtagelsesvis nyt byggeri, men også for at ændre gårdenes overflødiggjorte udlænger til nye formål. Af paragraf 6 fremgår, at bygninger "ikke må nedrives, ombygges eller på anden måde ændres uden kommunalbestyrelsens tilladelse". Det er den almindelige formulering for bevaringsområder.³⁰ Men detaljeringen kan derudover tilpasses en given lokalitet. For Lyø landsbys vedkommende er der eksempelvis en bestemmelse om, at brolagte gårdsplader ikke må ændres uden kommunalbestyrelsens tilladelse, og at byens grønninger ikke må anvendes til parkering eller oplagspladser. Desuden skal beplantningen og de karakteristiske stengærder ud til gaden som omtalt i formålet opretholdes.

For bebyggelsen uden for landsbykernen er der foreslået en selvstændig bevarende lokalplan. Indholdet her vedrører udelukkende en sikring af den eksisterende bebyggelse af arkitektonisk, kulturhistorisk eller miljømæssig værdi.³¹ Dyrkningsarealerne falder derimod uden for lokalplanens rammer, da der ikke i en sådan kan optages bestemmelser om anvendelse og vedligeholdelse af ubebyggede arealer for landzonearealer, der er fastlagt til jordbrugsformål.

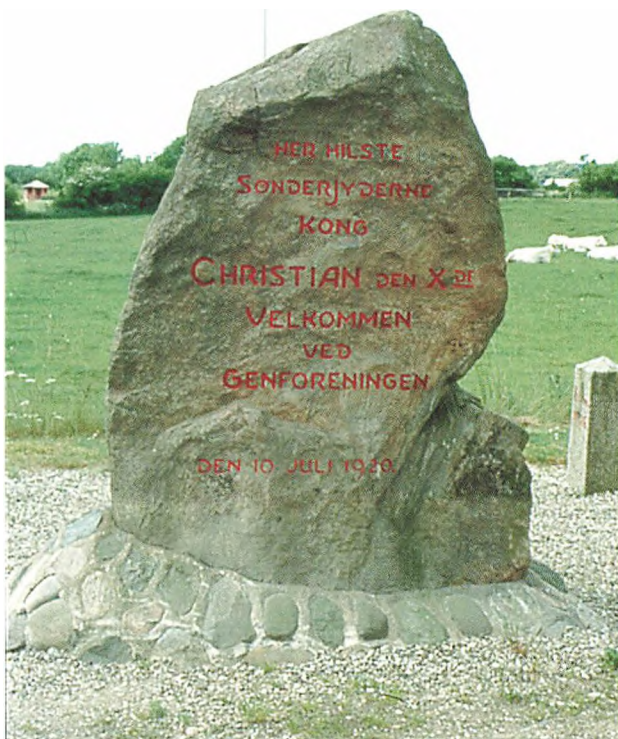
For landsbyer, hvor der ikke er udarbejdet lokalplaner, gælder de almindelige landzonebestemmelser, som indebærer, at der ikke må foretages udstykning, bygges nyt eller ændres i bestående bebyggelse og ubebyggede arealer uden særlig tilladelse; dog er landbrugs- og skovbrugsejendomme undtaget herfra, med mindre det skal ske uden for ejendommens hidtidige bebyggelsesarealer. Da Planlovens overordnede formål blandt andet sigter mod "at skabe og bevare værdifulde bebyggelser, bymiljøer og landskaber" har man mulighed for at administrere disse bestemmelser stramt - og fx regulere landsbyens afgrænsning mod de omgivende marker.

Derudover er der muligheder for at sikre bevaringsinteresserne gennem Bygningsfrednings-, Byfornyelses- og Naturbeskyttelseslovene.

Bygningsfrednings- og Byfornyelseslovene

At frede en bygning - eller et anlæg - er fortsat den optimale fremtidssikring både for by- og landejendomme, og i visse tilfælde disses nærmeste omgivelser; men en fredning er et eksklusivt middel, som kun undtagelsesvis kan forventes anvendt. Ved den seneste revision af Bygningsfredningsloven - i 1997 - ændrede denne navn til *Lov om bygningsfredning og bevaring af bygninger og bymiljøer*.³² Dermed blev de bevaringsværdige bygninger løftet op i statsligt regi - og givet et retligt indhold i form af tilskudsmuligheder og en offentlig høringsprocedure i tilfælde til nedrivningsplaner - som i øvrigt modsvarer den nyindførte passus om "i videst muligt omfang at inddrage offentligheden i frednings- og bevaringsarbejdet." Udpegningen og administrationen af de bevaringsværdige bygninger er dog fortsat et kommunalt anliggende.

I den ligeledes nyreviderede Byfornyelseslov er der via nedsættelsen af Bygningsforbedringsudvalg med deltagelse af lokale bevaringsforeninger samt grundejer- og lejerrepræsentant åbnet for større folkelig medindflydelse; støttemulighederne herigennem - i form af rente- og afdragsfrie lån, der forfalder ved ejerskifte - gælder, ligesom i den tidligere bevarende sanering, både fredede og bevaringsværdige bygninger, hvori der indgår beboelse.³³ Det er i øvrigt værd at bemærke, at boliger på landet - i landsbyer og landdistrikter -

Ikke alle kulturhistoriske træk i landskabet markerer sig som en integreret del af terrænet. Nogle er mentale eller symbolske. Sådan forholder det sig med mindestenen ved Frederikshøj. Selve grænsen eksisterer ikke længere, men derfor skal det ikke glemmes, at det var herfra Christian X den 10. juli 1920 på en hvid hest - som den synske Jomfru Fanny fra Aabenraa havde forudsagt! - red sydover ind i den genforenede landsdel.

uden særlig bevaringsudpegning kan komme i betragtning. Og forsamlingshuse bliver særligt fremhævet.

Tilsynet med Folkekirkens kirker og kirkegårde samt præstegårde varetages under Kirkeministeriet, hvor det ved sin lovfæstelse i 1861 markerede starten på den antikvariske lovgivning vedrørende bygninger.³⁴

Naturbeskyttelsesloven m. fl.

Når det gælder sikringen af de kulturhistoriske træk i det åbne land, har Naturfredningsloven traditionelt været det redskab, man skulle bruge. Først og frem-

mest fredes og varetages fortidsminderne med udgangspunkt heri - sideløbende med beskyttelsen af særlige naturværdier.³⁵ Derudover blev der ved revisionen i 1992, hvor også denne lov skiftede navn - til Naturbeskyttelsesloven³⁶ - indført en specifik beskyttelse af mange af de sten- og jorddiger, der siden udskiftningen af landsbyjorderne for ca. 200 år siden har været et strukturerende træk i det danske landsbrugslandskab. Begrundelsen var dog ikke alene kulturhistorisk, men i lige så høj grad hensynet til digernes funktion som biologiske spredningskorridorer.

Lovens formål er i øvrigt bredt ud til at gælde sikringen af både "landskabelige, kulturhistoriske, videnskabelige og undervisningsmæssige værdier." Også naturgenopretningen - fortrinsvis af miljømæssige og landskabelige naturhensyn, men undertiden også af kulturhistoriske grunde - har plads i formålsparagraffen, ligesom den almene adgang til at færdes og opholde sig i naturen. Der har i øvrigt været en lang tradition for folkeligt islæt i naturfredningsarbejdet. Også Råstof-, Skov- og Vandløbslovene rummer mulighed for varetagelse af kulturhistoriske interesser.

Viden

Til virkemidlerne kan også indirekte regnes den vidensopsamling og formidling, der er en følge af blandt andet museernes løbende undersøgelsesvirksomhed, både de arkæologiske udgravninger, bygningsarkæologiske og etnologiske undersøgelser.³⁷ Fra Nationalmuseet har varetagelsen spredt sig til lokalmuseer og Miljøministeriet, og resultaterne er tilgængelige i centrale registre og en lang række publikationer. Arbejdet med bygningsregistrarer³⁸ afløstes i slutningen af 1980'erne af det seneste større by- og bygningsregistreringsprojekt, der siden har fået navnet SAVE (Survey of Architectural Values in the Environment), og sædvanligvis munder ud i udgivelsen af de såkaldte kommuneatlasser.³⁹ Denne registrering, der omfatter hele kommuner, rummer dels en bevaringsvurdering af samtlige bygninger, opført før 1940, herunder fritliggende gårde og huse, dels en fremhævelse af byarkitektoniske træk. I og med at arbejdet tager afsæt i kommunens landskabelige hovedtræk og behandler udvalgte landsbyer og hovedbyen i relation hertil, ind-

drager SAVE-registreringen til en vis grad den helhedsorienterede kulturmiljøbetragtning, og der er sat forsøg i gang på at dreje registreringen og atlasserne endnu mere i den retning.⁴⁰

Også specifikke betænkninger som Herregårdsbetænkningen fra 1987 er et nyttigt redskab.⁴¹

Idealer og virkelighed

Ved at betragte de menneskelige kulturspors samspil med de givne naturressourcer har man de facto slået bro over de to traditionelle spor i frednings- og bevaringsarbejdet: Natur- og bygningsfredningen, der fik lovfæste i henholdsvis 1917 og 1918. Men det betyder ikke, at alle problemer er løst. Især ser vi i disse år, at interessen for naturgenopretning, såsom genskabelse af vådområder, kan komme i konflikt med den fortælling, der ligger i, at man afvandede de samme områder for at indvinde nyt landbrugsland. Her skal foretages

Fyret på Kegnæs er fra 1845 og ligger tæt ved resterne af det middelalderlige voldsted Kegnæs, umiddelbart syd for landtangen Drejet. Et hus ved siden af fyret fungerede tidligere som bolig for en grænsegendarm. Et eksempel på mangeartet nyttiggørelse af et strategisk velbeliggende, kystnært punkt gennem tiderne. Yderligere er der fundet rester af en bronzealderhøj i voldanlægget. Foto: Birgitte Kragh, 1999.

et valg, og tiden synes at være med naturen mod kulturen - i hvert fald i øjeblikket.

Hele strukturomlægningen inden for landbruget udgør i øvrigt et af de væsentligste omdrejningspunkter inden for miljøpolitikken. Det gælder alle tre dimensioner: både forureningsbekæmpelsen, sikringen af flora og fauna og sikringen af de kulturhistori-

ske spor i landskabet. De højteknologiske dyrkningsmetoder og sammenlægningen af landbrugsbedrifter er en voldsom udfordring for miljøet.

Men det er ikke kun landbruget, der benytter sig af moderne teknik og ændrer landskabet. Bevidste miljøtiltag som skovrejsninger sker ofte ved hjælp af dybdepløjning, som kan forstyrre de arkæologiske spor, og ændrer det hidtidige traditionelle landbrugslandskab. Det gælder i øvrigt også de nye, brede læplantninger, der ofte følger andre linieføringer end de gamle udskiftningsskel. Måske skal man dog huske på, at eksempelvis tilplantningen af jorddigerne i Midtsønderjylland først fandt sted efter Genforeningen⁴² - og at selve udskiftningen over hele landet har lagt sig oven på den ældre struktur fra landsbyfællesskabets tid. Så det er ikke første gang, landskabet har skiftet karakter. Med de prioriteringsmuligheder, der er indbygget i kulturmiljøvaretagelsen, kan man nu eksempelvis arbejde på at sikre nogle udvalgte områder mod nyplantninger, for på sigt at illustrere en særlig situation som det omtalte typiske landskabsbillede i Midtsønderjylland ca. 1920-1990erne.⁴³

Den voldsomme satsning på bilisme og infrastruktur spænder betonbånd over land, bæltter og sunde og sender CO₂ i luften. Byerhvervene og byboerne forurener også, så meget at der satses på byøkologi for at begrænse ressourceforbruget, og byudviklingen i sig selv skjuler eller slører mange tidligere spor i det landskab, der inddrages - eller sletter spor af tidligere bebyggelsesmønstre i de ældre bykerner.

Der er således nok at tage vare på. For at håndtere alle disse faktorer - og finde balancen mellem benyttelse (udvikling) og beskyttelse - opereres med begrebet "bæredygtig arealanvendelse".⁴⁴ På forskningsplan er der sat flere store projekter i gang, som ud fra forskellige indgange - og ofte tværfagligt - har til formål at finde metoder til at styre udviklingen ind i bedre rammer og sikre, at man kan leve op til de internationale forpligtelser, som er indgået.⁴⁵

Ud over at fungere som retningspile for planlægningen har udpegningen af kulturmiljøer et pædagogisk sigte. Gennem region-, kommune- og lokalplaner bliver historien i landskabet "løftet" ind i en nutidig sammenhæng - og bragt ind i den offentlige debat.

Ikke desto mindre viser det sig ofte, at når det kommer til spørgsmålet om kulturbevaring contra økonomisk/samfundsmæssig vækst, kan idealerne komme på en hård prøve. Bevaringsinitiativer fra de fjernere instanser stat og amt støder ved udmøntningen i lokalområderne og hos de enkelte ejere på en "virkelighedstærskel", som ofte kan være svær at overskride. Det er derfor med god grund, at man i de mange lovrevisioner, der har fundet sted i de allerseneste år, ser en understregning af den folkelige medindflydelse. Skal det lykkes at sikre udvalgte kulturmiljøer, må alle parter arbejde sammen - også fordi kulturmiljøbegrebet i princippet er så omfattende, at det - i bedste fald - når helt ind i folks private haver.

Blandt disse parter kan man pege på den lange række af foreninger, hvis arbejde har indflydelse på kulturlandskabet. Danmarks Naturfredningsforening har længe haft stort held til at påvirke holdninger og beslutninger. Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring, der blev oprettet allerede i 1907, var stærkt involveret i gennemførelsen af Bygningsfredningsloven, og i mange gamle købstæder har lokale bevaringsforeninger i årtier gjort et tilsvarende stort almennyttigt arbejde. Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur har i forbindelse med den seneste revision af Bygningsfredningsloven fået en særstatus med kompetence til ved akut nedrivningsfare gennem skriftlig henvendelse at forpligte Skov- og Naturstyrelsen til at iværksætte et fredningsforslags umiddelbare midlertidige retsvirkninger, ligesom foreningen har ret til at forelagt fredningsforslag for Det særlige Bygnings-syn.⁴⁶

I Naturbeskyttelsesloven fra 1992 indførtes en bestemmelse om nedsættelse af Grønne Råd, hvor repræsentanter for forskellige organisationer, der typisk bliver berørt, har sæde. Et kommunikationsforum, hvor myndigheder, ejere og brugere sidder omkring samme bord.⁴⁷

Den første januar 1998 trådte en ny lov om Regionale faglige kulturmiljøråd i kraft.⁴⁸ Kulturmiljørådene har ingen beslutningsmyndighed, men er oprettet med henblik på rådgivning af de offentlige myndigheder: stat, amter og kommuner samt foreninger og eventuelt privatpersoner.⁴⁹ Der er i loven lagt vægt på,

at medlemmerne af rådet fungerer som enkeltpersoner med faglig viden og/eller erfaring, selv om de er udpeget af nærmere fastlagte institutioner.⁵⁰ Rådet skal ud over det strengt faglige også sikre den almene, folkelige dimension i bevaringsarbejdet. Rådene har med andre ord også en pædagogisk opgave - og er til dato sidste led i den kæde af initiativer, der er iværksat for at bevare de kulturhistoriske værdier i landskabet - med en udstrakt hånd til både myndigheder og lokalbefolkningen.

Man må håbe, at de mange initiativer slår igennem, gerne således, at der i lokalområderne sikres så mange spor af menneskelig aktivitet fra oldtid til nutid som muligt, mens der i den politisk-administrative handlingsplan nødvendigvis må prioriteres.

Noter

1. Miljø- og Energiministeriet. Landsplanafdelingen. *Statslig udmelding til regionplanrevision 2001*, december 1998. Kap. 12. Kulturmiljøer i landskabet. Nationale mål - Statslige krav og ønsker. Allerede som en del af regionplan 1997-2008 fremlagde Sønderjyllands amt en hensigtserklæring i form af en oversigtlig redegørelse for arbejdet med kulturhistorien op til regionplan 2001.
2. Folketingstidende, 1995-96, s. 1198-1206 og s. 2812-37.
3. *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris, 16.11.1972. På "Verdensarvlisten" herunder figurerer: Jellingmonumenterne (1994), Roskilde Domkirke (1995) og Kronborg (2000).
4. *Convention of the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. Granada, 3.10.1985. (Ratificeret 1987) *European Convention on the Protection of the Archeological Heritage* (revideret). Valletta, Malta, 16.1.1992. Danmark har endnu ikke ratificeret Malta-konventionen, men det forventes at ske i kølvandet på den nye museumslov, hvori der tages højde for forpligtelserne.
5. *European Landscape Convention*. Florence, 20.10.2000. I Landskabskonventionen behandles naturværdierne paral-

- lelt med kulturværdierne - inden for samme målformulering. Som det blandt andet forlyder i forordet, anses landskabet for et centralt element for såvel individets som samfundets trivsel. At tage del i beskyttelsen og brugen heraf samt planlægningen herfor er såvel en almen rettilighed som forpligtelse.
6. Kultursamarbejdet blev optaget i Maastricht-traktaten i 1993 (Art. 128) og Amsterdam-traktaten 1997 (Art. 151). Raphael-midlerne har været administreret gennem Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. Cultura 2000/Kultur 2000 administreres under Kulturministeriet.
 7. Handlingsplanen blev godkendt af Nordisk Ministerråds miljøministre den 12. november 1996. Jf. "Kulturmiljøet i landskabet. Handlingsplan for den 3. dimension i det nordiske miljøsamarbejde". *Nord* 1996:36. De særlige indsats områder er: 1. Den nordiske kystkulturs særlert og livskraft. 2. Kulturmiljøet som ressource i sektorudviklingen. 3. Kulturmiljøet i planlægningen. 4. Nordisk videreuddannelse af kulturmiljøforvaltere. 5. Norden i det internationale samarbejde.
 8. *Bevaring af kulturmiljøet. Håndbog 1999*. Udgivet af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur. By- og Landzoneloven blev vedtaget i 1969, Lands- og Regionplanlovene i 1973 og Kommuneplanloven i 1975. Lovene er i dag samlet under Planloven, se s. 27-45.
 9. Såvel Naturfrednings- som Bygningsfredningsloven og Byfornyelsesloven er revideret i den seneste tid ud fra samme hensigt om at sikre kulturværdierne i bredere forstand og fremme decentraliseringen og den folkelige medindflydelse.
I Europarådsregi vedtoges i 1998 en konvention om borgernes adgang til information, medindflydelse og retssikkerhed i forbindelse med miljøspørgsmål. (*Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice on Environmental Matters*. Aarhus, 25.6.1998).
 10. Jf. note 1.
 11. Rapport og forelæsninger fra nordisk seminar om kulturlandskab. Nordens hus i Reykjavik, september 1997.
I indlægget "Kulturlandskab - definition, bevaringsideologi og politik" foreslår Erland Porsmose, at man alt efter graden af menneskelig påvirkning taler om hel-, halv-, kvart- eller ottendelskultur med storbymiljøerne i den ene ende af skalaen og udlagte fugleynghereservater eller "naturskove" i den anden ende.
 12. Projektet er afviklet i samarbejde mellem Skov- og Naturstyrelsen, Amdsrådsforeningen og Kulturhistorisk Råd.
 13. Udgivet af Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1997. Red. Vivian Etting og Per Grau Møller under medvirken af repræsentanter fra Skov- og Naturstyrelsen, Landsplanafdelingen, Amdsrådsforeningen, Kulturhistorisk Råd samt Odense Universitet.
Se også - *På opdagelse i kulturlandskabet*, Gyldendal i samarbejde med Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1995. Red. Vivian Etting m. fl.
 14. Udgivet af Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1997. Red. Annette Schou.
Udarbejdet af Per Grau Møller, Kartografisk Dokumentationscenter ved Odense Universitet i samarbejde med Erland Porsmose, Kerteminde Museum.
 15. Pilotprojekt-Vest omfatter Fanø, Esbjerg og Bramming kommuner og er gennemført i samarbejde mellem Skov- og Naturstyrelsen, Ribe amt og Esbjerg Museum.
Pilotprojekt-Øst omfatter Gundsø, Roskilde, Lejre, Hvalsø og Bramsnæs kommuner og er gennemført i samarbejde mellem Skov- og Naturstyrelsen, Roskilde amt og Roskilde Museum, ved Fjordmuseet. For begge pilotprojekter foreligger arbejdsrapporter, udg. af Energi- og Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1998.
 16. Udgivet af Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1999. Udarbejdet af Anette Schou i samarbejde med Jesper Handberg, begge Skov- og Naturstyrelsen. I styringsgruppen repræsentanter fra Amdsrådsforeningen, Kulturhistorisk Råd samt Miljø- og Energiministeriet/Skov- og Naturstyrelsen og Landsplanafdelingen.
 17. I forsøgsområderne, hvor man fravalgte forhistorisk tid, blev følgende kortlægningsemner udvalgt:
Fra Roskildeområdet: Det udskiftede landsbyejlerlav, hovedgårde, husmandsbrug, skovbygdens enestegårde og småbebyggelser, kystbygden, infrastruktur og landindustrier
Fra Ribeområdet: Marsklandskabet/klitlandbruget, skipperbyer/fiskeri/fugelfangst, hedeopdyrkning, rekreation, infrastruktur (ladepladser, veje og kroer), jernbaner og stationsbyer, andelsbyer og fæstningsanlæg.
 18. Jf. rapporten omtalt i note 16, s. 12.
 19. Som eksempler på afgrænsning, prioritering og vurdering kan peges på tre vidt forskellige kulturmiljøer på Fanø:
- Den velbevarede skipperby Sønderho med omgivelser - engene, der har været benyttet til græsning i det såkaldte husholdningslandbrug, og de indgravede fuglekøjer til andejagt - prioriteres på grund af bevaringstilstand og sjældenhed højt.
- De bevarede fæstningsanlæg fra 2. verdenskrig er velbevarede, men ikke de bedste på landsplam, de er givet middel værdi.
- Fanø-Bad området, der blev anlagt som "Fanø Nordsøbad" i 1892, er så spoleret af nedrivninger og nybyggeri, at det trods sin historie som en af de første bademiljøer med Danmarks ældste golfbane (fra 1902) er prioriteret lavt ved registreringen og derfor ikke bliver udpeget som bevaringsværdigt kulturmiljø i regionplanen.
 20. Se eksempelvis også rapporten fra Vejle amt:

- Kulturhistoriske beskyttelsesområder i Vejle amt. Bilag til regionplan 1997. Udg. sommeren 1999.*
21. Anf. værk, s. 4.
 22. Kommunalbestyrelsen er dog landzonemyndighed for landsbyer, der er omfattet af en offentligt bekendtgjort lokalplan - eller entydigt afgrænsede i kommuneplanen.
 23. *Fredningsplanlægning. Kulturhistorie I-II*, Sønderjyllands amtsråd 1985. Udarbejdet af etnolog Anne-Lise Walsted, arkitekt Henrik Gram og historiker Hans Kruse Pedersen. Suppleret med anden litteratur og kortmateriale.
 24. Det interregionale Vadehavssamarbejde - Inter-Regional Wadden Sea Cooperation (1994) - mellem Slesvig-Holsten (Tyskland) og de hollandske og danske vadehavsregioner er skabt med henblik på såvel beskyttelse som benyttelse af vadehavsområdet. For tiden afvikles projektet LANCE-WAD (Landscape and Cultural Heritage of the Wadden Sea Region), samfinansieret med EUs Nordsøprogram. Tillige er fremlagt et debatoplæg: Turismen i Vadehavet. Det overvejes at indstille Vadehavsområdet til optagelse på "Verdensarvlisten", jf. note 3.
 25. I hertugdømmet Slesvig blev udskiftningen generelt igangsat og gennemført i 1760'erne og 1770'erne - med udgangspunkt i udskiftningsforordningerne fra 1766 og 1770. I kongeriget kom den samlede forordning om udskiftning først i 1781, og processen afsluttedes først i begyndelsen af 1800-tallet.
 26. Jf. note 8.
 27. *Lokaplanvejledning. Bevarende lokaplanlægning*. Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1998. Heri gennemgås desuden brugen af SAVE som grundlag for lokaplanarbejdet, sammen med den supplerende byarkitektoniske vurderingsmetode.
 28. Jf. note 22.
 29. I den endelige bevarende lokalplan for Lyø by er formuleringerne ændret lidt, men intentionerne er opretholdt. (Faaborg kommune, Lokalplan 3.82, juni 2000)
 30. Denne formulering forekom første gang i Byplanloven fra 1962, par. 2, stk. 3, og var længe en standardparagraf, der er tinglyst på adskillige bevaringsværdige købstadshuse. Selv om den kunne modvirke nedrivning, blev den - pga. kommunens pligt til at overtage ejendommen, hvis man afslog nedrivning - ikke så udbredt som bevarende tinglysningsgrundlag som par. 43, stk. 1, litra c i Landsbyggeloven fra 1960, hvor det forlød, at en kommunalbestyrelse kan gøre en tilladelse efter byggeloven afhængig af "at bebyggelsen får en sådan ydre udformning, at der i overensstemmelse med den omgivende bebyggelse opnås en god helhedsvirkning." Begge bestemmelser blev i midten af 1970'erne optaget i den nye Kommuneplanlov (hhv. par. 18, stk. 1 nr. 14 om lokalplaners indhold og par. 44, stk. 1). Med Kommuneplanloven oprådte miljøværdier samtidig for første gang som planlægningsterm i forbindelse med "bevaring af bebyggelser eller bymiljøer" (Par. 3, stk. 3, nr. 6). I Byplanloven var formuleringen "bevaring af værdifulde gadebilleder eller bydele."
 31. En sådan bevarende lokalplan for den bebyggelse, der ligger uden for landsbyekernen, er ikke blevet udarbejdet for Lyø. Men muligheden foreligger principielt, og eksempelvis er Ringkøbing og Holmsland kommuner gået i gang med udarbejdelsen af en bevarende tema-lokalplan for klitgårde.
 32. Jf. note 8 - *Bevaring af kulturmiljøet. Håndbog 1999*. Bygningsfredningsloven, s. 48-64. Se også Ole Christiansen: "Nye kulturmiljølove" i: *Juristen*, nr. 6, 1998, s. 233-40. (Om den reviderede Bygningsfredningslov og Loven om de regionale faglige kulturmiljøråd).
 33. Lov om Byfornyelse af 10. juni 1997. Kap. 6. Stat, kom mune og ejer (eller anden privat-/foreningskapital) indgår i finansieringen med hver en trediedel.
 34. Loven om Folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde er senest revideret i 1992.
 35. Fredningen er et statsligt anliggende, tilsynet hviler hos amterne.
 36. *Vejledning om Naturbeskyttelsesloven*, Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1993. Jf. også note 8 - *Bevaring af kulturmiljøet. Håndbog 1999*. Naturbeskyttelsesloven, s. 66-83.
 37. Ud over de løbende undersøgelser, som museerne selv iværksætter, eller som sker i forlængelse af henvendelser udefra, er de forpligtet/berettiget til antikvarisk indsats i forbindelse med jord- og byggearbejder, nedrivninger etc. Disse antikvariske opgaver - Museumslovens par. 26 og 36a - vil med den nye museumslovs forventede ikrafttræden pr. 1. januar 2002 få et langt videre perspektiv. Se lovforslaget Kapitel 8 om "Sikring af kultur- og naturarven i forbindelse med den fysiske planlægning og forberedelse af jordarbejder mv. ..." Samarbejdet med plan- og fredningsmyndigheder opprioriteres og de økonomiske rammer for museernes undersøgelser (ikke mindst de arkæologiske og naturhistoriske) bedres. Museerne får med andre ord langt bedre vilkår for at udfylde deres rolle som aktører i landskabet. Vedrørende de kulturhistoriske/etnologiske undersøgelser kan henvises til *Kulturbevaring og dagligt liv*, Statens Museumsnavn, 1987, og Peter Dragsbos *Foreløbig oversigt over danske museers arbejde med kulturmiljø uden for byerne: Pilotprojekter, undersøgelser, publikationer mv.*, 1997. I Forskningsministeriets rapport *Opbygning af viden på Kulturmiljøområdet*, 1997, kortlægges den eksisterende viden på kulturmiljøområdet, samtidig med at der peges på områder, hvor der er behov for yderligere viden, se nedenfor.
 38. Bygningsregistreringen blev påbegyndt af Det særlige

- Bygningssyn i begyndelsen af 1960'erne og fortsat af Nationalmuseet (*Historiske huse i ...*) fra 1967 til 1980'erne. Fra midten af 1970'erne overførtes bygningsfrednings- og bygningsbevaringsarbejdet formelt til Miljøministeriet og blev varetaget af de (navne)skiftende styrelser - først Fredningsstyrelsen, siden Planstyrelsen og senest Skov- og Naturstyrelsen.
39. SAVE - gennemføres som et frivilligt samarbejde mellem Skov- og Naturstyrelsen og kommuner om kortlægning og registrering af bevaringsværdier i byer og bygninger. Orientering. Miljø- og Energiministeriet. Skov- og Naturstyrelsen, 1997. Udarbejdet af Hannelene Toft Jensen.
 40. Udviklingsarbejdet er knyttet til igangværende SAVE-registreringer på Bornholm og Langeland.
 41. *Betænkning om bevaringen af Den danske herregård*. Miljøministeriet, 1987. Red. Lisbeth Saaby. Se også det lille hæfte *Bevaring af herregårdshaver*; udgivet af Fællesrådet for havekultur og landskabspleje. 1988. *Herregårdenes bevaring - En fremtid for helheden*. Dansk Erhvervsjordbrug, 1996. Med bidrag fra bl.a. Steen Estvad Pedersen, der er forfatter til flere bøger om herregårde, herunder den seneste *Nyt syn på den danske herregård. Et ukendt kulturmiljø*, København 1999.
 42. *Sønderjysk Månedsskrift*, nr. 10, 1998. Temahæfte om diger, hegn og læplantninger.
 43. Med oprettelsen af Fødevarerministeriets Landlegat er der muligheder for at yde økonomisk støtte til traditionelle landbrugsbygninger af historiske hensyn. (Direktoratet for FødevarerErhverv, Kampmannsgade 3, 1780 København V.) Se også *Opbygning af viden på kulturmiljøområdet*, hvor der peges på lovområder under Fødevarerministeriet, hvor kulturmiljøer tilgodeses, s. 18.
 44. Planloven danner også grundlag for de såkaldte VVM-procedurer (Vurdering af Virkninger på Miljøet - oprindeligt et EU-direktiv af 27. juni 1985), der ved større anlægsarbejder skal teste støjforurening og diverse udledninger i omgivelserne, men også påvirkningen (visuelt) af den arkitektoniske og arkæologiske kulturarv - og offentlighedens adgang hertil. - Sagt med en anden moderne vending, indgår de kulturhistoriske værdier i vægningen af den såkaldte "bæredygtige udvikling/arealanvendelse", der som begreb er barn af Brundtland-kommissionens rapport *Our Common Future/Nor Fælles Fremtid* fra 1987.
 45. I Forskningsministeriets rapport *Opbygning af viden på kulturmiljøområdet* fra 1997 fremgår det indledningsvis, at kulturmiljøet er blevet optaget som emne i den nationale forskningsstrategi, under delstrategien for miljø- og energiforskning mhp. etablering af et bedre videngrundlag for såkaldt bæredygtig arealanvendelse - jfr. forrige note. Arbejdsgruppen, der skulle udstikke linier for videnopbygning på kulturmiljøområdet, blev nedsat tværfagligt med repræsentanter for Kulturministeriet, Miljø- og Energi- ministeriet, Boligministeriet, Kirkeministeriet, Undervisningsministeriet og Fødevarerministeriet samt forskningsrådene og tilgodeså hermed såvel naturvidenskabelig, samfundsvidenskabelig, humanistisk og jordbrugsvidenskabelig tilgang eller omsat til fagdiscipliner samspil mellem geologi, biologi, geografi, landskabsarkitektur, etnologi, arkitektur, kunsthistorie, historie og arkæologi. Et af delprojekterne er "Foranderlige landskaber", der beskæftiger sig med de store strukturelle forandringer i landdistrikterne. Et andet har været projekt "Kulturhistorien i planlægningen" om afgrænsningen, prioriteringen og virkemidler i forbindelse med varetagelsen af kulturmiljøerne. Desuden iværksættes løbende mere specifikke projekter om bebyggelsesudvikling, turisme, bæredygtighed, Vadehavet etc. Det er typisk, at forvaltningsmyndigheder, universiteter og museer arbejder snævert sammen herom og at der eksperimenteres med fremtidsscenerier.
 46. Bygningsfredningsloven, par. 24, stk. 3.
 47. Naturbeskyttelsesloven, par. 64, stk. 2. Rådet nedsættes af amtsrådet, og ved sammensætningen "skal der tilstræbes en afbalanceret repræsentation fra henholdsvis erhvervsorganisationer og natur- og friluftorganisationer."
 48. Kulturmiljørådene er nedsat på frivillig basis af de enkelte amtsmuseumsråd. I Sønderjylland blev rådet oprettet pr. 1. juli 1998. Se Ole Christiansen: "Kulturmiljørådet - et samarbejdsprojekt" i: *Danske Museer*, nr. 4, 1996; Samme: "Nye kultur miljølove" i: *Juristen*, nr. 6, 1998, s. 234-45; Hvad skal vi med kulturmiljøet? Red. Vivian Etting. Pjece fra Miljø- og Energiministeriet. Skov- og Naturstyrelsen, 1998; Ole Christiansen: "Faglige hasebidere" i: *Danske Museer*, nr. 4, 1999. I pjecer og artikler har ikke mindst kulturmiljøråd medlemmerne rundt om i landet behandlet problematikken.
 49. En igangværende lovrevision forventes at øge rådernes indflydelse.
 50. Rådsmedlemmerne udpeges af Amtsmuseumsrådet, Amtsrådet, Kommuneforeningen, Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur, Danmarks Naturfredningsforening og Sammenslutningen af Lokalarkiver.

Svanetæppet

af H.E. Sørensen

I sommeren 2000 fik Skærbæk Museum foræret et "Svanetæppe" udført på Skærbæk Væveskole o. 1900 efter forlæg fra den tyske kunstner Otto Eckmann. Foranledigt heraf fortæller museumsleder H. E. Sørensen om tæppet og svanemotivet, der spillede en stor rolle i især den tyske kunst i sidste halvdel af 1800-tallet, og dets oprindelse. Det er en historie, som begynder for flere hundrede år siden og meget langt fra Skærbæk.

Neuschwanstein. Det øverste af hovedbygningen med kong Ludwigs gemakker.

Svaneslottet

Slottet Neuschwanstein, som kong Ludwig II af Bayern lod opføre fra 1869 på en klippetop nær byen Füssen i de bayriske Alper, er det mest spektakulære udslag af den interesse for svanemotivet - næsten en "svanekult", som var stærkt fremme i den tyske senromantiske kunst.

I 1868 skrev kong Ludwig til sin ven komponisten Richard Wagner, at han ville genrejse en middelalderlig borgruin nær Pöllathslugten "i den gamle tyske ridderborgs ægte stil" på "et af de smukkeste steder, som

findes." I de følgende atten år, til kongens død 1886, arbejdedes der på byggeriet.

Det vældige anlæg, der rejser sig seks etager højt og med tre slanke tårne over den stejle klippe, var da stort set færdigt i det ydre. Indvendig nåede de to øverste etager med bl.a. kongens private rum, tronsalen og "Sängersal" at blive færdig i bygherrens levetid, mens resten endnu henstår med rå mure.

Navnet betyder Ny Svaneborg, idet "-stein" er et middelalderligt ord for en fast borg. Ordet bruges endnu i flamsk og hollandsk. Således hedder borgen i Gent i Belgien (Flandern) s'Gravensteen (greveborgen), mens den i Antwerpen simpelthen hedder Steen. Herhjemme kendes det fra bl.a. herregården Rysenstein syd for Lemvig, opført af den hollandskfødte general Henrik Rüse i slutningen af 1600-tallet, og fra de danske forter Kongenstein og Prindzenstein på Guldkysten (Ghana) i Afrika fra o. 1770.

Der er nok ingen tvivl om, at kong Ludwig har set sit nye slot som en kæmpemæssig hvid svane mod de grå bjergmassiver, rejssende sig i morgendisens skyerne - et sindbillede på kongens position i riget. Sådan så han det fra sit barndomshjem, slottet Hohenschwangau, der ligger på en lav klippeknode få kilometer fra Neuschwanstein. For romantiske sjæle er Neuschwanstein blevet selve indbegrebet af eventyrets middelalderborg (selv om slottet altså kun er godt hundrede år gammelt), og som sådan tjente det som forbillede for Walt Disney, da han kreerede eventyrslottet til tegnefilmen om Askepot, der senere materialiseredes i Disneyland og Disneyworld.

Også i den indre udsmykning spiller svanemotivet en stor rolle. På Hohenschwangau findes flere store malerier af svaneridderen Lohengrin, og på Neuschwanstein går svanemotivet igen i adskillige rum. Kongens private værelse er således smykket med en hel suite af vægmalerier, der fremstiller alle faser af sagnet

Svaneridderen Lohengrins ankomst. Maleri af A. von Heckel i kongens stue på Neuschwanstein. Foran en svanefigur i majolica-porcelæn.

om Lohengrin, ikke mindre end 11 billeder udført o. 1881 af A. von Hencken og W. Hauschild. Desuden står her en svanefigur i lidt over naturlig størrelse i porcelæn (majolica), ligesom dørgerikerne er udsmykket med svanerelieffer.

Svanesymbolets oprindelse

Svanesymbolet stammer fra det middelalderlige digt om ridderen Parzival (af Wolfram von Eschenbach o. 1200). Han slutter sig til kong Arthur og drager på korstog til det hellige land, uagtet at Arthur ikke levede i korstogstiden. Herfra hjemfører han den hellige gral. Det er den skål, hvoraf Jesus drak vin ved den sidste nadver, og som senere blev brugt til at opsamle blodet, da han blev stukket i siden, mens han hang på korset. Omkring 1140 bragte den flamske grev Didrik af Elsass (Thierry d'Alsace) noget af dette blod med hjem fra et korstog til sin hovedstad Brügge, hvor det stadig fremvises i Det Hellige Blods Kapel, mens man på herregården Nanteos Mansion i Wales opbevarer en ældgammel træskål (the Nanteos Cup), som siges at være gralen.

Parzival (på engelsk Parsifal) blev far til Lohengrin, som sagnet beretter kom sejlene ind til kysten i en båd trukket af en svane (deraf navnet Svaneridderen), hvorefter han befriede landet og skabte gode og lykkelige tider for folket. Sagnet må sikkert ses som en pendant, måske inspiration til historien om kong Skjold, som

Saxo berettede om på samme tid, som von Eschenbach nedskrev Parzival-sagnet.

Disse sagn om tapre korsfarere, den hellige gral og Svaneridderen blev genopdaget af de tyske og engelske romantikere o. 1800 og fik stor betydning for digtning og billedkunst i hele århundredet. I England samledes interessen naturligt om Parsifal og kong Arthur-sagnene, der indtager en vigtig plads i det engelske arvegods, mens Lohengrin blev den centrale figur i Tyskland som en national genrejser, ikke mindst efter, at Richard Wagner havde skrevet sin opera "Lohengrin" (fuldført 1845, uropført i Weimar 1850). Knap fyrre år senere skrev han i øvrigt også en opera om "Parzival", hans sidste, som uropførtes ved indvielsen af Festspilhuset i Bayreuth i juni 1882 få måneder før Wagners død 13. februar 1883.

Interessen for sagnene havde dog været der, før Wagner tog dem under behandling, også uden for Tyskland og England. Allerede 1820 havde Ingemann udsendt eventyret "Helias og Beatricia" (i samlingen "Eventyr og Fortællinger"), hvor helten kommer sejlene ad Rhinen i en båd trukket af en svane. Det var næppe heller tilfældigt, at den grimme ælling i H. C. Andersens eventyr fra 1843 netop bliver til en "prægtig Svane", "den dejligste af alle dejlige Fugle", og at svaner i det hele taget forekommer jævnligt hos H. C. Andersen.

De store Lohengrin-malerier i spisesalen på Hohenschwangau udførtes 1835 af Michael Neher og Lorenzo Quaglio efter udkast af den unge østrigske historiemaler Christoph Christian Ruben på bestilling af kong Ludwigs fader, Maximilian II, der som kronprins lod slottet sætte i stand 1832-36 efter nyeste romantiske mode. Ludwig (født 1845) tilbragte det meste af sin barndom på Hohenschwangau og voksede således op med disse billeder for øje, samtidig med at han af sine lærere og opdragere fik fortalt de middelalderlige sagn. Som ganske ung lærte han Wagner at kende, og da han efter faderens død 1864 blev konge 19 år gammel, knyttede han Wagner til sig og havde ham ofte boede på Hohenschwangau, hans foretrukne residens livet igennem, hvorfra de kunne se "svaneslottet", Neuschwanstein, vokse frem på klippen få kilometer borte.

Det er således ikke tilfældigt, at det var en teatermaler fra München, Christian Jank, der tegnede de første udkast til Neuschwanstein-slottet, mens arkitekten Eduard Riedel fik til opgave at sætte form på fantasierne.

Den kendte maler Moritz von Schwind, der arbejdede både for Maximilian og hans søn, var eksponent for en (noget sødladen) romantisk billedstil. Han havde mange elever og efterlignere, som fik arbejde på kong Ludwigs slotte, bl.a. A. von Hencken, Eduard Ille, W. Hauschild og som nok den betydeligste Ferdinand Piloty. De søgte deres motiver i de gamle sagn og ikke mindst i den udformning, de havde fået i Wagners operer. Billederne virker derfor ofte meget teatraliske, nærmest som gengivelser af sceneopførelser frem for motiver fra det virkelige liv. De romantiske ridder-scenerier på slottets vægge har mere med Wagners operer end med middelalderens virkelighed at gøre. Det er dog tydeligt, at fremstillingen af denne motivkreds med tiden vandede ud, så den i 1880'erne hos mange kunstnere havde degenereret til sentimentalt føleri.

Også i England var der efter 1860 et udbredt sværmeri for middelaldermotiver, bl.a. hos den gruppe malere, der kaldte sig prærafaelitter, fordi de søgte tilbage til stilen før Rafael, idet renæssancens malere med deres raffinerede rumvirkninger efter prærafaelitternes mening havde ødelagt den "oprindelige" europæiske billedkunst. Det, de unge engelske kunstnere søgte, var det nærmest perspektivløse middelalderlige maleri, som kendes fra bl.a. de gamle tyske og flamske kunstnere, og som vi herhjemme har bevaret i mange af vore landsbykirkers kalkmalerier. Prærafaelitterne afstod således fra en perspektivering i deres billeder og tilstræbte et rent flademaleri, hvor motivet fremtrådte i ét plan, og hvor man så bort fra en egentlig dybdevirkning. De afveg herved stærkt fra den "teatraliske" historisme, der beherskede den officielle tyske hof- og salonkunst i slutningen af 1800-tallet, og som netop - som på teatret - arbejdede meget med dybdevirkningen i sceneriet: forgrund (de optrædende figurer), mellemgrund (sætstykker, f.eks. træer eller huse) og baggrund (bagtæppe, ofte et landskab).

Svaner i heraldikken

Fra 1500-tallet blev svanen et hyppigt anvendt heraldisk motiv, og mindst ni danske familier fra borgerlig til højadelig status fører svanen som skjoldmærke. Et af de ældste vidnesbyrd herom er et brudstykke af en våbenskjoldstavle fra herregården Riber Kjærgård mellem Bramminge og Esbjerg - opsat i forbindelse med et byggeri i 1552 -, hvor adelsmanden Niels Langes våben i stedet for horn har to svanehalse med hoved og næb på toppen af hjelmen. Grevskabet Samsøs skjold (oprettet 1677, ophævet 1921) viser en svømmende svane med to kroner, en på hovedet og en om halsen.

Dette våbenmærke indgår - endog to gange - i greverne Danneskiold-Samsøes våbenskjold, hvor de, omgivet af en hjelmprydet løve og en elefant med løftet snabel, sammen med andre heraldiske symboler flankerer et mindre skjold med tre løver. En kronet løve, der stikker op af en stor kongekrone, og som holder flere flag, erindrer om, at familien stammede fra en søn af Christian V med elskerinden Anna Sophie Moth.

Slægterne Svane/Swane og Svan har en gående svane frit på fladen, mens familierne von Nutzhorn, Hoeberg von Nutzhorn og de Svanenskiold har gående svaner med "jord" under fødderne, mens slægten de Pilloy har en svane liggende på reden og slægten Thield en stående svane klemt ind på den ene halvdel af skjoldet. Også adskillige udenlandske adelsfamilier og fyrstehuse fører svaner i deres skjold.

To gamle danske købstæder har svaner i byvåbnet. Svaneke (på Bornholm) fører en svane med en ring i næbbet og Tønning (i Sydslesvig) en svane, der står på en tønde.

Som heraldisk tegn symboliserer svanen renhed og kyskhed og samtidig en fornemhed og tilbagetrukkethed, måske kombineret med en vis reserveret styrke, hvilket falder godt i tråd med den let dekadente fin de siècle-kunst fra perioden hen mod 1900.

Otto Eckmann og Skærbæk Væveskole

De engelske prærafaelitter fik stor betydning for ungdomstilens billedkunst, både i maleri og tekstil, hvor man netop dyrkede fladen, ikke mindst under påvirkning af englænderen William Morris' udkast til mønstre og billeder. Og dermed også for de billedtæpper,

som vævedes på Skærbæk Væveskole (Scherrebeker Webschule) fra 1896 til 1907.

Det var således næppe tilfældigt, at et af de første motiver, der vævedes i Skærbæk, var svaner. Allerede i 1896, næsten samtidig med væveskolens grundlæggelse, udførtes det første af de efterhånden omkring hundrede eksemplarer af "Svanetæppet", virksomheden frembragte, og som skulle blive Væveskolens mest berømte produkt.

Det var lederen af Museum für Kunst und Gewerbe i Hamburg, Justus Brinkmann, og hans assistent Friedrich Deneken, der senere blev museumsdirektør for Kaiser Wilhelm Museum i Krefeld nær Düsseldorf, og som var en god ven af pastor Jacobsen i Skærbæk, der førte denne sammen med en gruppe unge tyske avantgardekunstnere, da han i 1895-96 havde planer om at oprette en væveskole i sin hjemby. Blandt disse kunstnere var Otto Eckmann, Otto Ubbelohde, Hans Christiansen, Alfred Mohrbutter, August Wilckens og Heinrich Vogeler blandt de kendteste. Men også den senere verdensberømte belgiske maler og designer Henry van de Velde udførte forlæg for Væveskolen i Skærbæk.

Otto Eckmann, som var ophavsmand til "Svanetæppet", fødtes i Hamburg 1865 som søn af en købmand. Som ung studerede han på kunsthåndværkerskoler i Hamburg og Nürnberg og senere på kunstakademiet i München. Fra 1890 var han særdeles aktiv i kunstlivet i München, bl.a. som medlem af flere kunstnergrupper og udstillinger. Allerede inden han var 30 år, regnedes han for et af de "friskeste talenter" og "den stærkeste personlighed inden for den tyske dekorationskunst". Fra 1897 underviste han i dekorativt maleri på Kunstgewerbemuseums studieafdeling i Berlin, hvorefter han meget hurtigt blev et anerkendt kunstnernavn i den tyske rigshovedstad. I årene efter 1895 udstillede han i adskillige tyske byer og i udlandet. 1896-1900 udførte han mindst femten forlæg for væveriet i Skærbæk, fra små pudebetræk på ca 45 gange 45 centimeter til kæmpevægtæpper ("Siv i måneskin" - Weiher im Mondschein, 267-270 gange 165-177 cm., og "Forårets indtog" - Frühlings-Einzug, 325-375 gange 210-235 cm.) Dette sidste billedtæppe på 7-8 kvadratmeter var det største enkeltstykke, som

udførtes på Skærbæk Væveskole, i øvrigt i mindst fire eksemplarer.

Eckmann indskærpede kraftigt sine elever frem for alt at studere naturen og tage den som forbillede for deres arbejder, ligesom de opfordredes til at sætte sig grundigt ind i de teknikker, der anvendtes for at fremstille det endelige værk. Det var derfor naturligt, at han selv flere gange besøgte Skærbæk, hvor han på Væveskolen lærte at betjene vævestolene, så han vidste, hvorledes de billedtæpper, som han tegnede forlæg til, blev fremstillet. Ved sådanne lejligheder boede han

Otto Eckmann: Svanetæppet, detalje. 1896. Tilhører Kunstindustrimuseet, København.

hos pastor Jacobsen på præstegården i Storegade. Det nære og flittige samarbejde afbrødes dog i løbet af 1900, da Eckmann, som i begyndelsen havde haft status som en slags kunstnerisk vejleder og garant for den kunstneriske kvalitet af Væveskolens frembringelser, følte sig udplaceret af den unge franske maler Fernand Thibaut. Ham havde pastor Jacobsen truffet på Verdensudstillingen i Paris samme år, hvor Væveskolen havde vist prøver på sin kollektion, og hvor netop Eckmanns "Svanetæppe" havde været hovedstykket. Jacobsen inviterede Thibaut til Skærbæk som medarbejder og kunstnerisk konsulent. Da det samtidig kneb for Eckmann at få udbetalt sine honorarer, brugte han dette som begrundelse for at bryde samarbejdet med Skærbæk Væveskole. Det skete senest 1901.

Han døde 1902, kun 36 år gammel, og berømmes i nekrologerne som en af de mest betydelige unge tyske kunstnere.

Eckmann havde fra 1895 beskæftiget sig med at male forlæg for vævede billedtæpper og leveret motiver til gobelinvæveriet i Hamburg. Det er sandsynligvis her, Brinkmann eller Deneken er blevet opmærksom på netop denne side af hans talent, hvorefter de førte ham sammen med pastor Jacobsen.

Hans plan om at grundlægge en væveskole med billedvæveri i Skærbæk i nordisk tradition efter den norske maler og kunsthåndværker Gerhard Munthes ideer om en folkelig, "oprindelig" kunst må have tiltalt Eckmann og de andre unge kunstnere, som Jacobsen fik forbindelse med, skønt Skærbæk set fra Berlin og Hamburg må have virket som en fjerntliggende afkrog i yderste kartoffelrække. Men præstens entusiastiske plan om gennem en kunstnerisk og merkantil virksomhed at fremme og styrke tyskheden i den danskdominerede "Nordmark" har måske også haft sin virkning.

I hvert fald var Eckmann med fra første færd, og når han, næsten inden væveskolen var en realitet, kunne fremlægge sine første kartoner, må det skyldes det forarbejde, han havde gjort med udkast til væveriet i Hamburg og i det hele taget de studier, han havde foretaget vedrørende en kunsthåndværkerisk skaben, ikke mindst inden for tekstil og rumdekoration.

Otto Eckmann: Svanetæppet, variant. Før 1900. Tilhører Skærbæk Museum.

Svanetæppet

I løbet af 1896 fremlagde han fuldt udarbejdede forlæg til ikke mindre end seks tæpper. Det tidligste kom han med allerede den 18. februar, hvor Væveskolen endnu ikke var en realitet, så der er muligvis tale om et arbejde, der oprindeligt var tiltænkt Hamburg-væveriet. Det var sofastykket "Stille Fart" (Stille Fahrt), der udførtes i forskellige størrelser, 47-50 cm. højt og 138-150 cm. langt. Kort efter fulgte et tæppe af lignende format, "Mågesværn" (Möwenschwarm eller Möwenfries), 37-40 gange 137-152 cm. Derefter et pudebetræk (45 gange 45 cm.) med symmetriske kastanieblade (Kastanie) og et vægtæppe (sofastykke) en smule kortere og lidt bredere end de to første, "Æblegren" (Apfelzweig), 56-58 gange 90-94 cm. Så fulgte "Svanetæppet" og endelig et "Tulipantæppe" (Tulpenbeet), hans største arbejde i dette første år på ikke mindre end 204 gange 135 cm. Hvorledes dette tæppe har set ud, er ikke kendt i dag, da det tilsyneladende ikke længere eksisterer og heller ikke har været afbilledet i noget katalog fra Væveskolen.

"Svanetæppet" - eller som Eckmann selv nøgternt betegnede det "Fem svaner" - var det, som kataloget kalder et "Pfeilerbehang" (søjlebehæng), det vil sige et tæppe til at hænge på en pille eller søjle - eller på et smalt vægstykke, f.eks. mellem to vinduer eller stationære møbler. Det er derfor et smalt, men temmelig højt tæppe. Da tæpperne ikke blev udført på maskine, men af individuelle væversker, er de ikke helt ens, men har små afvigelser, bl.a. i størrelsen, som det også fremgår af de tidligere omtalte tæpper. "Svanetæppet" varierer i højden fra 237 til 246 cm. og i bredden fra 70 til 76 cm. I Væveskolens "Prospekt" fra 1901 angives det til 235 gange 78 cm. Der er således tale om et tæppe på små to kvadratmeter.

Tæpperne vævedes i hånden over kartonen, og da man anvendte meget brede vævestole, arbejdede væversken med den brede side, således at motivet "lå ned", mens det sad på væven. Man vævede således ikke motivet fra neden opefter, men fra siden.

Eckmann havde tidligere arbejdet med svaner som motiv. I 1894-95 havde han udført dels tegninger, dels træsnit med svanemotiver. Og i tidsskiftet "Jugend" offentliggjorde han 1896 en tegning, der foregriber

Otto Eckmann:
Svanetæppet, variant,
detalje. Før
1900.
Tilhører Skærbæk
Museum.

tæppets motiv ved at vise fem svaner på en slynget bæk gennem et blomstrende englandskab. I højre side af billedet står en ung kvinde i tidens modedragt med fjerprydet møllestenschat, store pufærmer på kjolens overstykke og parasol. Hun læner sig ud over bækken og rækker kælent hånden frem mod den forreste svane, som vender sig imod hende og synes at kysse hendes hånd med næbbet. Denne sentimentale pointe blev fjernet, da han arbejdede videre med motivet. Når han til tæppet valgte en så nøgtern betegnelse som "Fem svaner" - en titel ganske blottet for symbolske undertoner - kan det skyldes, at han tidligere havde kaldt et par af sine træsnit for "To svaner" og "Tre svaner".

Tæppet "Fem svaner" viser et åbent skovlandskab, hvor igennem en bæk snor sig. Træstammerne er sorte, og skovbunden er holdt i en lysebrun farve. Her ligger nedfaldne blade, lidt lysere end bundfarven og markeret med sort omrids. Skovbunden bliver lysere opefter, og øverst ses en smal bræmme af trækrone med gulligt-brune blade. Ned gennem hele billedfladen snor en dyblå bæk sig, og på den svømmer fem kridhvide svaner med vingerne foldet ind mod kroppen. De har høj-røde næb med sorte knopper. Både svanerne og træerne spejler sig i bækken, og krusningerne i såvel svane-

halsenes som træstammernes spejlbillede reflekterer bækkens snoede forløb. Over selve billedet ses en smal frise med fire stiliserede fugle og nederst et "nordisk mønster" i Munthe-stil.

Motivet er meget enkelt og monumentalt i sin opbygning. Her er "ædel enfold og stille ro" (edler Einfach und stille Ruhe), som den tyske kunsthistoriker Johann Joachim Winckelmann sagde i 1700-tallet om den klassiske græske kunst. Her er intet overflødigt. Alt har sin helt klare funktion. Fuglene glider roligt og majestætisk frem mod forgrunden, bækkens snoninger muliggør, at de ses i forskellige vinkler, uden at de egentlig forandrer stilling. De er enkelt tegnede, kun få streger antyder vinger og fjer og halsens sammenkobling med kroppen. Det er ikke individuelle fugle, som det heller ikke er individuelle træer. Alt personligt er renset bort. Her er på ingen måde tale om "portrætter", derimod om svanernes "ide", som efter Platons deuse. Farverne er klare og rene, de står skarpt imod hinanden. Her er ingen glidende overgange, knap nok et perspektiv.

Den tyske kunsthistoriker Gabriele Howaldt siger: "Alt i billedet er forenklet og tydeliggjort til det væsentlige i fremstillingsformen. En stille, stemningsfuld tone udstråler fra dette vægtæppe, især fremkaldt af de majestætisk alvorlige fugle, der "lydløst" glider på den slyngede skovbæk, mens vandet gengiver deres spejlbillede, men også gennem skovens lyse og varme rustbrune kulør, som oplives af efterårsgule blade, og bækkens bløde mellembå farve, hvorfra svanerne hæver sig kongeligt hvide."

Tæppet er som alle tæpper, udført på Væveskolen i Skærbæk, forsynet med firmaets varemærke, indvævet i nederste venstre hjørne. Det var den slesvigholstenske tricolore, det blå-hvid-røde flag, som også findes på det brevhoved, Eckmann tegnede til virksomheden, formodentlig 1896. Her ses en stiliseret vævestol, hvorpå der hænger et tæppe, som viser netop dette flag. Vævestolene er flankeret af malerpaletter med pensler. Gennem fingerhullet i paletterne stikker to hamre - vel et som symbol på håndværket.¹ Yderst på siderne af brevhovedet ses nogle stiliserede figurer, der kan minde om tangblade.²

"Fem svaner" blev en publikumssucces fra første

færd. I foråret 1897 - få måneder efter skolens start - meddelte pastor Jacobsen i et brev, at man allerede har solgt tre eksemplarer. Det første gik til Brinkmann på Museum für Kunst und Gewerbe i Hamburg. Et andet blev afhændet til Kunstindustrimuseet i København, som også købte "Mågesværn" og "Stille Fart". I de følgende år vist "Svanetæppet" på udstillinger overalt i Europa, herunder på verdensudstillingerne i Wien og Paris i 1900, hvor virksomheden fik tildelt guldmedalje (i Wien) og sølvmedalje (i Paris).

Prisen på tæppet varierede fra 240 til 300 mark. I "Prospekt" fra 1901 står det til 250 mark. Da 1000 mark den gang svarer til omkring en kvart million kroner i dag, betyder det, at et "Svanetæppe" omregnet i nutidskroner har kostet 75.000 - 90.000 kroner. Alligevel solgtes op imod hundrede eksemplarer, både til museer i forskellige lande og til private rigmænd, bl.a. prins Chlodwig (Ludwig) af Hessen. Den hessiske fyrstefamilie holdt i juli 1899 ferie på pastor Jacobsens badested Lakolk på Rønmø. Mens de var der, arrangerede Væveskolen en salgsudstilling på badet, sandsynligvis i restaurant Kaiserhalles store spisesal, hvor der blev solgt tæpper for 2000 mark, altså for omkring en halv million kroner. Det er sandsynligt, at prinsen har erhvervet sit tæppe ved den lejlighed.

Andre Skærbæktæpper med svanemotiv

Svanemotivets popularitet forsøgte udnyttet endnu nogle gange på Skærbæk Væveskole, uden at det dog blev tilnærmelsesvis den samme succes som Eckmanns "Svanetæppe". Omkring 1900 udførtes efter forlæg af Walter Leistikow et ganske lille tæppe (15 gange 33 cm) med to flyvende svaner i et bakkerigt sø- og skovlandskab. Dette tæppe kendes kun i et eksemplar, som nu tilhører Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum på Gottorp Slot. Også Thibaut forsøgte sig med en svømmende svane, der kun ses halvt, på vej ind over en bred søflade med åkander og et bølget bakkedrag i det fjerne. Dette tæppe kendes kun fra Væveskolens "Prospekt" 1901, hvor det gengives efter forlæg. Der er heller ikke angivet hverken størrelse eller pris. Muligvis er det aldrig blevet udført som vævning.

Det samme er nok tilfældet med et højt sofastykke med fem svaner, der svømmer mellem siv (83 gange

Otto Eckmann: Svanetæppet, variant, detalje. Før 1900.
Tilhører Skærbæk Museum.

161 cm.) Også det kendes kun som et malet forlæg, der tilhører Skærbæk Museum. Billedet er ikke signeret, men meget i motiv og udførelse tyder på, at det kan være udført af Otto Eckmann. Svanerne har samme enkle majestætiske holdning som på tæppet med de fem svaner, dog har den bagerste fugl halvt rejste vinger, ligesom fjerdragten er vist med adskilligt flere streger end i det høje tæppe. Måden at male sivene på minder meget om Eckmanns tæppe "Siv i måneskin".

Endelig omtaler Schlee et tæppe "Schwan mit Etagere" efter en ukendt kunstner. Det blev kun udført i ét eksemplar, som ikke mere kendes. Man ved altså ikke, hvorledes det har set ud, da det kun kendes fra Væveskolens Prospekt 1900, hvor det ikke er gengivet, men hvor prisen sættes til 270 mark. Der må således have været tale om et ret stort tæppe, måske et "søjlebehæng".

Plagiat og parodi

Det meget populære tæppe med de fem svaner blev gengivet i adskillige kunsttidsskrifter og kataloger i Tyskland og var dermed med til at slå Eckmanns navn fast som kunstner, ligesom det i høj grad blev Væveskolens ansigt udadtil.

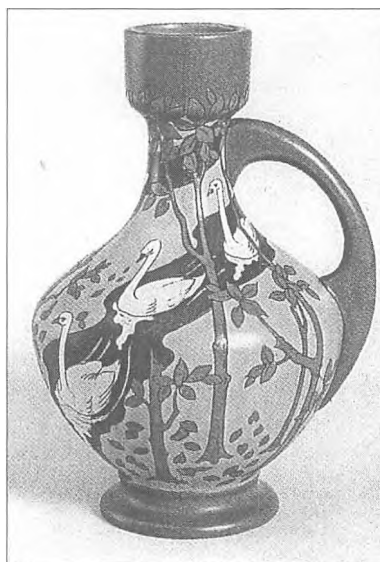
Samtidig var motivet så populært, at Eckmann måtte se det udnyttet af andre kunstnere og kunstindustrielle virksomheder. Keramikfabrikken Villeroy und Boch brugte det således som dekoration på en prydvase, som nu findes i Württembergisches Landesmuseum

i Stuttgart, og ugebladet "Northus" i Altona bragte det som forsidebillede, leveret af en anden maler.

Motivet var således genstand for efterligninger og plagiat, men blev også udsat for direkte parodier, hvilket ikke var ukendt dengang med populære og ofte afbildede kunstværker.

Schlee nævner eksempler på, at Eckmann allerede ret tidligt fik motivet eftergjort og parodieret af forskellige tyske kunstnere, bl.a. tryktes i 1898 i tidsskriftet "Jugend" et billede af J. R. Witzel, "Skovkilden" (Waldquelle), der viser et pigehoved med langt udslået hår, som fortsætter i et vandløb, der slynger sig mellem slanke birkestammer. Her er vel ikke tale om en egentlig parodi, men om et af "Svanetæppet" stærkt inspireret motiv, der næppe for dem, der kendte dette, har kunnet undgå at virke en smule komisk. Derimod kan et andet billede af Witzel i "Jugend" samme år kun opfattes som en parodi på Eckmanns motiv. Billedet hedder "Rutsjetur" (Bergrutsch - at rutsje ned af et bjerg) og viser fem piger, der rutsjer på bukseenden ned ad en bjergside. Året efter bragte "Jugend" en tegning af A. Schmidhammer af nogle muldvarpe, der er stablet op over hinanden med snuderne i vejret. Her er ondskabsfuldheden i parodien ikke til at komme udenom.

Men også Skærbæk Væveskole deltog i efterligning

Vase udført på Villeroy & Boch, 1900, på Württembergisches Landesmuseum i Stuttgart. Her efter Sibylle Berger: "Otto Eckmanns 'Fünf Schwäne'-Teppich und seine Nachfolger".

og parodiering. Efter forlæg af Gadso Weiland, der leverede adskillige udkast til Skærbæktæpper, udførtes 1899 tre eksemplarer af et tæppe kaldet "Flyvende ænder" (Entenflug), der viser fire (eller fem) vildænder, som flyver hen over en sø mellem to slanke træstammer. Dette tæppe blev dog ikke vævet i Skærbæk, men på en af virksomhedens filialer på sindssygehospitalerne i Neustadt i Holsten og Slesvig eller måske begge steder, hvor patienterne som et led i deres terapi vævede tæpper efter forlæg fra Skærbæk Væveskole, som aftog produkterne til videreforhandling. Sandsynligvis derfor er det ikke forsynet med firmaets varemærke, den slesvigholstenske tricolore. Her er dog mere tale om et plagiat end om en egentlig parodi.

Det samme må siges om professor Heinrich Sperlings "Storketæppe" (Fünf Störche) fra før 1901.

Dette tæppe, som også var ganske populært, udførtes i 26 eksemplarer, hvoraf et tilhører Skærbæk Museum. Her ses fem hvide storke, der flyver op fra et smalt bækløb mellem siv og et enkelt slankt træ ved en skovkranset sø med solnedgang i det fjerne.

Derimod er et andet af Sperlings tæpper, "Moppetæppet" (Fünf Möpse - eller Mopsentepich) fra 1899 en direkte og ganske ondskabsfuld parodi på Eckmanns svaner. Ad en vej, der slynger sig på samme måde som bækken i "Svanetæppet", løber fem fede lavbenede hunde (mopper) mellem slanke stammer, anbragt som hos Eckmann, og med nedfaldet løv langs vejen. Øverst ses ikke fire fugle (som på "Svanetæppet"), men to katte (eller ildere) og nederst to grise med kniv og gaffel på hver side af en pølse. Fabrikens mærke - den slesvig-holstenske tricolore - holdes i kloen af en lille pipfugl over signaturen "H.Sp.", måske ment selvironisk (Sperling betyder "lille spurv"), for at tage en smule af brodden af den ondskabsfulde hensigt. Men meningen er der ikke tvivl om. De klumpede og yderst uelegante mopper, der ser ud ganske som H. C. Andersen beskrev denne hund i eventyret "Hjertesorg" ("Braknæse og Fleskeryg var hans Udvotes"), gør tykt grin med Eckmanns alvorlige og fornemme svaner. Du skal ikke tro, du er noget. Janteloven var ganske vist ikke formuleret endnu - men den eksisterede i bedste velgående. Der blev fremstillet

Heinrich Sperling:
Storketæppet (Fem
storke), detalje.
Senest 1900.
Tilhører Skærbæk
Museum.

ti eksemplarer af dette tæppe, som alle købtes af den stenrige stålmagnat Friedrich Alfred Krupp fra firmaet Krupp i Essen, hvor et af dem hang i hans kæmpe-mæssige Villa Hügel. Det var sandsynligvis Krupp, der havde bestilt dem, hvorfor fortaber sig i det dunkle. Endnu et eksemplar, der måske blev lavet imod Krupps hensigt, blev afhændet til en privatmand i Pinneberg og senere købt af Museum für Kunst und Gewerbe i Hamburg. Flensborg Museum ejer også et eksemplar, sandsynligvis et af Krupp-tæpperne.

Eckmann blev dog meget vred over disse efterligninger og parodier fra Væveskolen, og Schlee nævner, at pastor Jacobsens datter Helene Jacobsen i 1959, da hun var 74 år gammel, skrev i et brev til en dr. Martin Urban, som åbenbart havde søgt oplysninger om Væveskolen: "Jeg husker tydeligt, hvor krænket professor Eckmann var, da professor Sperling skabte "Storketæppet"."

Skærbæk Museums "Svanetæppe"

Da tæpperne som nævnt blev udført af forskellige væversker, der ofte sad hjemme og arbejdede, må man formode, at der kunne være forskel både i størrelse og kvalitet, hvilket kan være årsagen til de afvigende priser.

Der kunne også være variationer med hensyn til farvevalg, størrelse og endog motivets enkeltheder, som går ud over de oplysninger, dr. Ernst Schlee giver i sin autoritative bog om Skærbæktæpperne. Det fik vi bevis for på museet i sommeren 2000, hvor søstre Gerda Stub og Ellen Fensmark Hansen forærede os et "Svanetæppe".

Tæppet havde Gerda Stub arvet efter deres mor, Ida Stub, født Juul (1905-99). Hun var som 18-årig blevet ansat hos juristen og udstykningsspekulanten Alfred Sørensen (1857-1927).³

Han besøgte i 1900 Verdensudstillingen i Paris, hvor han havde erhvervet tæppet og bragt det med hjem, hvorefter han havde det hængende på sit kontor. Ved hans død arvede Ida Juul det sammen med enkelte andre ting efter sin tidligere arbejdsgiver, og disse effekter førte hun med sig, da hun kort efter indgik ægteskab med barberbladsfabrikant Otto Stub. Deres døtre husker, at det en tid havde været anvendt som sengeforlægger i forældrenes soveværelse. Da Gerda Stub flyttede hjemmefra, fik hun tæppet med sig og havde det derefter hængende på væggen i sin entré i mange år.

Søstrene, som begge er blevet enlige, var i færd med at beskikke deres bo og havde i den forbindelse besluttet at forære forskellige ting til de "museer, hvor de hørte hjemme". I den forbindelse havde de generøst bestemt, at tæppet, hvis proveniens er klar helt fra erhvervelsen i Paris 1900, skulle tilfalde Skærbæk Museum, fordi det i sin tid var fremstillet her.

Tæppet er en del mindre end det, der omtales i litteraturen, udførligst hos dr. Schlee, og som svarer til det eksemplar, der tilhører Kunstindustrimuseet i København, og som vi i 1987 kunne vise på museet i Skærbæk. Gerda Stubs tæppe, nu Skærbæk Museums tæppe, måler 61 cm i bredden og 155 cm i højden. Selv om det er en smule slidt og let afbleget i farven, er der tale om et smukt og meget interessant eksemplar, som på flere punkter afviger fra det gængse "Svanetæppe".

Motivet er det samme, fem hvide svaner på en snoet bæk mellem en brun skovbund og fire træstammer. Dog ligger svanerne lidt anderledes på bækken, og størrelsesforholdet imellem dem - især mellem de to forreste - er ikke helt det samme. Svanerne er ikke teg-

net med den samme enkle stærke streg, ligesom de ikke er entydigt hvide, og bækkens snoninger er let afvigende. Størst er forskellen dog i farveholdningen, idet træstammerne ikke er sorte, men næsten hvide med mørkebrune skyggetegninger. Ligeledes er bækken ikke rent dyblå, men mørkeblå med rosa skygger forneden og lyseblå i den øverste tredjedel, hvor de tre "små" svaner befinder sig.

Der er ingen tvivl om, at der er tale om et tæppe udført efter Eckmanns oprindelige forlæg, dertil er lighederne for store, men samtidig er der tale om så betydelige afvigelser, at man ikke kan lade være med at spekulere på, hvorledes de er fremkommet.

Der er tale om udmærket håndværk, men også om en vis veghed i tegningen (bækkens snoning) og farveholdningen (skyggestriberne på træstammerne og frem for alt de rosa skyggeflader i bækkens overflade), som næppe har haft Otto Eckmanns godkendelse, men som måske har kunnet tiltale en del af publikum.

På Landeskrankenhaus i Slesvig findes et "Svanetæppe" uden firmamærke, som iflg. Schlee sandsynligvis er vævet på sindssygehospitalet i Slesvig. Det ville derfor være en nærliggende tanke, at Skærbæk Museums tæppe, der også er uden firmamærke, kunne være fremstillet her. Men tæppet på Landeskrankenhaus er udført i samme design som Kunstindustrimuseets m.fl. museers tæpper. Skærbæk Museums tæppe er derfor sandsynligvis ikke udført på et af sindssygehospitalerne i Neustadt eller Slesvig, hvilket ikke gør gåden om dets fremstillingssted og afvigende design mindre.

Spørgsmålet er så, om man på væveskolen har forsøgt sig med et nyt, let afvigende design på virksomhedens kendteste mærkevare. Eller om der er tale om en piratkopi, som slet ikke er udført i Skærbæk - eller på en af Væveskolens filialer -, men på en helt anden virksomhed som et plagiat, der er blevet solgt i Paris i forbindelse med verdensudstillingen. I så fald har Alfred Sørensen næppe erhvervet det på Skærbæk Væveskoles stand, men måske hos en "sort" forhandler, enten på selve udstillingen eller ude i byen. Man kan i så fald formode, at det har været noget billigere end de "ægte" tæpper fra Skærbæk.

Man kunne få den tanke, at kunstneren er blevet

utilfreds med, at man ikke har kunnet beskytte hans arbejde bedre, og at det har været endnu en grund til bruddet med Væveskolen på lige fod med virksomhedens og pastor Jacobsens forbindelse til Thibaut, den økonomiske slendrian og de parodier på "Svanetæppet", som Væveskolen lod fremstille.

Udover dette tæppe eksisterer mindst 22 eksemplarer af "Svanetæppet".⁴

Museet og Væveskolen

De tæpper og andre vævede produkter, som fremstilledes på Skærbæk Væveskole i de år, den eksisterede - som billedvæveri 1896-1907 og derefter som væveri for bl.a. pudevår og anden brugstekstil til 1917, har Skærbæk Museums store interesse og er et vigtigt felt for vor indsamling af genstande til museet.⁵ Det er vort mål fortsat at øge bestanden af Skærbæktæpper og andre genstande fra denne virksomhed, som opnåede et så betydeligt internationalt ry i de få år, den eksisterede, at der i dag næppe kan vises en udstilling vedrørende jugendstilen eller kunsten omkring sidste århundredskifte, uden at arbejder herfra er repræsenteret. Således vistes "Svanetæppet" i sommeren 1999 på Foundation Neumann-Museet i Gingsins i Schweiz (Zürich-eksemplaret) i forbindelse med udstillingen "Autour de 1900", og i sommeren 2000 var Kunstindustrimuseets eksemplar med på en stor udstilling om kunsten omkring 1900 på Victoria and Albert Museum i London. Derfor kunne det ikke ses på de udstillinger vedrørende jugendstilen i Tønder, Skærbæk og Vejen, som vistes i løbet af 2000.

Noter.

1. Hamrene kan muligvis også ses som en henvisning til pastor Jacobsens devise "hellere hammer end ambolt", som han bl.a. benyttede i den stærkt omdiskuterede tale ved afsløringen af det slesvigholstenske mindesmærke på Brøns kirkegård 1899 (se "Sønderjyske Museer", 1999).
2. Schlee tyder i "Scherrebeker Bildteppiche" tangbladene i Væveskolens brevhoved som en henvisning til Skærbæks nære beliggenhed til havet, men sandsynligvis er der tale om ren dekoration.
- 3) Alfred Sørensen var købmandssøn fra Ringkøbing og havde ved flid, nøjsomhed og et avanceret handelstalent tjent så meget, at han kunne studere. Efter juridisk eksamen og nogle år som herredsfuldægtig etablerede han sig som en succesrig sagfører i Køge, hvor han var meget aktiv inden for erhvervs- og kulturlivet, bl.a. som stifter af og direktør for Østifternes Landhypotekforening og Køge-Ringsted-banen, ligesom han var grundlægger af Køge Museum og medlem af byrådet. Efter århundredskiftet købte han jorderne fra den fallerede herregård Farumgård nord for Furesøen og udstykede arealet til bl.a. villagrunde samt grundlagde endnu en jernbane (Farum-Slangerup) og en bank med det tunge navn Slangerupbanens Omegns Bank (populært kaldet Omegnsbanken) i Farum, hvor han boede i en stor villa, ligesom han havde en herskabslejlighed i København og en sommervilla "Maro" (opkaldt efter forældrene Mads og Rosine) i Muldbjerg i Vestjylland. Han var en af Nordsjællands rigeste mænd, og 1913 blev denne stationsbymatador som en af de sidste overhovedet udnævnt til etatsråd og kom dermed i rang med de fornemste i landet. Efter at have opgivet de fleste af sine mange tillidshverv 1923, koncentrerede han sig om sine aktiviteter i Farum, hvor den unge frk. Juul blev hans sekretær. Hun ledsagede ham bl.a. på lange rejser til Sydeuropa og Nordafrika, hvor hun efter diktat nedskrev hans indtryk af såvel landet som de kulturelle minder, de besøgte, og som han havde planer om at udgive i bogform. Han havde tidligere udgivet nogle lokalhistoriske skildringer fra Køgeegnen. Etatsråden blev begravet i en "kæmpehøj", som han selv havde ladet anlægge i haven til villa "Maro" i Muldbjerg.
4. "Svanetæppet" kan iflg. Schlee i dag ses på følgende museer: Museum für Kunst und Gewerbe i Hamburg, Kunstgewerbemuseum i Berlin, St. Annen Museum i Lübeck, Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum på Gottorp Slot i Slesvig, Kunstgewerbemuseum i Köln, Hessisches Landesmuseum i Darmstadt (prins Chlodwigs eksemplar), Württembergisches Landesmuseum i Stuttgart, Städtisches Textil- und Kunstgewerbemuseum i Chemnitz (tidligere Karl Marx Stadt), Städtisches Museum i Flensburg, Gewerbemuseum der Bayrischen Landesgewerbeanstalt i Nürnberg, Historisches Museum i Frankfurt a. M., Badisches Landesmuseum i Karlsruhe samt uden for Tyskland i Det ungarske Kunstindustrimuseum (Orsz. Magy. Iparművészeti Muzeum) i Budapest, Kunstgewerbemuseum i Zürich og Kunstindustrimuseet i København. Hertil kommer et tæppe på Landeskrankenhaus i Slesvig. Desuden kendes seks eksemplarer i privateje, alle i Tyskland.
5. Det er et af Skærbæk Museums store ønsker at erhverve et af

de "Svanetæpper", der er udført direkte efter Eckmanns karton. Det ville være interessant at kunne vise det sammen med det tæppe, som vi netop har modtaget.

Vedrørende væveriet ejer museet p.t. følgende genstande:

Vævede tæpper m.v.

1. Svanetæppe af Otto Eckmann, variant.
2. Åkande. Vævet. Muligvis efter Otto Eckmann.
3. Mågetæppe af Friedrich Missfeldt.
4. Storketæppe af Heinrich Sperling.
5. Askepottæppe af Otto Ubbelohde.
6. Kongesønnens hjemkomst. Snehvidetæppe af Otto Ubbelohde.
7. Vandflade med siv af Alfred Mohrbutter (varigt lån).
8. En pude med broderet vår, sandsynligvis efter forlæg af Hans Christiansen.
9. Hammershus. Broderet tæppe efter August Wilckens.
10. Et stykke vævet stof med geometrisk mønster. sandsynligvis fra virksomhedens sidste år.
11. Svaner mellem siv. Malet udkast, sandsynligvis af Otto Eckmann.

Andet.

12. To vævestole fra Skærbæk Væveskole.
13. Prospekt der Scherrebeker Kunstwebschule. 1901.
14. To tyske kunsttidsskrifter fra o. 1900 med omtale af Væveskolen og dens frembringelser.
15. Et reklamepostkort fra Væveskolen, tegnet af Thibaut.
16. Postkortmappe med motiver fra Skærbæk o. 1900 med omslag tegnet af Thibaut.
17. Diverse fotos vedrørende Væveskolen (bygning, tæpper, enkelte af væverskerne, pastor Jacobsen m.v.).
18. Forskellige bøger, hæfter, kataloger og artikler vedr. Væveskolen og dens frembringelser.

Litteratur

Achen, Sven Tito: *Danske adelsvåbener*. København, 1973.
- : *Heraldikkens femten glæder*. København, 1978.
Berger, Sibylle: *Otto Eckmanns "Fünf Schwäne"-Teppich und seine Nachfolger*. Flensburg, u.å.
Bliss, Geoffrey and Rose: *Nateos Mansion*, Cardiganshire. Privattryk, u.å.
C.: *Deutsche Wandteppiche*. Die Kunst, nov. 1900.
Desing, Julius: *König Ludwig II*. Lechbruck, 1974.
Dragsbo, Peter: "En ukendt verdensbegivenhed. Væveskolen i Skærbæk 1896-1904". *By og Land*, 1/4-1987.
Fox-Davies, Arthur Charles: *The Wordsworth Complete Guide to Heraldry*. London, 1996.

G. B.: "Da Skærbæktæpperne fik verdensry". *Flensborg Avis*, 2/5-1977.

Ingemann, B. S.: Helias og Beatrix. *Eventyr og fortællinger*. København, 1820/1913.

Japsen, Gottlieb: *Pastor Jacobsen i Skærbæk og hans foretagender*. Aabenraa, 1980.

Mann, Carl-Heinz: "Eine Idee, die die Welt bezauberte." *Hamburger Morgenblatt*, 24/12-1984.

Meisner, Morten: "Typisk tysk". Anmeldelse af "Tyskland, en kulturhistorie". *Flensborg Avis*, 13/8-1992.

Neubecker, Ottfried: *Heraldik. Kilder; brug, betydning*. København, 1979.

Prange, Knud: *Heraldik og historie*. København, 1977.

Prospekt der Scherrebeker Kunstwebschule, 1901.

Rall, Hans og Michael Petzet: *König Ludwig II*. München, 1968.

Sane, Henrik Zip: *Stationsbyborgeren - en skabelsesberetning*. Farum 1900-1920. Farum, 1996.

Scherer, Wilhelm: *Geschichte der deutschen Litteratur*. Berlin, 1905.

Schlee, Ernst: "Bildteppiche der Webschule in Scherebek 1896-1902". Udstillingskatalog, *Büchereizentrale, Aabenraa*. 1971.

- : "Scherrebeker Bildteppiche". *Kunst in Schleswig-Holstein*, bind 26. Neumünster. 1984.

Skipper, Anne Mette: Skatte i schweizisk landsby.

Jyllandsposten, 28/7-1999.

Sørensen, H. E.: "Billedtæpper fra Skærbæk Væveskole".

Udstillingskatalog *Skærbæk Museum*, 1987.

- : *Lakolk*. Skærbæk, 1998.

- : "Fire billedtæpper fra Skærbæk Væveskole 1898".

Nordslesvigske Museer, 1998.

- : "Hammer og ambolt". *Sønderjyske Museer*, 1999.

Thoma, Hans: *Schloss Neuschwanstein*. München, 1962.

Zimmermann, Ernst: "Scherrebeker Kunstwebereien." *Kunst und Handwerk*, dec. 1897 eller begyndelsen af 1898.

? : *Königsschlösser Neuschwanstein und Hohenschwangau*.

Lechbruck u.å.

Desuden er anvendt diverse leksika og andre håndbøger.

Illustrationer.

Alle fotografier: H. E. Sørensen.

Indsamling til Hjemmeværnsmuseet i Frøslevlejren

af Jørgen Frederik Edeling

Hjemmeværnsmuseets formål og ansvarsområde

Hjemmeværnsmuseet er et selvejende kulturhistorisk landsmuseum, der gennem indsamling, registrering, opbevaring, forskning og formidling indenfor sit ansvarsområde, der omhandler det frivillige forsvar gennem tiderne med vægten lagt på perioden fra besættelsestidens ophør den 5. maj 1945, skal virke for sikringen af denne del af Danmarks kulturarv.

Museets primære ansvarsområde er således de i 1945 oprettede hjemmeværnsforeninger samlet i Danske Hjemmeværnsforeningers Landsforbund, som den 1. april 1949 afløstes af det lovfæstede Hjemmeværn og dets historie frem til i dag.

Endvidere omfatter museet som særligt ansvarsområde den under besættelsen oprettede militære styrke, der fik den britiske betegnelse DANFORCE. DANFORCE blev oprettet i Sverige i november 1943 og blev bemandedet med danske frivillige, der på grund af

Model af primitiv skydebane, som hjemmeværnet anvendte den i 50'erne.

illegal virksomhed var blevet tvunget til at flygte fra Danmark.

Hjemmeværnsmuseets placering og bygninger

Det danske hjemmeværn er betegnet som et ægtefødt barn af den danske modstandsbevægelse. Derfor fandt stifterkredsen bag Hjemmeværnsmuseet det naturligt og rigtigt at placere museet i den i historien ganske enestående internerings- og fangelejr - Frøslevlejren, som igennem den tyske besættelses sidste 8 måneder kom til at huse henvend en fjerdedel af den danske modstandsbevægelse.

Ved museets oprettelse den 15. juni 1988 rådede det over den nyrenoverede tidligere fangebarak H 2 med et areal på 578 m². Tilgangen af museumsgenstande og historisk dokumentation gjorde det imidlertid hurtigt nødvendigt at skaffe yderligere plads til magasin- og arkivformål. Det gennemførtes ved at leje en tredjedel af barak H13. I 1997 måtte dette lejemaal imidlertid opgives og i stedet lejedes halvdelen af Barak K 10 med ca. 85 m². Her åbnedes samtidig mulighed for at indrette et videoværksted med samtidig opbevaring af lyd- og videobånd, samt ikke mindst gamle film omfattende hjemmeværnets centrale beholdning siden dets oprettelse. Her var det ligeledes hensigten at opbevare materialer fra tidligere afsluttede udstillinger, da erfaringerne har vist, at et vist genbrug er både ønskeligt og nødvendigt. På dette område viste pladsen sig imidlertid snart at være for lille, så i 1999 blev det nødvendigt at leje et "fjerndepot" på 42 m² i Frøslev by.

I foråret 2000 fik museet en ny og meget fordelagtig mulighed for at få mere magasin- og arkivplads. Det kommunale redningsberedskabs underjordiske kommandocentral midt i Frøslevlejren kunne i den nu gældende situation frigøres fra sit oprindelige formål, og udlånes til andet brug i overensstemmelse med de almindeligt anerkendte retningslinier for Frøslevlejrens

37 mm panserværnskanon, skænket til Hjemmeværnsmuseet af den svenske fabrik Bofors.

anvendelse. I sommerens løb er der indrettet 86 m² underjordisk bunkerareal til brug som arkiv og depot med tilhørende sanitære faciliteter.

Museets samlinger

Ved museets oprettelse i 1988 blev oprettelsen af et "udstillingsvindue" ud mod offentligheden tillagt højeste prioritet.

Ved to forudgående udstillinger i 1984 og 1985, som blev gennemført i Hjemmeværnets regi, var der blevet anvendt genstande fra Hjemmeværnets Udstillingstjeneste. Disse genstande, som fortrinsvis omfattede uniformer, våben og historiske plancher, kom til at danne kærnen i museets første permanente udstilling og dermed i dets samling. I takt med, at "udstillings-

vinduet" blev kendt i en bredere kreds, tilgik løbende gaver omfattende såvel genstande som anden dokumentation, som skønnedes af historisk værdi. Disse gaver kom dels fra myndigheder og enheder, men først og fremmest fra privatpersoner.

Den væsentligste kilde til tilgang til samlingerne har imidlertid været museets mange særudstillinger. Såvel forud som efter en særudstillings åbning er der tilgået værdifulde bidrag. Et forhold, som vel i særlig grad gør sig gældende for et museum, der har samtidshistorie som sit hovedområde. Og netop dette forhold har i særlig grad gjort sig gældende for den særudstilling, som den svenske konge Carl XVI Gustaf åbnede den 12. november 1993 i forbindelse med 50-året for oprettelsen af "Den danske Brigade i Sverige 1943-45 DAN-

FORCE". Ved den lejlighed modtog museet som gave fra firmaet Bofors en 20 mm luftværnskanon og en 37 mm panserværnskanon, der begge blev anvendt af Brigaden. Denne særudstilling gav endvidere anledning til oprettelsen af en permanent udstilling for DANFORCE med tilsluttet arkiv i maj 1998.

Museets særlige forhold

Allerede kort tid efter museets åbning viste det sig, at særlige forhold gjorde sig gældende. Fra flere sider i Hjemmeværnet havde man udtrykt bekymring, hvorvidt der nu kom til at gælde en afleveringspligt for de genstande, som indgik i de mange lokale samlinger og udstillinger rundt omkring på Hjemmeværnets forskellige tjenestesteder. Denne bekymring viste sig ganske ubegrundet. Tværtimod kom strømmen til at gå den modsatte vej, idet det viste sig, at tilstrømningen af genstande var så stor, at der enten kunne foretages umiddelbar overførsel eller etableres udlån af permanent karakter til de lokale samlinger.

I forbindelse med 50-året for Danmarks befrielse blev museet af Statsministeriet anmodet om at sende materiale til udstillinger i Californien, Canada, Australien og Argentina. Med "Brigadeforeningen" som formidler blev der endvidere etableret vandredstillinger til DANFORCEs forskellige forlægninger i Sverige, samt til en udstilling i Helsinki. I de følgende år er denne aktivitet blevet videreført således, at udlånsvirkomheden fortsat er en meget betydelig del af museets rutiner.

Det seneste initiativ fra sommeren 2000 er sammensætningen af "pakker" med genstande fra besættelsestiden og perioden umiddelbart efter til brug for Hjemmeværnets informationsofficerer i deres orientering af skoleungdommen. Disse "pakker" leveres i de såkaldte "brigadekufferter", som blev anvendt af medlemmer af Den danske Brigade. Museets samling bidrager på denne måde til formidling af Hjemmeværnets historie udenfor museets fysiske rammer

Hjemmeværnsmuseets indsamlingspolitik

Hjemmeværnsmuseet har ikke har nogen formuleret indsamlingspolitik, idet genstande af museal interesse stort set er kommet som gaver. Og mange genstande -

fortrinsvis våben - er blevet afvist og henvist til Tøjhusmuseet eller andre militære samlinger.

Det ligger dog fast, at museet for at kunne betjene Hjemmeværnets enheder og andre militære interessenter fortsat vil modtage, opbevare og udlåne historiske genstande til undervisningsbrug, demonstration og eksterne udstillinger af midlertidig karakter. Endvidere vil der kunne være tale om midlertidig opbevaring af genstande, der på grund af forbigående omstændigheder ikke kan opbevares ved den lokale besidder (samling).

I medfør af bemærkningerne til § 11, stk. 2 til forslag til den kommende museumslov overvejer museet derfor fremover ikke at indføre sådanne genstande i museets egentlige samling og i stedet lade dem registrere særskilt og oplagt i særligt depot.

Særlige genstande

Blandt museets ca. 8.000 genstande er der tre, som museets personale omfatter med særlig veneration.

Den ene er den tidligere omtalte 37 mm panserværnskanon, som museet modtog som gave fra den svenske fabrik BOFORS. Det viste sig nemlig, at en sådan kun fandtes i Sverige som del af museale militære samlinger. BOFORS henvendte sig derfor til Finland, hvor kanonen også havde været i tjeneste. Og ved hjælp af dele fra forskellige kanoner lykkedes det at stykke en komplet og funktionsduelig kanon sammen.

Den anden er en komplet finsk lotteuniform, der er skænket til museet af det finske Krigsmuseum. Formidleren var den finske forsvarsattaché, oberstløjtnant Tapani Hankaniemi, der besøgte museet i efteråret 1991 og som kom igen i maj 1992 medbringende en uniform fra det finske lottekorps, der i 1940 dannede skole for Danske Kvinders Beredskab og dermed senere for Det Danske Lottekorps. Det finske lottekorps blev ophævet ved krigsafslutningen 1945 og ikke senere genoprettet, hvorfor det må antages, at en tilsvarende uniform kun med vanskelighed lader sig opdrive i dag.

Den tredje er Johanne Hansens lotteuniform. Den blev i december 1981 overdraget til Museet på Sønderborg Slot af den daværende lotteregionschef,

major Karen Michelsen og undertegnede hjemmевærnsregionschef. Med velvilje fra Sønderborg Slot har den været udlånt til Hjemmевærnsmuseet siden dets oprettelse, men i sommeren 2000 er den indgået i udstillingen "Århundredets genstande".¹ I dette tilfælde er det ikke uniformen i sig selv, der er nogen sjældenhed, men den person der bar den, der gør uniformen til noget ganske særligt. For at forstå, hvilken betydning Hjemmевærnsmuseet tillægger netop denne genstand, skal jeg henvise til hosstående forslag til, at netop den skulle indgå i den spændende grænseoverskridende særudstilling.

Afsluttende skal anføres, at Hjemmевærnsmuseet som et landsdækkende museum med særlige opgaver på mange måder skiller sig ud fra især de statsanerkendte museer i Sønderjyllands Amt. Alligevel er det vort håb, at der også for vort vedkommende kan blive et godt udbytte af at få formuleret en fælles strategi omkring indsamlingsspørgsmålet.

Note

1. Forslag til århundredets genstand

Johanne Hansen (1890 - 1981) var grundlægger af Als Husholdningsskole og Abildgården, et af Danmarks første vandrerhjem. Hun tog livlig del i samfundsdebatten og gjorde en markant indsats indenfor det frivillige folkelige arbejde i de nordiske lande. Gennem Dansk Samling kom hun under den tyske besættelse med i modstandsbevægelsen og husede bl.a. danske frihedskæmpere, der var gået under jorden. I 1944 blev hun arresteret og via Aabenraa arrest ført til Frøslevlejren og herfra via Vestre Fængsel senere deporteret til KZ-kvindelejren Ravensbrück.

Her gjorde hun en enestående indsats for at holde modet og troen oppe hos sine kvindelige medfanger, og det kan være her, hun fik tilskyndelsen til det fyndord, som siden har været til opmuntring og inspiration for mange andre:

"Penge tabt - noget tabt,

Æren tabt - meget tabt,

Modet tabt - alting tabt".

Den 8. april 1945 blev hun sammen med norske, danske og fire franske kvindelige medfanger evakueret med "De hvide

busser" via Kruså til Sverige. Og den 17. maj kunne hun vende tilbage til Als og genoptage sit arbejde på husholdningsskolen. Herfra udøvede hun en stor indsats for mellempfolkelig forståelse og støttede hjælpearbejdet blandt nødlidende i efterkrigstidens Europa. Særlig tæt blev hendes forhold til Norge, hvorfra hun modtog mange unge på kortere eller længere ophold på Als. Erindringen om hendes virke holdes stadig i hævd blandt hendes norske venner, ligesom mindet om hende står levende blandt den ældre sønderjydske generation.

Med baggrund i oplevelserne og erfaringerne fra besættelsesårene var det naturligt for hende at træde ind i Hjemmевærnet, og hun var et aktivt og engageret medlem af Lottekorpset fra 1953 indtil sin død som 91-årig i august 1981.

Med sin hele positive samfundsorienterede og medmenneskelige holdning og sin aktive indsats for frihed og fred tjener mindet om Johanne Hansen fortsat til inspiration for en ungdom i dens søgen efter efterlignelsesværdige idealer.

Sønderjyske motiver

af Katrine Kampe

Nærværende artikel er et interview med den sønderjyske kunstner og professor ved Kunstakademiet i København Claus Carstensen. Interviewet tager udgangspunkt i en serie billeder som Claus Carstensen har malet i 1993, og hvis motiver stammer fra genforeningsplakater fra 1920. Billederne er skænket af Kirsten og Palle Diges Fond til Kunstmuseet Brundlund Slot, Aabenraa i år 2000.

Plakaterne siderne 49-52: Udkast 1-7 af Claus Carstensen 1993, 106x77 cm, tusch og akryl på papir.

Katrine Kampe: Hvordan fik du ideen til plakatbillederne som har titlen Udkast 1-7 fra 1993.

Claus Carstensen: I starten af 1990'erne faldt jeg på Museet på Sønderborg Slot tilfældigt over en bog med de originale plakater med genforeningsmotiver fra den nationalistiske valgpropaganda i 1920.

Jeg stod og skulle bruge et motiv til to familierelaterede separatudstillinger, som under titlen Untitled Room for Zoe blev vist henholdsvis hos Galleri Sophia Ungers i Köln og - i en lidt anden form - hos Galleri Michael Andersen i København. Udgangspunktet for

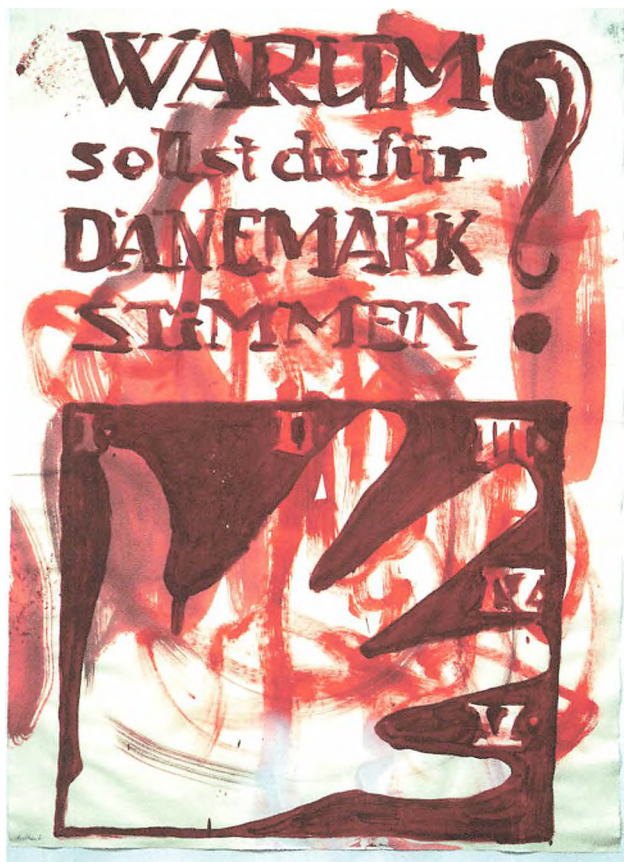
udstillingen var et kuldsejlet projekt fra 1980, hvor jeg var optaget af de sociologiske og politiske aspekter af billedkunsten. Hvad vil det sige at sidde i provinsen og beskæftige sig med kunst? Hvorfor havde der i grænselandet kunnet opstå en avantgardekunst, som der jo vitterligt var tale om, parallelt med den mere traditionelle kunst? Jeg tænker her på Emil Nolde og Franciska Clausen og i en mere perifer betydning K. R. H. Sonderborg. Oprindeligt havde jeg med udgangspunkt i min egen familiehistorie lavet et udkast til en sociologisk udstilling på Haderslev Museum, der jo på samme tid var et kunst- og kulturhistorisk museum. Men det var ret umuligt at koble den sociologiske form med den kunstneriske. Først i 1992, altså 12 år senere, mens min tyske kone og jeg boede i Köln og vores datter Zoe blev født, lykkedes det - måske på grund af den

tyske genforening i 1989/90 - at omsætte udkastet til en mere konventionel galleriudstilling.

Katrine Kampe: Hvordan forholder billedserien sig til din biografiske orientering som i mange sammenhænge har givet dig stof til billeder?

Claus Carstensen: Udkastet til udstillingen handlede som sagt om at finde frem til det skæringspunkt, hvor avantgarde og tradition mødes i provinsen. Helt konkret i Sønderjylland og med udgangspunkt i min egen biografi. På udstillingen havde jeg inddraget malerier af min morbror Alfred Friis, der er uddannet på Kunstakademiet under Egill Jacobsen, og min morfar og oldefar, der begge ud over at være malermestre også var søndagsmalere. Hvad var grunden til, at de arbejdede med et billedudtryk, der var henholdsvis 10, 70 og 80 år forskudt i forhold til kunsthistorien, altså malede

i en nu accepteret tradition af noget, der en gang havde været avantgarde? Min oldefar malede jo samtidig med Emil Nolde og var ven med ham. Nolde omtaler ham i sin biografi som "mein Fischerfreund", fordi de ofte fiskede sammen på Vidåen. Og grunden til, at min oldefar engang i slutningen af 1940'erne holdt op med at ses med Nolde, var netop deres uoverensstemmelse hvad angår ekspressionismen. Min oldefar malede i en kunsthistorisk anakronistisk stil: den klassiske naturalisme. Og de må have været hæftigt oppe at skændes. Så hæftigt, at min oldefar i en boghandel i Tønder bestilte bogen Falske Teorier i Tidens Kunst, der var skrevet af M. Peschcke Kødte som et rehabiliteringsskrift for faderen, der var den i dag og sandsynligvis også den gang ukendte naturalistiske portrætmaler A. Peschcke Kødte. Og der er ingen tvivl om, at min olde-

far købte bogen for at få sit kunstneriske standpunkt bekræftet, et standpunkt, som helt klart lå i forlængelse af dysmorfisme-kritikken. Det er en mærkelig form for kunstnerisk praksis, der bevidsthedsmæssigt halter efter, men som er stærkt identitetsdannende med hensyn til den nationale og politiske selvforståelse. Grunden til, at udstillingen ikke allerede i 1980 fandt sin form og blev realiseret, har noget at gøre med, at min egen billedproduktion på det tidspunkt var stagneret. Jeg var blevet fanget i en konceptuel blindgyde, hvor jeg var nået ind til et punkt, hvor jeg godt ville i gang med noget, blot ikke lave billeder og derfor ikke kunne komme længere på grund af de radikale konceptuelle krav, jeg havde sat mig selv. Så jeg opgav projektet.

Katrine Kampe: Hvordan kommer du tilbage til dine

gamle ideer med at sammenkæde et familiemæssigt, politisk og kunstnerisk forløb?

Claus Carstensen: Da jeg bliver far i 1992, opdager jeg lige pludselig, hvor stort et skel det er. Ikke at jeg ikke vidste det før, altså hvor skelsættende det er at få et barn. Men det går pludseligt meget konkret op for mig, i hvor høj grad man er en del af en genealogisk kæde, som handler om at række stafetten videre. Noget med tilegnelsen som en given og tagen. Jeg tror, at det er Niklas Luhmann, der har sagt, at man kun er i stand til erfaringsmæssigt at inderlig- og anskueliggøre to generationer frem og to tilbage, herefter bliver alt andet abstrakt. Så det var en meget konkret sag, det dér med at give staffen videre. Jeg faldt tilfældigt i snak med en jødisk boghandler lige før Zoe blev født. Han fortalte, at der i den jødiske tradition hører særlige ritualer til

fødsler; blandt andet det at bygge et hus og plante et træ. Da jeg ikke aner hvordan man bygger et hus, tænkte jeg, at jeg jo kunne købe ét, og det med træet kunne jeg erstatte ved at udgive en digtsamling, som blev trykt på meget træholdigt papir. Det var alle de her tanker, som var forbundet med familieførgelsen, der fik mig igen til at tage det gamle projekt fra 1980 op til fornyet overvejelse.

Katrine Kampe: Jeg kan forstå at familieførgelsen gav dig mulighed for at arbejde med motiver, der tematisk, historisk og politisk hører til Sønderjylland. Kan du forklare, hvordan interessen for grænserne kommer med i denne sammenhæng?

Claus Carstensen: I mit oprindelige udkast til udstillingen om kunsten, politikken og selvforståelsens grænser blandt sønderjyske kunstnere indgik der også en kvindelig del. Jeg havde tænkt at inddrage et båndet interview med min mormor, som jeg havde lavet flere år forinden. Denne samtale, der handlede om, hvad det vil sige at vokse op i provinsen med en selvforståelse, der både rummer nationale og kunstneriske aspekter på en og samme tid, lavede vi så en remake af på video. Heldigvis må jeg sige i dag for min mormor døde året efter. Hele det historiske problem med den nationale selvforståelse, som det udfoldede sig gennem samtalen med min mormor, har Zoe nu muligheden for at gå til, når hun bliver noget større. Samtidig har jeg i årevis været optaget af den polsk-amerikansk-israelske kunstner Joshua Neustein, som har lavet en række såkaldte "territorial imperatives", hvor han lod en hanhund pisse på og dermed demarkere områder med hæftige grænsestridigheder, blandt andet Golanhøjderne, Belfast og sidst med ikke mindst grænsen ved Kruså i 1978. Jeg var vildt forundret, da jeg engang i slutningen af 1970'erne læste om denne aktion. Det jeg nok var mest forbløffet over var, at det så at sige var foregået lige for næsen af mig, midt i provinsen.

Katrine Kampe: Var der noget særligt du var ude efter?

Claus Carstensen: Ja! Jeg ledte efter et motiv og kunne se sammenhængen mellem det Joshua Neustein lavede

WARUM sollst du für DÄNEMARK STIMMEN

Dansk afstemningsplakat, tegnet af Harald Slott-Møller, 87 X 58,5 cm.

og min interesse for grænsegængeriet ikke kun som et grænsegængeriet mellem det politiske, nationale og identitetsmæssige, men også mellem abstraktion og figuration. De kunstnere som jeg har kunnet bruge, har alle arbejdet med denne grænse, denne form for "displacement": Joshua Neustein, Per Kirkeby, H. E. Søndborg og Joseph Beuys. Jeg ledte efter et motiv, der semantisk, motivmæssigt og kompositorisk var bæredygtigt nok til at rumme alle disse betydningslag omkring det dansk-tyske. Således at jeg kunne bearbejde temaet abstrakt, uden at det blev rent smøleri, men hele tiden havde en nærhed til det oprindelige motiv. Jeg ledte vel egentlig efter en form for heraldik, som kunne tåle bearbejdning til en abstrakt form.

Dansk afstemningsplakat, tegnet af Thor Bøgelund, 92 X 64 cm.

Katrine Kampe: Er det her genforeningsmotiverne kommer ind?

Claus Carstensen: Ja, det var ret tilfældigt, at jeg faldt over billederne med plakater og nødpengersedler, men det var ikke tilfældigt, at jeg til sidst valgte ørnen og flaget. Der er noget ved disse heraldiske symboler der gør det muligt at abstrahere samtidig med at man for eksempel beholder korset eller vingen som en sidste rest af figuration. Den aktuelle serie af udkast havde alle visse muligheder. Man kunne næsten sige, at det var dem der blev til overs ved en første grov sortering. I den konkrete sammenhæng er der dog stor forskel på plakaternes abstraktionsmuligheder. Eksempelvis er

Udsnit af nødpengeseddel fra Gråsten, 1 mark, tegnet af Johs. Lyck. 80 X 120 mm.

plakaten "Stem dig hjem" væsentlig sværere at abstrahere videre på end for eksempel nødpengesedlen med flaget og ørnen. Der er en vis frihed i solopgangen, ørnen og det flossede papir fra den iturevne plakat. Og det har måske noget at gøre med at det er et tautologisk billede, der er bestemt af sine egne logiske størrelser. Det lys der bryder frem bag ved plakaten er jo lyset fra den anden side sådan rent bogstaveligt. Der skal meget smøreri til at bryde sådan et billede ned - det er næsten ikke til at få til at forsvinde. Jeg ser i hvert fald altid motivet selv i de mest abstrakt opsmurte billeder, hvor motivet kun er tilstede som en svag reminiscens.

Katrine Kampe: Er det rigtigt at flaget i nødpengesedlen har været udgangspunktet for dine senere flagbilleder eller flagproduktioner?

Claus Carstensen: Ja, det er ofte udgangspunktet for arbejderne fra midten af 1990'erne. Hvad malerier

angår eksisterer der vel omkring 50-100 billeder, hvor det på den ene eller den anden måde er bearbejdet. Motivet fra nødpengesedlen, men også min gamle passion fra anarkisternes sort-røde fane førte mig videre til en interesse for flag i al almindelighed. Den enorme semantiske opladning, der er på spil i flag, våbenskjolde og heraldik har optaget mig meget. Det er kategorier, der ligger et sted mellem piktogram, tegn og ren abstraktion, hvor man har en relativ stor frihed i forhold til det oprindelige motiv. Hvad man jo også kan se rent kunsthistorisk, hvor der arbejdes med et figurativt udgangspunkt for tegn og piktogrammer, der så stiliseres og abstraheres mere og mere.

Katrine Kampe: De originale plakater har et helt konkret budskab formuleret både gennem tekster og bille-

Dansk afstemningsplakat, tegnet af Thor Bøgelund, tekst af Johan Ottosen. 47 X 33 cm.

Tysk afstemningsplakat, tegnet af Johann Holtz, 60 X 40 cm.

der. Hvordan forholder du dig til sammenkædningen af billeder og tekst på plakaterne og hvordan når du videre med plakaterne i din bearbejdning?

Claus Carstensen: Netop sammenføjnngen af tekst og billeder er en af udfordringerne ved at arbejde med plakaterne. Der opstår hurtigt forskellige betydningslag i billederne, hvorimod teksterne er mere entydige. Og når man blander disse forhold opstår et tredje rum, men på vidt forskellige måder. Billeder med fraktur eller gotiske bogstaver er ofte meget tæt på heraldikken. Plakaten med Deutsch, Deutsch, Deutsch i fraktur var

Dansk afstemningsplakat, tegnet af Thor Bøgelund, 108,5 X 40 cm.

egentlig den jeg var mest tændt på, men den var virkelig svær at skamfere, fordi den alligevel er så entydig. Plakaten med hånden, der i originalversionen er meget mættet med tekst har jeg bearbejdet, på en måde, hvor teksterne er udeladt. Teksten bliver alt for deskriptiv. Generelt kan man måske sige, at når jeg bruger tekster, så bruger jeg tekster som komplementære eller bipolære størrelser, der skal åbne et rum i stedet for at lukke det. Jeg er ikke kun interesseret i det æstetiske. I det øjeblik tekster er sat sammen med billeder sker der noget andet. Jeg er meget optaget af det, der sker med disse processer, disse transporter eller den forandring og transaktion der sker, når man går fra det ene til det andet. Alle billeder indgår i et spil med smagsdommen, det semantiske og kontekstuelle niveau. Det er nogle af de udfordringer jeg også ser i plakaterne. Hele serien er et forsøg på at arbejde sig ind i et motiv med en nærværende og relevant tematik og det billede, der kom til at fungere bedst var motivet fra nødpengesedlen, hvor det konstruktive kunne bære at blive dekonstrueret og bearbejdet over en lang periode. Motivet skulle have så meget ballast og yde så megen modstand, at jeg kunne arbejde med det i lang tid. Så jeg, så at sige, ikke løb tør.

Katrine Kampe: Kom temaet først?

Claus Carstensen: Ja, helt klart - temaet kommer først. Jeg har brug for et påskud for at komme i gang. Det er nødvendigt, når man ikke kun er æstetiker. Jeg er på mange måder en reaktiv kunstner, der reagerer på et ydre tryk. Motivet fra nødpengesedlen har jeg arbejdet med i en årrække, men det ser ud til at være udtømt nu. Det er en puls eller et beat, der fungerer meget godt: Det at tingene og indholdet har deres egen halverings-tid. Det samme gør sig gældende med cirklen, som jeg i mange år brugte igen og igen. I starten af 1990'erne kom det ene tema efter det andet. Jeg arbejdede med flere temaer eller motiver samtidig for ikke at køre tør. En maler uden motiv er en maler uden motivation. Det er her at sproget er meget konkret, når det etymologisk er struktureret på den måde, at "sujet", som er fransk

for "motiv" og "subjekt", der her kunne stå for kunstneren, stort set er et og samme ord.

Katrine Kampe: Du nævnte før, at du faldt tilfældigt over plakaterne i et katalog fra Museet på Sønderborg Slot. Hvordan har du det med tilfældet?

Claus Carstensen: Jeg har tænkt en del over tilfældet og tror at tilfældet er kulturelt betinget. Noget man er nødt til at tage på sig som et grundvilkår, fordi man jo altid læser ind i en kontekst. Jeg er selv meget åben for det man kunne kalde produktive misforståelser som jo er tilfældigt producerede, men som jo altid læses ind i en kulturelt betinget kontekst. Det er det, der er pointen i "the Freudian slip". Jeg tror at tilfældigheder altid er kulturelt producerede og derfor tager jeg dem som et vilkår. Man kunne måske sige, at jeg deponerer min ateisme i tilfældet, så den kan forvandles til en form for agnosticisme eller pragmatisme. Blandt kunstnere er der mange måder at gribe tilfældet an på. Hos surrealisterne for eksempel har tilfældet en naturaliseret status forstået på den måde, at det skulle være en særlig kulturfri og ubesmittet kategori, et uafhængigt instrument, der skulle sætte kunstnere i stand til at nå ned til de dybe ubevidste lag af ubesmittet natur. Jævnfør den surrealistiske forestilling om automatskriften - som om skrift ikke automatisk er kultur der indskriver sig. For mig er tilfældet påskuddet til at gå i gang.

Fokus på det nordiske

af Ove Mogensen

Med åbningen af det nye Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder i marts 1999 skabtes der ikke blot langt bedre udstillingsfaciliteter for både museets egne samlinger og for dets særudstillingsarrangementer, men også museets indsamlingsvirksomhed er blevet justeret, således at der nu og i årene fremover vil blive fokuseret på *Det Nordiske*.

Udgangspunktet

Centralt for ethvert museums virke er naturligvis dets samlingers karakter og indhold. De er den faste bestanddel af museet og har stor indflydelse på museets opgaver og dets profilering udadtil. Samlingerne skal så vidt muligt være tilgængelige for publikum, de skal registreres, bevares og gøres til genstand for forskning og formidling. Samlingerne vokser gennem årene i og med at de udbygges via nye erhvervelser, gaver og deposita. Væksten i samlingerne sker på baggrund af valg og beslutninger indenfor det ansvarsområde, museet har.

I Sønderjyllands Kunstmuseums vedtægter fastslås det, at museet : “ *har til hovedformål ved egne erhvervede samlinger og deposita at belyse strømninger i det tyvende århundredes nordeuropæiske kunst og kunsthåndværk*”.

Således har det heddet siden museets oprettelse i 1972 og her ved indgangen til et nyt århundrede vil vedtægten også blive udvidet til at omfatte det 21. århundrede. Museet har sin dobbelte funktion: dels at belyse dele af det 20. århundredes kunsthistorie og dels at være samtidsorienteret.

Grundlaget for kunstmuseets indsamlingsvirksomhed er således den nordeuropæiske kunstscene op gennem det 20. århundrede frem til samtidskunsten. Vækstbetingelserne for samlingerne er naturligvis afhængig af, hvor mange økonomiske midler museet har til rådighed for indkøb, hvilke muligheder museet

Oluf Høst: *Vinternat i en have*, 1950.

har for at opnå økonomisk støtte udefra og om museet tildeles kunst i form af gaver.

Sønderjyllands Kunstmuseum blev oprettet i 1972 på grundlag af den kunstsamling der forefandtes på Tønder Museum. I det væsentlige omfattede den tre dele :

1. Tønder Museums part af den såkaldte “Kunstnergaven til Sønderjylland” fra 1920, som var danske kunstneres genforeningsgave til den sønderjyske befolkning, indsamlet 1914-20 og som rummer et bredt udsnit af kunstneriske frembringelser fra tiden omkring århundredeskiftet,

2. Tønder Museums egne erhvervelser og modtagne gaver fra private, der hovedsageligt rummer lokalkunst, og

3. Kunstværker modtaget som gave fra Ny Carlsbergfondet, som omfattede vægtige nedslag i dansk kunst fra århundredeskiftet og frem til slutningen af 1950'erne.

Mikines, Samuel Joensen: Sommereftermiddag, 1938.

Giersing, Harald: Lysning i skov, 1923.

Da museet definerede sit ansvarsområde i 1972 og dermed retningen for sin indsamling var der tale om en hensigtserklæring. Samlingen bestod på daværende tidspunkt udelukkende af dansk kunst, hvoraf de kvalitetsmæssigt bedste kunstværker fandtes blandt Ny Carlsbergfondets gaver. I museets første år koncentrerede museet sig naturligt om at udbygge samlingerne på grundlag af Ny Carlsbergfondets gaver, og det var fortsat dansk kunst, der stod i centrum. Det nordeuropæiske aspekt måtte komme senere på baggrund af en tilstrækkelig substantiel dansk kunstsamling.

Museet valgte som en af de "hovedstrømninger", man ville belyse, at koncentrere sig om Dansk Surrealisme. Op gennem 70'erne og 80'erne erhvervedes en lang række værker af hovedpersonerne indenfor den danske surrealisme, som den udfoldede sig i 1930'erne og 40'erne: Wilhelm Freddie, Vilhelm Bjerke Petersen, Harry Carlsson, Rita Kernn-Larsen og Elsa Thoresen. Samlingen blev efterhånden så stor, at museet kunne profilere sig på den og i mange år forbandt man Sønderjyllands Kunstmuseum med det sted, hvor surrealismen var at se. Samlingen får inden længe sin permanente ophængning i et udstillingslokale i museets oprindelige kunstmuseumsbygning og vil fortsat blive udbygget med værker, der kan tilføje væsentlige aspekter til den eksisterende samling.

Et andet felt indenfor samlingerne, der fik særlig opmærksomhed i museets første årtier, var sønderjyske kunstnere. Museet var oprettet som landsdelsmuseum for Sønderjylland, og man så det som en naturlig opgave at fokusere på nogle af regionens kunstnere. Værker af kunstnerne Jeppe Madsen-Ohlsen, Viggo Kragh-Hansen, Franciska Clausen og Nicolaus Wehding blev erhvervet.

I midten af 1990'erne blev kunstsamlingen på Museet på Sønderborg Slot overdraget til Sønderjyllands Kunstmuseum, og der blev oprettet en filial af kunstmuseet på slottet. Samlingen omfatter kunstnere der er født, opvokset eller på anden måde har haft tilknytning til Sønderjylland. C.A. Lorentzen, C.W. Eckersberg og C.A. Jensen er fornemt repræsenteret, men også senere kunstnere som Wiig Hansen og K.R.H.Sonderborg. Guldaldersamlingen vil få sin permanente udstilling på Sønderborg Slot og vil blive udvidet, når relevante værker kan inddrages via køb eller gaver.

Med oprettelsen af Kunstmuseet Brundlund Slot i

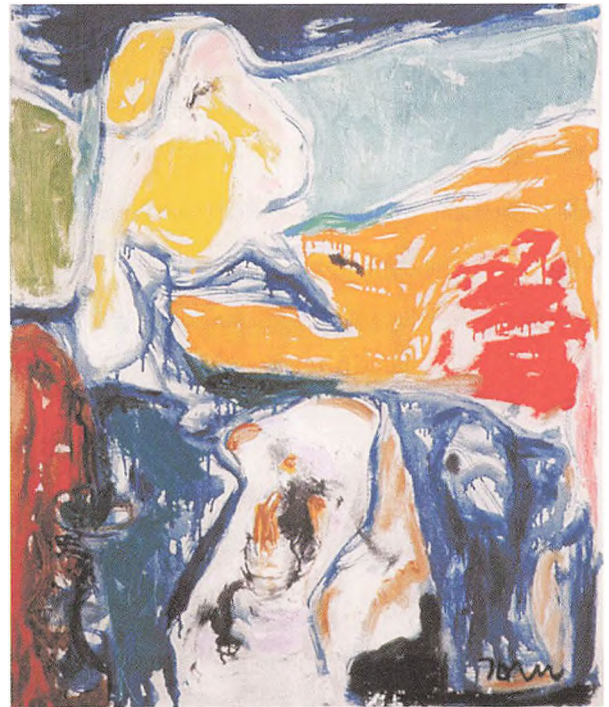
Sveinsdottir, Juliana: Landskab. Island, 1951.

Søndergaard, Jens: Landskab med optrækkende skyer, 1943.

Schrøder, Poul: Interiør med rød dug, 1946.

Jorn, Asger: Le Monde blanc, 1972.

Jorn, Asger: *Après l'Incendie*, 1958.

Birkemose, Jens: *Introspektion*. Ikke dateret.

Aabenraa for få år siden aftaltes det, at Brundlund Slot fortrinsvis skulle koncentrere sig om sønderjysk kunst fra tiden efter 1920. Derudover nedslag i nyere dansk kunst. I de kommende år vil det være naturligt, at Sønderjyllands Kunstmuseum, kunstafdelingen på Sønderborg Slot og kunstmuseet i Aabenraa koordinerer deres virksomhed såvel hvad angår indkøb af kunst, som at man deponerer relevante værker hos hinanden, således at der på de tre udstillingssteder kan vises sammenhængende ophængninger indenfor de ansvarsområder, de tre steder nu engang varetager.

Ny-orienteringen

I den fortsatte indsamling for Sønderjyllands Kunstmuseum er tiden inde til at orientere sig mere internationalt : “*Nordeuropæisk*” - jvf. vedtægterne.

Først og fremmest drejer det sig om det skandinaviske Nord-Europa, den region vi traditionelt opfatter som Norden dvs. Danmark, Norge, Sverige, Finland og Island. Men også Nordtyskland, Nederlandene og De baltiske Lande tilhører det nord-europæiske område.

Når museet netop i disse år vælger at justere sit indsamlingsområde, hænger det sammen med, at opførelsen af den nye kunstmuseumsbygning har affødt et behov for en tydeligere markering af, hvad museet står for. Den nye museumsbygning har skabt plads og ram-

mer for en udvidelse af indsamlingsområdet, ligesom museets beliggenhed ved den dansk-tyske grænse skaber naturlige vækstbetingelser for en internationalt orienteret samling.

Den kunst og de kunstnere, museet vil koncentrere sig om, begrænser sig ikke blot af det geografiske område, men også af det kunstneriske indhold og udtryk. Ikke en hvilken som helst kunst, der er frembragt i det nordeuropæiske område, vil umiddelbart indgå, men der vil blive foretaget valg i en stræben efter at peje karakteristiske sider af den nordeuropæiske kunst, det såkaldte *Nordiske*.

Den udbredte opfattelse af, at der findes et fælles Norden skabt af ligheder i kultur og historie, har også ført til forestillingen om, at der ved siden af de individuelle nationale særpræg findes et særligt nordisk udtryk i kunst, arkitektur og design.

Tilsyneladende er der enighed om, at der findes en særlig tone, et særligt pulsslæg, der lader sig aflæse i

den kunst og kultur, der er frembragt og fortsat frembringes i vor del af verden. Uenigheden eller tvivlen opstår, når man forsøger at fastlægge og definere dette pulsslag. Uanset at Det Nordiske ikke lader sig endegyldigt definere er det tilsyneladende muligt at opleve og til en vis grad at indkredse denne tone eller nordiske æstetik om man vil.

Det er den tone for nu at tage afsæt indenfor musikken, hvor f.eks. den finske komponist Jean Sibelius' symfonier og symfoniske digte adskiller sig fra en Mozart eller Vivaldi. Det er der, hvor en færøsk folkedans med sin sang og dansetrin adskiller sig fra f.eks. den spanske flamenco. Det er der, hvor forskellen mellem film af svenskeren Ingmar Bergman og f.eks. italieneren Fellini ligger, og det er der, hvor Edvard Munchs maleri "Skrik" fra 1893 befinder sig i sin beskrivelse af en eksistentiel situation. Tænk på Strindberg og Ibsens dramaer, forfatterne Knut Hamsun og Gunnar Ekelöf osv. osv. Alle bidrager de til den tone, vi ofte forbinder med det nordiske sindbilled.

Omend der er store forskelle i den nordiske natur: de finske skove, de norske fjelde og det danske kulturlandskab, ses Norden ofte med sit klima og sin nærhed

Nielsen, Kehnet: *Elegies of Darkness II*, 1995.

til havet som et samlet mentalt rum, der afføder en særlig naturromantik og melankoli. Uanset den store variation i natur og vejrlig indenfor Norden adskiller Norden sig væsentligt fra sydligere europæiske himmelstrøg.

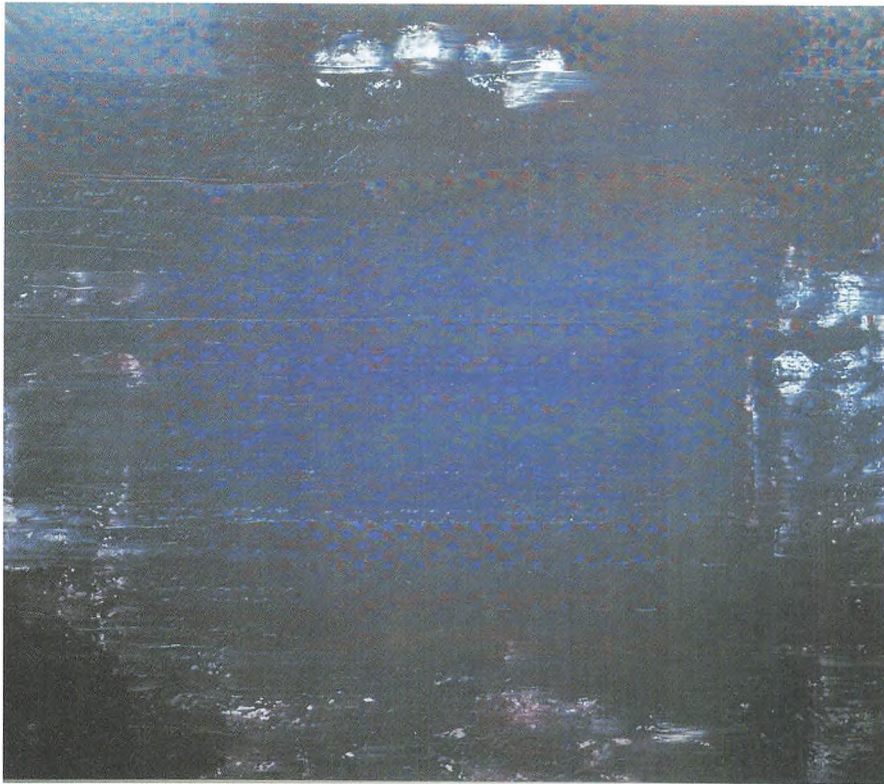
Det hører til klichéerne at knytte melankolien og det sjælelige drama til Norden. Überørt natur, stilhed, tysthed, ekspression, romantik, dæmoni, tungsindighed, vanvid hører bl.a. med til det ordforråd, hvormed den nordiske kunst forbindes.

Blandt de værker fra museets samlinger, der set med det nordiske blik har fået særlig opmærksomhed skal nævnes: Harald Giering: *Lysning i skov*, 1923, den færøske maler Samuel Joensen Mikines: *Sommereftermiddag*, 1938; islandske Juliana Sveinsdottir: *Landskab. Island*, 1951; Oluf Høst: *Vinternat i en have*, 1950; Jens Søndergård: *Landskab med oprækkende skyer*, 1943; Poul Schrøder: *Interiør med rød dug*, 1946 og Jens Birkemose: *Introspektion*, ikke dateret.

I de sidste år har museet modtaget en række kunstværker fra Ny Carlsbergfondet, der alle bidrager til bestræbelserne på at belyse Det Nordiske aspekt. Det drejer sig bl.a. om Asger Jorn: *Le Monde blanc*. 1972 og *Après l'Indicie*, 1958; svenskeren Ola Billgren: *Till Natten III*, 1997; Kehnet Nielsen: *Elegies of Darkness II*, 1995 og den finske billedhugger Kain Tapper: *White Moon I*, 1996.

Hvorom alting er, ser Sønderjyllands Kunstmuseum det som sin opgave i de kommende år at indsamle og formidle kunst fra det nordeuropæiske område og dermed bidrage til den fortsatte diskussion om der findes en særlig Nordisk kunst, der adskiller sig fra den kunst der er skabt i Central- og Syd-europa. Med den igangværende globalisering og internationalisering må fremtiden vise, om det særligt nordiske efterhånden udvikles.

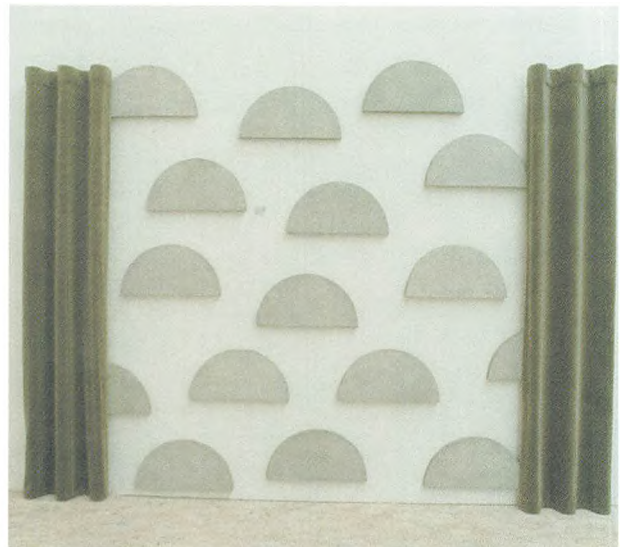
Nyligt erhvervede museet den islandske billedkunstner Sigurdur Gudmundssons væginstallation: *Hundred Years*, 1990.

Billgren, Ola: Till Natten III, 1997.

Tapper, Kain: White Moon I, 1996.

Gudmundsson, Sigurdur: Hundred Years, 1990.

Årsberetninger for årene 1999 og 2000
De statsanerkendte
og statslige sønderjyske museer

Årsberetning for Haderslev Museum og Museet i Hjemsted Oldtidspark

af Orla Madsen

Med udgangspunkt i den nye perspektivplan for det sønderjyske museumsvesen afholdt Haderslev Museum i sommeren 1998 et visions- og inspirationsmøde for bestyrelse, samarbejdspartnere, støtteforeninger, brugere, medarbejdere m.fl.. Hensigten med dette møde var at få vurderet, hvordan museet skulle udvikles i de kommende år. Mødet indledtes med indlæg fra museets formand Grethe Nielsen, næstformanden Hans Dirks, chefen for Udviklingscenter Haderslev Peter Engel Andreasen, formanden for de sønderjyske amatørarkæologer Leif Nørgård og museets leder. Indlægsholderne havde fået at vide, at ordet var helt frit – ingen ville efterfølgende blive stillet til ansvar for fremførte visioner, tanker o.s.v. Indlæggene var både spændende og perspektivrige og gav stof til en meget givtig diskussion om museet og dets opgaver i de kommende år. Mange aspekter af museumsarbejdet berørtes, men stort set alle vendte tilbage til nogle helt klare forhold, som burde løses bedre i fremtiden. Ved siden af ønskerne om bedre arkæologisk dækning, herunder flere og bedre muligheder for at nå at få publiceret det kildemateriale, vi hvert år graver frem, fremsattes følgende tre hovedpunkter, som bl.a. skulle være med til at give Haderslev Museum en klarere udstillingsprofil. Disse tre punkter var: 1) En endelig placering, herunder udstilling af Slesvigske Vognsamling, 2) En ny udstilling om Haderslev Bys historie, gerne i de rigtige omgivelser i Haderslevs gamle bymidte og 3) En ny permanent udstilling om Sønderjyllands oldtid og middelalder på museet, hvor hele 1. salens nuværende udstillingsareal anvendes til formidling af de sidste 20-25 års resultater indenfor oldtid og middelalder.

Visionerne var mange og idekataloget fra denne gode aften vil ofte blive taget frem i de kommende år. Tit hører man, at man efter sådanne aftener er meget begejstrede i nogle dage, i bedste fald nogle uger, og så falder man af forskellige årsager tilbage i den daglige

rutine. Sådan er det ikke gået på Haderslev Museum. Kort tid efter inspirationsmødet afholdtes et bestyrelsesmøde, hvor det blev vedtaget at arbejde videre med visionerne, og hvor museets leder sammen med Karl Erik Olesen, Haderslev kommune og Finn Degn, Sønderjyllands amt, fik til opgave at formulere det museumsfaglige indhold, samt sætte økonomi på de enkelte tiltag for såvel etablering som drift. Formuleringerne skulle indeholde "den tretrinsrakett", som kom til at hedde: *En samlet løsning vedr. Slesvigske Vognsamling, Slotsgade 20 og 22 samt Haderslev Museums lokaler på Dalgade*. Planen og den tilhørende økonomi blev i løbet af 1999 videre formuleret og belyst, inden den samlede løsning præsenteredes for såvel amts- som byråd. Begge steder blev planen vedtaget. I de kommende år skal museet således: 1) Etablere Slesvigske Vognsamling med udstilling, værksted og magasiner i den nederste etage på Schaumann's Klædefabrik i Haderslev. 2) Overtage driften af Ehlers Lertøjssamling i Slotsgade 20, samt etablere udstilling om Haderslevs historie i Slotsgade 22 og endelig 3) etablere en helt ny udstilling om Sønderjyllands oldtid og middelalder i det nuværende udstillingslokale på 1. sal i museets hovedbygning på Dalgade. Det meget omfattende arbejde er i skrivende stund i fuld gang, og vi håber, at vi engang i løbet af 2001 kan åbne første skud på stammen for publikum, nemlig Vognmuseet i Schaumann's Fabrik.

Filialaftale med Skærbæk Kommune

Museet udvidedes fra 1/1 1999 med en regulær filial i Hjemsted Oldtidspark. Siden 1996 har vi i museet i Oldtidsparken haft en permanent udstilling med og om de mange jernalderfund, som fra 1977 og frem i tiden blev udgravet på Hjemsted Banke ved Skærbæk. Fra 1996 til og med 1998 lød aftalen med den selvejende institution på, at vi foretog uanmeldte månedlige besøg

i Parken for at sikre, at formidlingen i såvel museum som park havde det faglige indhold, vi alle kunne stå inde for. Fra 1999 annulleredes denne aftale, og i stedet indgik Skærbæk Kommune en filialaftale med Sønderjyllands Amt og Haderslev Kommune om driften af Haderslev Museum med filial i Hjemsted Oldtidspark. Skærbæk Kommunes engagement har betydet, at vi, samtidig med at vi har sikret driften i museet, også har kunnet fastansætte en museumsinspektør i Oldtidsparken. Vi valgte at ansætte cand.mag. i forhistorisk og middelalderarkæologi Ole Nielsen i denne stilling. Ole er den daglige leder af museet i Parken og er samtidig faglig ansvarlig for oldtidsparkens formidling. Samtidig har Haderslev Museum fået en fastansat arkæolog i vestområdet. Det er hensigten, at der efterhånden også skal udføres arkæologisk virksomhed fra Hjemsted med henblik på at få en bedre arkæologisk dækning af Sønderjyllands amt. Endelig er det meningen, at museumsinspektøren i Hjemsted skal være med til at profilere museet i det internationale samarbejde omkring Vadehavsregionen.

Konservering

I 1999 udtrådte Sønderjyllands amt af det konserveringssamarbejde, som tidligere havde fungeret sammen med Ribe og Ringkøbing amter. I 2000 påbegyndte vi en ny ordning, hvor vi i samarbejde med Midtsønderjyllands Museum driver værkstedet. Haderslev Museum har ansat konservator Anne Marie Juul og assistent Lotte Thorbjørg på værkstedet.

Personaleudvidelse

Haderslev Museum er som bekendt det eneste arkæologiske museum i Sønderjyllands amt. Vi passer således som Rigsantikvarens repræsentant ca. 1/10 af Danmark, og det kan mange gange være vanskeligt at nå rundt i hele området. Personaleudvidelsen i Hjemsted Oldtidspark er med til at forbedre forholdene, men også på "modermuseet" i Haderslev er der i denne sammenhæng sket væsentlige forbedringer. Amtsråd og byråd besluttede således i begyndelsen af 1999 at udvide museets faste medarbejderstab med endnu en arkæologisk inspektør. Pr. 1/5 1999 ansatte museet arkæolog Ph.d. Per Ethelberg som inspektør

med ansvar for forhistorisk arkæologi. Per er ikke noget nyt ansigt på museet. Med et enkelt års fravær, har han faktisk været ansat her på løst basis i 20 år (sådan er forholdene desværre for mange arkæologer i Danmark).

Arkæologi

Som nævnt er museets arkæologiske ansvarsområde både stort og rigt. Landskabsmæssigt dækker vi således alt fra den fede ungmoræne i Østsønderjylland, over Midt- og Vestsønderjyllands sandede hedeslette med de gamle bakkeøer fra næstsidste istid til de unge marsklands-kaber helt mod vest. Tidsrummet er fra de første mennesker kom til området til næsten i forgårs – eller mere præcist de perioder af vores fortid, hvis kildemateriale kræver arkæologisk undersøgelse for at kunne anvendes til formålet: at skrive historie. I praksis vil det primært sige oldtid og middelalder. Vores arkæologiske arbejdsmark er således nærmest enorm i såvel tid som udbredelse og heldigvis endnu temmelig uudtømmelig. Ofte møder vi spørgsmålet, om vi da kan blive ved med at finde nye anlæg at udgrave og i disse finde nye oplysninger om vores kulturhistorie. Svaret har indtil for ganske nyligt været – ja sagtens, men i disse år er vi ved at komme i tvivl. Aldrig tidligere har nedslidningen af vore oldtidsminder været så intens som nu. Store områder bebygges, skovrejses og intensiveres som landsbrugsarealer. Økonomisk set kan vi ikke følge med, og selvom dansk arkæologi fik tilført de midler, som er et minimum, for blot nogenlunde at opfylde lovkravene i museumsloven, ja så ville der næppe være arkæologer nok til at følge med. Der er god grund til at stoppe op og se på, om det er muligt at bevare nogle af de ikke fredede områder til eftertiden, i stedet for at forsøge at grave dem ud. Man kalder dette "in situ" bevaring, som betyder, at det arkæologiske kildemateriale forbliver på plads i jorden til glæde for fremtiden. Ser vi ikke alvorligt på problemet med nedpløjningen og fjernelsen af oldtidsminderne, ja så er det faktisk muligt, at vi om få år ikke har noget urørt kildemateriale tilbage fra vor fortid. Situationen er således yderst alvorlig, og vi håber, at der meget snart træffes politiske beslutninger, som kan være med til, at styrke arkæologien og bevarelsen af det arkæologiske

kildemateriale. Vedtages den nye museumslov, er vi antagelig et godt skridt på vej i den rigtige retning.

1999 og 2000 bød igen på talrige arkæologiske undersøgelser i Sønderjyllands amt. Ca. 60 større og mindre undersøgelser blev foretaget sammen med talrige prøvegravninger, rekognosceringer og besigtigelser rundt omkring i amtet. Det vil være for omfattende her at komme ind på dem alle, så i lighed med tidligere årsberetninger, skal nogle nævnes frem for andre, vel vidende at de alle er vigtige for forståelsen af vores fortid.

Som i 1998 indledte vi året 1999 med et pragtfund, som gav genlyd over hele landet og godt udenfor grænserne også. I 1998 var det i Ejsbøl Mose, at det

Udgravning af jernaldergrav, Østergård 2000.
Foto: Anne Birgitte Sørensen, Haderslev

største sønderjyske guldfund efter guldhornene fremkom, og denne undersøgelse vendes der også tilbage til nedenfor. I 1999 fremkom guldet på en anden af museets store undersøgelser, nemlig Østergård ved Bevtøft. Bebyggelsen ved Østergård er tidligere blevet behandlet i Nordslesvigske Museer 22, 1997 af udgravningslederen Anne Birgitte Sørensen. Skattefundet fra Østergård, for sådan må det nye fund betegnes, består af to smykker, det ene af sølv, det andet af guld. Begge smykkerne har været gravet ned ved stolpen i et udskudshus fra Østergårds middelalderbebyggelse, og er især for guldsmykkets vedkommende unikt i Danmark. Det drejer sig om et guldspænde i meget fint

granulationsarbejde med indlagte røde og grønne emaljeområder og med en stor centralplaceret facetsleben bjergkrystal i midten. Smykket er sandsynligvis fremstillet i midten af 1000-tallet i de kejserlige værksteder i Speyer eller Mainz og herefter engang i første halvdel af 1100-tallet gemt af vejen ved en af stolperne i et af husene i Østergård. Hvem der har ejet og gemt smykket og aldrig fået hentet det igen, kan der gisnes om; men under alle omstændigheder hører smykket hjemme i de allerøverste sociale lag i datidens samfund.

Østergård har også i 2000 bidraget med væsentlige nye fund, idet der over et større område er undersøgt en række dødehuse af en hidtil ukendt anlægstype, antagelig fra yngre jernalder.

Østergård undersøgelsen bliver antagelig afsluttet i løbet af år 2001. Herefter forestår et kæmpe bearbejdningsarbejde, idet pladsen ved siden af omfattende bebyggelser og gravpladser fra de fleste perioder af jernalderen, også er den hidtil bedst undersøgte tidlig middelalderlige landbebyggelse i Danmark. De nye pragtfund, som nu ligger til danefævvurdering hos Rigsantikvaren, er bestemt med til at perspektivere denne undersøgelse.

Gulds-katten fra Østergård.
Foto: Steen Henriksen, Haderslev Museum.

Undersøgelserne i Ejsbøl Mose fortsattes også i 1999. Inden søen gendannedes i området, skulle det undersøges, om der lå flere våbenofringer i mosen, og i så fald hvordan bevaringstilstanden var for offerfundene. Vi fandt masser af ofringer. I alt 1100 genstande udgravedes i 1998 og 1999, hvor undersøgelsen afslut-

tedes i efteråret. Vi kan dog ikke påstå, at vi opnåede at få et overblik over, hvor der ligger hengemte ofringer i mosen. Her må vi forlade os på, at der uden tvivl ligger mange oldsager herude endnu, og forhåbentlig kan mosens gendannelse som sø, betyde, at den nedbrydning, som muligvis allerede er i gang, standses, så oldsagerne kan få lov at ligge uden at tage skade de næste mange år. Vores undersøgelser i 1998-99 fandt især sted i mosens sydligste del, hvor oldsagerne lå højt og tørt. Vi konstaterede fem adskilte nye ofringer, som ikke tidligere er erkendt. Tre ofringer stammer fra ca. 300 e.Kr. og er således samtidig med den ældste del af Ejsbøl Nord, som udgravedes i 1950'erne og 60'erne. Under oldsagerne fra 300-tallet lå spredt over et større område oldsager, som antagelig stammer fra tiden lige o. Kr.f. – en yderst sjældent påtruffet tid i de danske krigsbytteofferfund. Endelig fandtes separate ofre af oldsager fra ca. 400 e.Kr.f. altså nogenlunde samtidig med Ejsbøl Syd fra de tidligere undersøgelser. Summa summarum gav de nye undersøgelser således de vigtige resultater, at der er væsentlig flere ofringer i mosen, end vi havde drømt om tidligere. Indtil videre kan vi således udskille mindst 8 separate ofringer, alle repræsenterende en form for krig i området, hvorefter det vundne krigsbytte er blevet ofret til guderne – i sandhed en rå tid.

Ejsbøl undersøgelserne er nu afsluttet – dog afventer stadig et større konserverings- og udredningsarbejde – og jernaldersøen er gendannet, til stor glæde for nutidens Haderslev borgere, og måske også til gavn for de i mosen liggende oldsager.

Dette var to af museets største gravninger i de forgangne 2 år. Men i de fleste egne af Sønderjylland og fra de fleste perioder fra de ældste bønder og op i middelalderen er der foretaget undersøgelser. Fra yngre stenalders Sarup anlæg ved Lønt over enkeltgravsgrave i en høj ved Hennestedgård over dolktids- og bronzealdergrave i Hans Peters høj ved Bevtoft, jernalders bo- og gravpladser ved Uldal, Barsbøl, Harknag og Skovsminde. Middelalderen har vi mødt i kulturlagene i de sønderjyske byer, i et voldsted ved Grimballer og flere skeletter måtte reddes i Haderslev Domkirke. Såmænd også i Ribebispens gård ved Brink er der blevet foretaget undersøgelser.

Det er ikke blot menneskets gøren og laden, som påvirker vore fortidsminder. Stormen d. 3/12 1999 var specielt hård ved skovene, hvor store skovarealer væltede helt. Når disse træer er plantet oveni fortidsminderne, er det klart, at der er en fare for, at fortidsminderne tager skade. I forbindelse med oprydningen i skovene foretog to af museets arkæologer tilsyn med de kendte fortidsminder i de stormskadede private skove. Skaderne var omfattende, hvor der flere steder var træer, som var væltet på højene. Gravhøjene blev afmærket, således at der ikke vil ske yderligere skade ved oprydningen.

Nyere tid

Indenfor nyere tid har museet modtaget talrige genstande, som er med til at fortælle Haderslevområdets historie. Fra den mere specielle ende kan nævnes udstyret fra en dentist – datidens tandlæge og tandtekniker. De mange tænger, knive, gebisser o.s.v. kan give længerevarende koldsved til enhver med blot skyggen af tandlægeskræk. En jordmodertaske med indhold hører også til de mere specielle gaver. I forbindelse med flytningen af Slesvigske Fodregiment fra kasernen i Haderslev har museet gennemgået samlingerne her, og helt fra Canada har museet modtaget et maleri fra en grusgrav ved Haderslev fra 1800-tallet.

Forskning og publikationer

I 1999 fik museet sit første større længerevarende forskningsprojekt, idet Stine Wiell fra Statens Humanistiske Forskningsråd fik bevilget tre års løn til at skrive dansk arkæologisk historie. Et stort projekt, som kan ses i forlængelse af Stine's fine arbejder om Flensborg samlingen. Som vikar for Stine Wiell har museet ansat arkæolog, mag.art. Lilian Matthes.

I perioden 1999 – 2000 er der fremkommet talrige artikler fra museets medarbejdere. Listen af større og mindre arbejder er lang og uden at forklejne nogle skal her Lennart S. Madsens: "Guide til de sønderjyske Voldsteder" og hans "Historien i Avisen" nævnes. En publikation om Haderslev Vandforsyning sammen med stadsarkivar Bent Vedsted Rønne er også fremkommet fra Lennarts hånd. Per Ethelberg udgav hos Oldskriftsselskabet den store monografi om Skovgårde

gravpladsen – et værk, som bygger på Per's gravninger og hans Ph.d. afhandling, og hvor opsætning og layout blev klaret af grafiker Jørgen Andersen på Haderslev Museum.

Første bind af museets landbrugshistorie fremkom i september 2000. Bindet omhandler stenalderens og bronzealderens landbrug og er udgivet i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland. Næste bind om jernalderens og middelalderens landbrugshistorie fremkommer i 2001. Herefter mangler landsdelen blot perioden mellem 1550 og 1830 i at have en fuldstændig landbrugshistorie, idet landsarkivar Hans Schultz Hansen udgav afhandlingen: Det sønderjyske landbrugs historie 1830-1993 i 1994.

Sidst på året 2000 udkom Stine Wiell's bog: "Kampen om Oldtiden" i amtsmuseumsrådets regi. Som i de tidligere år har historiker Anne Marie Jacobsen sammen med stadsarkivaren skrevet og været medredaktør på Lokalthistorisk Kalender. Kalenderen er nu ved at give så meget overskud, at dens økonomi er sikret i fremtiden, og overskuddet fra den kan uddeles til det lokalhistoriske arbejde i Haderslev Kommune.

I Hjemsted fik vi en længe ønsket populær bog om stedet og jernalderen i almindelighed, idet Nis Hardt og Anker Thygesens bog: "År og dage i Hjemsted" publiceredes i sommeren 2000. Bogen er primært skrevet for børn, men kan bestemt også læses af voksne. En tysk oversættelse er i skrivende stund på vej.

Udstillinger

Sønderjyllands amt har gennem flere år haft Toruns amt i Polen som venskabsamt. Vi har i et par år arbejdet på at udveksle udstillinger med dette område. I begyndelse af 1999 lykkedes udvekslingen den ene vej, idet regionsmuseet i Torun viste en stor udstilling med gamle billeder fra deres by. Sommeren stod i folkedansernes tegn, og i den anledning arrangerede vi i samarbejde med Landsforeningen af danske folkedansere udstillingen: "Klædedragt mellem Kongeåen og Ejderen 1780-1870". 1999 var også dansk middelalderår og på efterårsudstillingen blev Nordslesvigs middelalder belyst ved arkæologiske fund. Udstillingen blev døbt: "Adel og præster, borgere og bønder". Endelig sluttede

året vanen tro af med en udstilling om museets nisser. Denne gang var vi taget på loftet for at se, hvordan de små væsener boltrer sig her.

Som også i de tidligere år afholdt Haderslev Kunstforening to udstillinger i særudstillingsalen. Den ene med maleri m.m. af Henrik Have, den anden med værker af P. Fjederholt, C. Galvin-Harrison, K. Havgård, P. Mandrup, P. Martensen og K. Nielsen.

I forhallen opsattes indtil videre museets fine og sjældne fallossten fra Bovrup. Stenen er siden blev indlemmet i den permanente oldtidsudstilling.

I år 2000 fortsattes middelalderudstillingen til d. 27/2. Hefter havde vi fotoudstillingen: GOLDEN, som fulgtes af to særudstillinger arrangeret af Kunstforeningen: Dansk Nyrealisme på tværs og Svend Wiig Hansen: Tegninger og grafik. Årets store tilløbsstykke blev Jørn Bies store udstilling om Ixchels Døtre – På rejse i Mayaland. I december handlede nisseudstillingen om hygge og uhygge i nissernes verden. I museet i Hjemsted Oldtidspark har der været vist to særudstillinger, dels en om bue og pil i 1999, dels en udstilling om det romerske militær i år 2000. I efterårsferien begge år, har museets arkæologer og konserveratorer udgravet jernalderurner i Parken.

Westerbyprisen

En gang årligt uddeles en række Westerbypriser til danske arkæologer, som specielt har gjort sig fortjent til enten et rejselegat eller en kontant pengegave. I 2000 tildeltes en af museets arkæologer, nemlig cand.phil. Anne Birgitte Sørensen et af rejselegaterne. Anne Birgitte har fået legatet som en anerkendelse af hendes arbejde for dansk arkæologi. Hvor hun rejser hen for pengene, bestemmer hun selv, men mon ikke der skal besøges museer rundt om i Europa, for at finde paralleller til ovennævnte smykker fra Østergård, med henblik på at publicere smykkerne i et af de større arkæologiske tidsskrifter.

Stormen 1999

Afslutningen på 1999 og det kommende år blev præget af få timers storm d. 3/12. Haderslev Museum gik heller ikke ram forbi. De fleste gamle lindetræer – plantet i 1917 – i museets allé væltede. To af dem ramte hver

sit hus i frilandsafdelingen, og et tredje ramte klokke-
rent stubmøllen fra Rangstrup. Skaderne på de gamle
huse er meget begrænsede, men stubmøllen har fået så
slem en medfart, at vi af sikkerheds årsager var nøds-
aget til at skille møllen ad og nedtage den kort tid efter
stormen. Møllen skal nu genopbygges fra grunden, et
arbejde, som vi havde håbet på at kunne få gennemført

i løbet af 2000, men af forskellige årsager endnu end
ikke er påbegyndt. Møllen bliver forhåbentlig rejst
igen. Værre er det med de gamle lindetræer. Træalléen
var i høj grad med til at give museet karakter og den
pyntede såvel frilandsafdelingen som museets hoved-
bygning. Det er et noget andet billede, der møder
museets gæster nu.

Årsberetning Midtsønderjyllands Museum og Gram Lergrav

af Flemming Roth

1999

Sæsonen indledtes med en kunstudstilling "Once upon a time" med værker af Eskild Beck, Aabenraa og Anita Staud, Berlin. Den tyske kunstner arbejder især med ikke umiddelbart genkendelige former, og præsenterede blandt andet en ruminstallation: *Amoebas III* - bestående af 224 tusch tegninger med tegn, der på en spændende måde spillede op til Eskild Becks mere naturalistiske værker heriblandt op til tre meter lange tegninger af fuglefjer.

Sidst i marts måned åbnede museet tre udstillinger

Fra udstillingen "Raritetetskabinetter".

med vidt forskelligt indhold: "Jordens Oldtid" viste dele af geolog Palle Gravesens samling af bjergarter og fossiler, der var mellem 250 og 600 millioner år gamle. Denne udstilling vil blive vist i tre år. I vort særudstillingslokale præsenteredes udstillingen "raritetetskabinetter" indeholdende flere tusinde genstande fra kitsch til kunst, gammelt og nyt, men i hovedsagen geologiske og naturhistoriske genstande og præparater. Udstillingen var en ren oplevelsesudstilling uden forklarende tekst. Endelig vist to små ravudstillinger, hvoraf den ene var lånt via Geologisk Museum i

København. Den var resultatet af et ulandsprojekt på Borneo, hvor det danske ægtepar Michael og Anette Arleth har igangsat en lokal produktion af kunsthåndværk af rav fundet på Borneo, hvor det findes i meget store mængder. Den anden del af udstillingen viste det mere hjemlige rav, nemlig det som nu afdøde Christian Lund havde samlet på Rømø. Mange af disse ravstykker indeholdt meget fint bevarede insekter, der især havde Chr. Lunds interesse.

Senere på året viste vi kunstneren Claus Weiss' udstilling "Jysk Dagblad I,II,III", der præsenterede en helt ny og fantasifuld måde at læse avis på. Han har ladet sig inspirere af jyske dagblades grafiske udtryk, og har gengivet dem med små, fladt pressede og afkortede stykker af afrikansk kohorn. Billederne var bygget op med vandrette og lodrette linier som en otte spaltet avisside, og betragtet fra god afstand, kunne man tydeligt erkende en avissides blandede indhold af tekst og billeder.

Årets sidste udstilling viste billeder af maleren Frank Abrahamsson, der især er fascineret af de store rovfugle, og på sine billeder gengiver dem minutiøst korrekt.

Formidlingsmæssigt set afsluttede 1999 sæsonen med Adventskoncert, Julestue og Luciaoptog.

Gennem året har der været en blomstrende aktivitet i Gram lergrav, som både sønderjyderne, turisterne og skolerne har taget til deres hjerte ikke mindst takket være den vejledning, der sker på stedet af museets naturvejleder og museumspædagog. Naturvejlederen er delvis aflønnet gennem midler fra Friluftsrådet, der i første omgang havde givet en bevilling for tre år, hvoraf 1999 var det sidste. Lykkeligvis blev denne bevilling dog forlænget med yderligere tre år omend med nedsat betaling for de sidste to år. Vi håber meget, at de manglende penge kan skaffes på anden måde, for vi føler det som nærmest ubærligt, hvis den meget

*Fra udstillingen Jysk Dagblad,
I, II, III.*

givende naturvejledning i Gram Lergrav må stoppe efter det meget store arbejde, der er lagt i udviklingen af projektet.

En del af året blev brugt på planlægning af en helt ny udstilling om Gram leret. Den nuværende udstilling har stået siden 1983, og den trænger til nyopsætning og til at få indarbejdet den nye viden, vi har indsamlet gennem årene. Det var planlagt, at udstillingen skulle åbne den 29. maj 2001, hvor museet har 25-års jubilæum. Planlægningen blev imidlertid sat i bero sidst på året, idet kulturforvaltningen i amtet i samarbejde med amtets arkitektkontor indledte en undersøgelse af slotets bevaringstilstand, og fandt, at der skulle ofres endog meget store summer på en renovering og lovliggørelse af det, således at også handicappede kunne komme på besøg. Man fandt også, at moderne naturhistoriske udstillinger ikke ville kunne opbygges i det gamle slot, hvor lokalerne er begrænsende for udstillingerne. Der er derfor indledt undersøgelser, der skal afdække, om det vil være økonomisk og praktisk muligt at bygge et nyt museum i lergraven.

Ph.d. studerende, Mette Elstrup Steeman og specialstuderende Bent Erik Kramer Lindow fra Københavns Universitet, der begge arbejder med museets hvalmateriale, fortsatte deres arbejde i 1999, ligesom Dr. Kristiaan Hoedemakers fra Belgien fortsatte sine

undersøgelser af fiskefaunaen i Gram Leret. Sammen med Kristiaan Hoedemakers blev det i løbet af året besluttet at indlede et større forskningsprojekt i leret, og det lykkedes at finde i alt 19 forskere, der gerne ville deltage i projektet, der skal resultere i en stor bog om Gram leret. Forskerne kommer fra Danmark, Norge, Tyskland, Belgien, Nederlandene og USA. Bogen forventes at være færdig om cirka to år. Den vil blive rigt illustreret, således at man vil kunne se billeder af samtlige de fossiler, der er fundet i leret. Bogen vil blive skrevet på engelsk; men til hvert afsnit vil der være et fyldigt dansk sammendrag.

Sammen med Geologisk Museum i København var museet involveret i planlægningen af en stor international konference i september måned med titlen: "Secondary adaptation to life in water". Selve konferencen blev afholdt i København, men ekskursionsdelen blev henlagt til Gram, hvortil der kom over tredive forskere for at se museum, lergrav og vore righoldige samlinger fra leret. Mange gode kontakter blev skabt, og en del af vores materiale blev bestemt af specialister. Museets inspektør deltog i hele konferencen, der strakte sig over en uge.

Museet erhvervede, med økonomisk hjælp fra Statens Museumsnævn, en større konserveringsfaglig bogsamling, der er unik, idet den er indkøbt af den geo-

logiske konservator Bente Bang fra Geologisk Museum gennem et helt liv. Bogsamlingen vil blive registreret, og der vil derefter kunne ske udlån af værkerne til danske museer, når der er behov for dette.

Museet har i løbet af året modtaget flere gaver, og har fortsat den aktive indsamling i Gram Lergrav af de 6 millioner år gamle fortidsdyr.

Museets personale har gennem året afholdt adskillige foredrag, og der har været arrangeret bustur til Fjord- og Bæltcentret i Kerteminde, morgenfugletur, kanosejlads på Gram Å samt tre svampeture. Der har været arrangeret naturvandring ved Kelstrup Strand for at samle fossiler og strandsten, Gammelskov Batteriet har været besøgt, på blomsternes dag blev der arrangeret en udflugt, Skamlingsbanken har været besøgt for at fortælle om de geologiske forhold der, og der har været afholdt naturvejledning ved Sønderballe Hoved for at finde fossiler og sten fra Jordens Oldtid.

I lergraven har der været afholdt talrige arrangementer med titlen: Kan man fange hvaler med en skruetrækker? - og der har været indbudt til stjernekyggaftener, hvor man ved hjælp af museets store kikkert har kunnet studere himmelrummet.

Museet og lergraven har i alt været besøgt af knap 14.000 gæster i 1999.

2000

I januar måned åbnede museet udstillingen: Glimt af Den Danske Urskov, en meget spændende og smuk fotoudstilling med over 100 billeder fra de danske skove. Udstillingen var produceret af Finn Olofson og Lars Gejl, der havde taget deres billeder over et helt år. I marts viste Birgit W. Gregersen sine meget store og farvestrålende billedtæpper, hvoraf mange havde fundet inspiration i de danske strande, og i de porfyre man ofte finder her. Desuden udstillede hun en række æsker, der var beklædt med skind fra flere forskellige land- og havdyr.

Sommerens udstilling hed "Tavse Skrig". Museets særudstillingslokale blev mørklagt, og talrige flagermus blev hængt op i lokalet og i hule træer. Udstillingen fortalte om de danske flagermus' biologi og levevis, og om den Dracula-dyrkelse der er forbundet

med disse dyr. Udklædt som Greve Dracula sad museets pædagog jævnlige i sin tronstol i et mørkt lokale, og fortalte skoleeleverne uhyggelige historier, og i et tilstødende lokale kunne publikum prøve at hænge med hovedet nedad, som flagermusene gør det. Udstillingen havde vi lånt af Esrum Møllegård.

I efteråret åbnede vi Oles Billedværksted, hvor tidligere læge Ole Gundtoft viste sine spændende malerier. Udstillingen blev afløst af den traditionelle julestue, der blev besøgt af en lang række skoler.

Museets stort anlagte forskningsprojekt om Gram leret blev i årets løb sat på skinner, og lerprøver og fossiler er nu sendt ud i verden til de i alt 19 forskere, der deltager i projektet. Det forventes, at de mange artikler, der vil blive trykt i en bog, vil foreligge i løbet af 2001, hvorefter redigeringen af bogen kan begynde. Efter dette arbejde vil museet være i besiddelse af den nyeste viden omkring denne Øvre Miocæne Formation, og vi vil derefter revidere vor udstilling om Gram leret. Ph.d. studerende Mette Elstrup Steeman og speciale-studerende Bent Erik Kramer Lindow fra Københavns Universitet har fortsat deres studier på museets hvalmateriale, og museet fik sidst på året adjungeret seniorforsker Ella Hoch, der gennem en menneskealder har været lektor på Geologisk Museum i København. Hun vil foretage forskning på museets hvalmateriale og på andre fossile hvirveldyr fra Danmark, og har fået indrettet sit kontor på Konserveringsværkstedet i Gram.

Konserveringen af museets fossilmateriale fra lergraven er fortsat, og museets konservator fik udvirket, at et af de bedst bevarede hvalkranier blev CT-scannet på Esbjerg Centralsygehus. Under stor bevågenhed fra både presse og personale på sygehuset blev kraniet – på bære – transporteret til scanneren, hvor utallige "snit" blev taget, således at det nu er muligt at studere det indre øre på den fossile hval.

I juni måned strandede en kaskelothval på Rømmø. Museets inspektør deltog i flænsningen af dette kolossale dyr, der vejede omkring 30 tons. Vi fik ligeledes tilbudt skelettet af den, hvis vi selv ville stå for afrensningen af dette. Det gav en god del arbejde! Men skelettet af dette 14 meter lange dyr er nu klar til udstilling.

Der er blevet arbejdet videre med planerne om at

udflytte museet til lergraven i Gram. Amtets arkitekt, Flemming Sørensen, har udarbejdet et spændende forslag til de nye bygninger, og museets personale er begyndt at planlægge udstillingerne. Pædagogisk og arbejdsmæssigt ser vi mange og store fordele ved at nybygge museet ved lergraven, hvor en af museets meget store arbejdsopgaver ligger. Først i 2001 vil museet søge at gøre fonde interesseret i projektet.

Amtets Undervisnings- og Kulturudvalg sikrede gennem en bevilling, at museets naturvejleder, der især tager sig af Gram Lergrav, kan fortsætte sit arbejde her indtil udgangen af 2002. Hun har sammen med museets pædagog etableret en naturvandringssti, der har væ-

ret flittigt benyttet af lergravens besøgende, og ud over talrige arrangementer ved lergraven har hun arrangeret en række naturvandring i de tre midtlandskommuner. Desuden har hun deltaget i fjernsynsprogrammet "Fagenes Kamp", hvor hun dystede med lederen af Fur Museum.

Museet afholdt i september måned et endags seminar for et hold biologistuderende fra Odense Universitet, hvorunder museets ph.d. studerende Mette Elstrup Steeman afholdt en forelæsning om hørelse under vand.

Museet og lergraven har i alt været besøgt af godt 11.500 besøgende i 2000.

Beretning for årene 1999 og 2000 for Aabenraa Museum og Jacob Michelsens Gård

af Birgitte Kragh

Nyheder i drift og bygning

I løbet af 1999-2000 tilspidsedes den politiske strid om, hvordan Aabenraa Museum bedst bliver udbygget, og ydermere blev den skærpet af, at fronterne gik på kryds og tværs af de to parthavere i museet, Sønderjyllands Amt og Aabenraa Kommune.

I 1999 kunne amtets arkitekt Flemming Sørensen afslutte et byggeprogram for *en udvidelse af museums- huset på H.P.Hanssens Gade*. Målet var at opnå det størst mulige udstillingsareal for den anlægsbevilling på ca. 6,7 millioner, som amtsrådet har stillet i udsigt siden 1994. Derfor inddrog man de nærmeste nabo- bygninger, stenhuggerhuset bag Ulla Viottis mur på amtets grund og de to ældre Gasahaller langs jernba- nen, der tilhører kommunen. Derudover supplerede amtet med midler til fornyelse af den gamle museums- bygning og til en mere oplevelsesrig basisudstilling. Den sidste blev beskrevet på idéplanet.

Sideløbende blev det andet spor, en udflytning til en plads ned mod den åbne voldgravsdam ved *Brundlund Slot*, skitseret af professor, arkitekt Flemming Frost. Det var nybyggeri i et moderne formsprog med anvendelse af glas og træ, og indordnet i det naturparkanlæg, der har slottet som tyngdepunkt. Denne løsning, der blev støttet af lokale erhvervskredse, oversteg med sit overslag på godt 20 millioner kr. klart udvidelsen på stedet.

Efter at byrådet med et spinkelt flertal i foråret 1999 havde besluttet at opgive dette projekt, gav det i begyn- delsen af 2000 afslag på amtets byggeprogram til en anlægsbevilling på H.P.Hanssens Gade. Derefter låstes al videre planlægning fast under trusler om museets fremtid, og først i august 2000 fandt parterne sammen i en lykkelig enighed. Det længe opsparede behov for renovering og udbygning skal nu imødekommes ved den gamle museumsbygning fra 1937 på H.P.Hanssens Gade og efter byggeprogrammet fra 1999.

For en særbevilling på 150.000 kr. har Aabenraa Kommune taget fat på restaureringen af sin fredede ejendom *Jacob Michelsens Gård*. I 1999-2000 er mur- værk og vinduer blevet grundigt renoveret og stuehuset kalket. Tilbage står den omfattende istandsættelse af taget, som kommunen nu søger at finansiere gennem puljer, fremkommet ved salg af ejendomme. Det lang- sigtede mål er, at amtet, når ejendommen er færdigre- staureret, træder ind som medejer og dermed sikrer, at helheden bevares som et originalt museums-stuehus.

Undersøgelser og udgivelser

Til Sønderjyllands Amts regionplan 2001-2012 bidra- ger museerne i Tønder, Haderslev og Aabenraa ved udpegning og kortlægning af det nye begreb *beva- ringsværdige kulturmiljøer*. Aabenraa Museum har for nyere tid forestået opgaven i 18 af amtets kommuner. Både ved den digitale kortlægning og indholdsmæssigt skulle der findes nye veje. Det skete i en inspirerende faglig udveksling med to studerende fra Kartografisk Center, der for en amtlig særbevilling på godt 160.000 kr. kunne ansættes i tilsammen godt et halvt år. Ikke kun helhederne, men også en lang række enkeltele- menter er *vurderet på en tretrinsskala*, om de har inter- esse på lokalt, regionalt eller nationalt niveau. Kun de to sidste kategorier vil blive optaget i regionplanen. I 2000 har Hanne Christensen bidraget til den sammen- fattende oversigt, samt læst korrektur på de talrige enkeltheder.

Til det *daglige arbejde for bevaring af kulturmil- jøer* hører at museet jævnligt kommer med udtalelser om beskyttede diger, nedrivningsansøgninger eller fredningssager. Det foregår som led i museets regiona- le ansvar for bygningskultur og landboforhold, hvor Hanne Christensen bl.a. deltager i det faglige, regiona- le Kulturmiljøråd. I 1999 har museet således haft held

til at udvirke en indstilling om fredning af en udpræget kaptajnsgård på Løjt, Dyrhavn 1 eller "Eldorado". Endvidere er der ydet faglig bistand til videreførelse af Jollmands Gård i Holm ved Nordborg. Det er en enstående velbevaret "kroggård", hvortil en lokal fond søger at skaffe midler til restaurering og derigennem til en fredning. Endvidere er der til en landsdækkende kampagne om fredning af *landbrugsejendomme 1850-1940* indstillet i alt ni karakteristiske fra Øst-sønderjylland. Heraf stammer tre fra Løjt, tre fra Als, en fra Sundeved, samt to fra de mere magre jorde i Rødekro og Vojens kommuner.

Ved siden af disse basale opgaver har en særbevilgning fra Statens Humanistiske Forskningsråd på godt 130.000 kr. skaffet underlag for, at Birgitte Kragh færdiggør en kulturhistorisk oversigt over *begravelseskikke og kirkegårde i Danmark gennem 200 år*. Den søger at sætte det forhold til døden, der præger det moderne samfund, i et dybere perspektiv. Grundmaterialet stammer fra et forskningsprojekt, som 12 danske museer iværksatte i 1990-91, og bearbejdningen er foregået periodevis over de to år. Sidst i 2000 var det bragt så vidt, at ansøgninger om tilskud til trykningen kunne afsendes.

Frikøbet indebærer, at midlerne hovedsageligt går til køb af erstatningsarbejdskraft. Herved er bl.a. ansat en etnograf Trine Etzerodt til at indsamle erindringer fra ansatte hos *firmaerne Jebsen og Jessen på Kinakysten*. Dette verdensfirma udgør den sidste blomst af Aabenraa's langfartstraditioner. Det er livet ombord, på kontorerne og i hjemmene, der skal belyse den særlige virksomhedskultur, som endnu i 1960-70'erne kendetegnede det gamle slægtsbaserede firma. Den skaffede sønderjyderne et på den tid enestående indblik i kinesisk hverdag, og dette er undersøgelsens andet hovedtema.

I november 2000 kunne det omfattende arbejde med to *udgivelser*, som Birgitte Kragh har redigeret for Museumsrådet, afsluttes med to smukke bøger. Det var Stine Wiells bog, "Kampen om oldtiden", hvortil en række fonde har ydet støtte. I den viser hun hvordan de store arkæologiske fund i det gamle Slesvig blev inddraget i kampen mellem dansk og tysk.

Dernæst var det en betydelig bedrift i museets

virke, at Erik Møller Niensens bog, "*Fra klamp til konstruktion*", om Aabenraa's berømte sejlskibsbyggeri, blev fuldført efter flere års omhyggeligt arbejde. Udover forfatteren, der som historiker besidder en helt speciel teknisk fagkundskab, gælder taknemmeligheden de lokale og nationale fonde, hvis store imødekommenhed har sikret trykningen. Bogen er blevet til i nært samarbejde med museet. Det er dets samlinger af skibsportrætter, konstruktionstegninger og optegnelser, der udgør grundmaterialet, og som her forklares og anskueliggøres. Det er en formidling, der kan genanvendes ved den kommende nyopstilling.

Desuden har Hanne Christensen virket som redaktør og medforfatter af Foreningen til Gamle Bygningers Bevarings årsskrift: "Fynske Herregårde - set af tegneren Niels Ringe" (1791-1854).

Endelig er det blevet til en række *mindre artikler*. Hanne Christensen har til Kvindebiografisk Leksikon skrevet om Helene Hanssen og Ingeborg Refslund Thomsen, mens Birgitte Kragh har udarbejdet to små artikler til "Den store danske Encyklopædi", om ukendtes grave og aske-urner. Endvidere må det med, at Hanne Christensen til museumsårbog 1999 leverede en baggrundsartikel om Jollmands Gård til en fotoserie af Kirsten Klein. Til det byhistoriske hører, at hun har skrevet om Postholdergårdens have til Sønderjysk Månedsskrifts temanummer i marts 1999, samt virket som medredaktør af Aabenraa Byhistoriske Forenings årgave i 2000, en beretning på "affenråsk" om huse og mennesker i byen o. 1900.

Formidling i udstillinger, aktiviteter og foredrag

På H.P.Hanssens Gade har fornyelser i udstillingerne, som vanligt især taget form af *særudstillinger*.

I næsten tyve år er hvert nytår blevet indledt med et udvalg af *årets gaver og erhvervelser*. Den enkle udstilling danner baggrund for en gavegiversammenkomst, hvor de mange forskellige givere takkes, der gøres status, og ses lidt ind i fremtiden. Arrangementet er til stor gensidig glæde for deltagerne og museet.

1999

13.2 - 2.5. "*Smukt og grimt - godt og skidt*", en kultur-

historisk udstilling om stil og smag. Vandreudstillingen fra museerne i Middelfart og Fredericia blev udbygget ved, at Aabenraa Museum gik på opdagelse i egne og de nærliggende museers samlinger. Desuden belystes emnet i et fængslende foredrag af ophavsmanden og bysbarnet Peter Dragsbo 28.4.

12.5 - 29.8: *Lysthuse & havepavilloner - oaser for sjæl og legeme*. En fotoudstilling af Wolfgang Borm, Flensborg, med udvalgte eksempler fra Flensborg og omegn. Den blev suppleret med nyoptagelser af eksempler fra Aabenraa, Løjt m.m. Også her lykkedes det at uddybe formidlingen med en vandring i Postholdergårdsens have, der blev kombineret med foredrag, lysbilleder og video i udstillingen. Hanne Christensen og Wolfgang Borm stod for det vellykkede arrangement den 24.8.

9.10 - 10.11. vistes "*Århundredets URE i aabenraa 99*" ved Jørgen Dall. Den festlige åbning understregede, at privatsamlingen repræsenterer nogle af de bedste præcisionsure, der er fremstillet. Interessant var det, at to sønderjyder havde markeret sig på verdensplan. Heraf tilhører Svend Andersen, der har ateliéværksted i Genève, en lille elite, som endnu fremstiller mekaniske ure af eksklusiv smykkekarakter. Udstillingen tiltrak kendere, fik en usædvanlig god presseomtale, og lokalt afholdtes et lille urmagerseminar.

28.11. tændtes det første lys på *Oldemors Juletræ*. "*Kimer i klokker*" var årets udstillingsemne, hvor vi takket være sæsonlukningen på Dansk Klokkemuseum, kunne låne alt fra store kirkeklokker, skibsklokker, bord- og pynteklokker til kobjælder og små klokkespil. Med H.C.Andersens eventyr om klokken som rammefortælling blev børneaktiviteterne forestået af en musikpædagog, assisteret af en lærerstuderende. Det var en succes for de ca. 2050 børn i tre uger.

2000

12.3. - 7.5. "*Sådan går dagen for lille Lise - og Oskar, ting til børn i 150 år*". Ud fra genstande som høje stole, barnevogne, trehjulede cykler, sandkasser og bleer belystes, hvordan børn får deres egen arbejdsfri verden, og hvordan synet på barndommen ændres. Bag vandreudstillingen står universitetsfolk fra Odense og København med Middelfart Museum som tilrettelægger.

Den blev suppleret med legetøj fra egnen, og udstillingen fik et godt besøg.

18.5. - 13.8. "*Aabenraa - igår, idag, imorgen*", hvor lokale kunstnere og arkitekter i anledning af årtusindeskiftet gav deres bud på nutids- og fremtidsvisioner. Det blev sat i relief af byens fortid, repræsenteret ved ældre døre, døroverligger og andre museumsgenstande. Eskild Beck var ankermand for udstillingen, der var en udbygning af en tidligere udstilling i hans private galleri.

16.9 - 12.11 "*I stiveste Puds - fra stadstøj til folke-dragt*" var en udstilling om ældre håndsyede dragter og hovedtøj i anledning af Aabenraa Folkedanserforenings 40-års jubilæum. Den blev tilrettelagt i et snævert samarbejde med to specialister fra foreningen, Agnes Jørgensen og Eva Christensen, der har stået bag tilsvarende udstillinger på de øvrige sønderjyske købstadsmuseer. Det var en stor fornøjelse at følge, hvordan de righoldige og fine samlinger på Jacob Michelsens Gård og på Aabenraa Museum kom til deres ret. En smuk plakat og et katalog underbyggede udstillingen, hvad museet kun i særlige tilfælde kan spendere.

27.11 til nytår "*Oldemors Juletræ*" med temaet, Charles Dickens' "*Et juleeventyr*" fra 1843. Udstillingen om det store juletræ var bygget scenografisk op som stuer i engelsk stil, med fx kaminer, møbler, julepynt, fajance og engelske stik. Fortællingen om den ensomme, menneskefjendske gnier blev formidlet af tre studerende fra Haderslev Statsseminarium. At forløbet var vellykket for de ca. 80 børnegrupper antydes alene af, at museet efter nytår fik besøg af flere småbørn, der gerne vil gense stedet i følge med deres forældre.

Af *fornyelser i den faste udstilling* kan nævnes, at en præsentation af *søkort-fartruter* er blevet opstillet 1999. Et håndmalet verdenskort viser aabenraernes sejlruiter. De anskueliggøres ved både sjældne 1700'tals kort og nyere kort over Kinakysten og Amerika, samt enkelte souvenirs.

Ved annonceringen af udstillingen om børns verden i 2000, blev det klart, at der var store forventninger om at se børnelegetøj. Museet gik derfor igang med en anseelig udvidelse af den daværende tætte *legetøjsud-*

stilling på loftet i nordfløjen. Især fra Margrethe Gerbers righoldige og fine samling, der er deponeret for en årrække, blev fremdraget dukkestuer, købmandshandler, dukkekøkkener m.m.

Endelig har museet stået for *udlån af to udstillinger*. Efter tre år er vandreudstillingen om matrostøj afsluttet i 1999. Plancherne med tekster og grundstruktur til særudstillingen "Til jord skal du blive" har i efteråret 1999 været genopstillet på Holsterbro Museum, hvor den er blevet godt besøgt.

At vejen til forståelse af fortiden ofte går igennem egne afprøvninger, leg og levendegørelse, bliver stadigt mere fremtrædende i museernes formidling. Her spiller de frivillige, der med et godt gammelt ord kaldes amatører, en vigtig rolle.

Aktiviteter: Til de nye emner hører oprettelsen af *et laug om fregat AURORA's kanoner*. I foråret 1999 kom de næsten 200 år gamle skibskanoner tilbage efter en omfattende restaurering for rust og cementfyldning. Da de nødvendige tilladelser var i hus, kunne laugets således skyde år 2000 ind ved et stemningsfuldt og vel-

På pladsen foran museet opsattes i juni måned to skibskanoner fra Middelhavsfareren Aurora fra 1808. Rapertene er fremstillet på værkstedet "Kilen" i Aabenraa.

(Foto: Hanne Christensen).

besøgt arrangement nytårsnat ved Brundlund Slot. Om sommeren virker kanonerne som blikfang i museets forhave. Sammen med laugets var museet desuden med til at indvie et samarbejdsprojekt med Museumswerft Flensburg. I maj blev kølen lagt til en rekonstruktion af

den typiske "Dansk Jagt", der om ca. to år vil være sejlklar.

I *efterårsferien* både i 1999 og 2000 stod museet som koordinator for et nyt tilbud om arbejdende værksteder i Aabenraa. Det var Smedjen i Skibbrogade, tegning og maling på Kunstmuseet Brundlund Slot, bagning på Jacob Michelsens Gård, rebslagning på Aabenraa Museum og specielt i 1999 den ombyggede skagenskutter "Vesterby". Det gode forløb bestyrker, at arrangementet føres videre i de kommende år.

Interessen for *emne-omvisninger* på museet er steget mærkbart hos børnehaver og skoler. Fx. har en 6. klasse fra Rugkobel Skole set på Jomfru Fannys broderier på museet og på Jacob Michelsens Gård, hvorefter de lavede en flot billedmappe og nogle eventyrlige Fanny-sko, der i efterårshalvåret 1999 var udstillet på museet. Emnet er et af de faste, men dertil kan nævnes hygiejne, kost og sociale relationer for Sundheds- og Socialskolen, Jørgen Bruhn og Aabenraa-søfarten og -specielt for børn - om farer som sørøveri.

Men især har *Jacob Michelsens Gård* trukket. Der har således været adskillige demonstrationer og undervisning om bl.a. leg og husholdning i selvforsynings tid til projekt "Tusindkunst" i 1999. Men også voksne grupper fra Askov Højskole, VUC mfl. har benyttet sig af den helt særlige oplevelse, de autentiske rum giver af livet på en bynær gård.

Tyngdepunkterne i aktiviteterne har dog begge år været de *tre årlige bage-weekender*, og hver gang formår stedets to beboere, trods høj alder, stadig at bidrage med erindringer, viden og hyggeligt nærvær. Udover december måneds julebagnings med gnauspil, er der taget emner op som forårsskikke, binding af grønne kranse, æggelege, påskehare, tekstiltilvirkning.

Ved siden af de mere usynlige besvarelser af forespørgsler og udlån, formidles der ud af huset igennem *foredrag*. Hanne Christensen har især været efterspurgt for sin store viden om bevaring af bygninger og kulturmiljøer. Herom holdt hun bl.a. foredrag i 1999, den 23.2. i Arild, samt over to dage 15.-16. maj på Samsø, inklusive en byvandring i Nordby. Endvidere den 29. og 30. maj om 1700-tallets arkitektur på Sandbjerg samt Augustenborg og Graasten slotte i forbindelse med en international konference om 1700-tals littera-

tur. Endelig i april 2000 for Historisk Samfund for Sønderjylland i Aabenraa. Til hendes faste emner hører endvidere fester og højtider i ældre tid, og herom holdt hun foredrag 23.1.1999 i Kirsebærhaven, samt den 1.4.2000 i Sdr. Brarup.

Birgitte Kragh har i forlængelse af sit forskningsprojekt holdt flere foredrag om overgangsritualet ved død og begravelse, bl.a. 1999 i Kalundborg 17.3, i Herstedøster 12.11, samt på Vingstedcentret 7.6. Nært knyttet hertil var foredrag og omvisning den 4.8. i Sct. Nicolai, om kirkens inventar og om de tidligere begravelsespladser i og uden for kirken. Endelig et dobbeltforedrag på Løgumkloster Højskole den 8.2.2000. Desuden har hun forestået en byvandring 8.5 1999, samt holdt foredrag på Højskolen Østersøen 28.10 om søfart og søfolk fra Aabenraa, den 8.6.2000 om Aabenraa Rådhus.

I august 2000 bidrog Haderslev og Aabenraa Museums inspektører som gæstelærere til et kursus om Lillebæltsøer på Hoptrup Højskole. Birgitte Kragh holdt introduktionsforedraget, samt viste rundt på Kalvø, mens Hanne Christensen holdt foredrag om Løjt Land og Barsø.

Gaver og erhvervelser

I løbet af 1999-2000 har museet modtaget usædvanligt mange ønskestykker.

Karen Michelsen, der nu er 93 år gammel, har overdraget dele af hendes indbo fra *slægten på Jacob Michelsens Gård* til museet. Det gælder dels den lille sølvindfattede børste, som hendes farmor erhvervede på dødsboauktionen efter Jomfru Fanny. Dels er det hele fire smykker og et svendebrev efter forfaderen, guldsmed Hans Offersen (1731-1801). Fra anden side indgik en farvelagt pennetegning, "Høstfolkene holder pause" med motiv fra gårdens jorde. Den er udført af den nært beslægtede kunstner Jes Jacobsen (1862-86), søn af skibsbygmester Niels Jacobsen i Aabenraa. Alle er betydningsfulde bidrag til videreførelse af gården som et museum.

Allerførst i 2000 modtog museet en sjælden perle. Det er et af *Jes Jessens bedste portrætter*, nemlig af Metta Koch, født Bruhn, fra ca. 1788-90. Et fuldendt rokokoportræt, hvor silkekjolens rige besætninger og

Aabenraamaleren Jes Jessens fine portræt af Metta Koch, f. Bruhn (1748-96) er overdraget museet som testamentarisk gave fra en af efterkommerne, Peter Kurtzweil. (Foto: Sven Geerthsen).

den stolte holdning lyser af velstand. Hun er en faster til matadoren i byens skibsfart, skibsreder Jørgen Bruhn og var selv gift med en kaptajn, Hans Jesper Koch. Portrættet er en del af en stor *arv efter en trofast aabenraaer*, Peter Kurtzweil (1914-85). Desuden rummer arven *to kinesiske skibsportrætter* af to langfarere bygget i Aabenraa 1862, en fin lille empire-kommode med indlægninger, samt fire salonstole med polstret sæde, der stammer fra Peter Kurtzweils forældre, smedemester Marcus Kurtzweil og fru Cecilies hjem i Persillegade 8, ca. 1900-1910.

Udover de nævnte billeder er *søfartssamlingerne* desuden blevet forøget ud over al forventning, nemlig med fem skibsportrætter mere. Først et skibsportræt af "Cecrops" 1834, et af Jørgen Bruhns skibe fra Sydamerika-farterne, signeret Albinus i S.Pauli.

Dernæst fire fra den fra den velanskrevne *snedker Karl Itzkes samling* i hans tidligere bolig på Toften. Det er Bark "Concordia" et kinesisk oliemaleri, der forestiller det sidste store sejlskib bygget i Aabenraa 1883 på Paulsens værft. To mindre billeder signeret N.N.Truelsén, Altona og udført i hans specielle teknik, nemlig litografier, som bagefter er farvelagt. Det ene er tilmed et sjældent situationsbillede fra englandskrigene, hvor tre kanonbåde erobrer en engelsk krigsbrig i 1808. Endelig et usigneret "Neptunus", en galease med dansk nationalitetsflag, der for fulde sejl stævner ind mod Aabenraa.

Dertil kan lægges, at museet fra Haderslev Kaserne har modtaget *to flotte panoramakasser*, ægte sømandshusflid eller frivagtsarbejder, der viser henholdsvis en tre- og en firemastet bark. Endvidere 33 fotografier af forskellige junker i kinesiske havne, optaget under sejlads for *Rhederi Jebsen* i 1970'erne. De suppleres af en stor *junkemodel*, der blev indkøbt som souvenir i Hong Kong af skibsfører Johan Friis Hansen, Haderslev.

Sidst men ikke mindst lykkedes det i 1999 på Bruun Rasmussen Kunstauktioner i Vejle og med støtte fra Statens Museumsnævns Hastesum at erhverve syv *skibskonstruktionstegninger*. Udover en bark fra Hauschildts værft i Sønderborg var det absolutte topstykke linietegningen til "Clipper Skibet Calcutta", bygget 1854-55 på Jørgen Bruhns Skibsværft på Kalvø. Dette er den eneste bevarede tegning i Danmark fra det værft, hvor Aabenraas berømte skibsbyggeri nåede sin kulmination.

Til de sjældne og mere kostbare ting fra 1800'tallet hører, at museet i 2000 havde held til at erhverve nogle usædvanligt gode *sølvmedearbejder fra Aabenraa*. Det er ting, der tydeligt afspejler byens særlige blomstringstider ca. 1750-1800, og igen fra ca. 1820-80, hvor søfarten skaffede velstand og overskud til noget af det bedste i dansk provinshåndværk.

Mest spektakulær er nok den *sukkerstrøddåse i sølv*, som indkom efter auktion hos Sothesby i Amsterdam i maj 2000. Det var en privat samler, Bo Østergaard Nielsen, København, der først blev klar over, at en større samling sønderjysk sølv blev udbudt i Holland, og dernæst gik museerne i

Aabenraa, Tønder og Sønderborg sammen om at hente så meget som muligt hjem til landsdelen. Ved siden af otte hovedvandsæg sikrede en bevilling på 200.000 kr., fra Statens Museumsnævns Hastesum samt Ny Carlsbergfondet, sølvstrøbøssen fra Aabenraa, samlingens eneste korpusarbejde. Den er i udpræget svajknækket rokoko, af Friedrich Christopher Hansen, aktiv fra 1760-1795 i Aabenraa. Indskriften "Seel Jacob Bruhns Witt. Catherina 1775" daterer den.

Senere på året lykkedes det med støtte fra både Hastesummen og museets Venneforening at købe *to hovedvandsæg*. De afspejler stiludviklingen fra omkring midten af 1700, med et rigt drevet rocailleæg, af Fridrich Christopher Hansen, til midten af 1800 med et 67-stens hovedvandsæg af Thomas Jensen (1850-53). Det repræsenterer det hidtil største af den art i museets samlinger, noget vi har været på jagt efter i adskillige år. Denne sene udvikling afspejler den sejlivede, sønderjyske forkærlighed for de urneformede æg, som i takt med velstandsstigningen bliver stadigt mere prangende, ægte statussymboler.

Til de *byhistoriske samlinger* hører nogle langt mere hverdagsprægede havne-genstande. Det er hele spektret af de materielle omgivelser, museet skal belyse. Et indsejlingsfyrtårn fra Aabenraa Havn, der har fungeret frem til ca. 1970, blev straks opsat i havneudstillingen. I 2000 hjemtog museet dele af et bræddeklædt *DFDS-pakhus* yderst på Gammelhavn. Det er tegnet af Jep Fink i 1921, og det næstsidste af typen på havnen. Da det skulle nedrives, fik museet ved stor imødekommenhed fra Aabenraa Havn og nedrivningsfirmaet adgang til at udtage en gavl, vinduer, skilte m.m. og desuden gangplanker, brugt ved losning og lastning, samt såkaldte stillinger til ophæng på skibssiden ved maling. Begge var uundværlige arbejdsredskaber i havne for 30-40 år siden, men formentligt sjældne i dag. Igen er der tale om elementer til den udvidelse af udstillingen, der står for døren.

Desuden modtog museet flere gode *billeder fra egnen*. Et oliemaleri af Peter Højer, ca. 1935 viser udsigt over Aabenraa Fjord. Et farve-luftfotografi viser Kalvø i tiden inden grusgravningen, ca. 1960

og en akvarel af Hans Falck fra grusgravningen. Det var et entreprenør-vognmandsfirma H.C.Nielsen fra Erlev, der i 1970'erne medvirkede til, at øens lille bakke blev næsten bortgravet og udnyttet til bl.a. beton og vejbyggeri.

Endelig må nævnes *en meget velbevaret dåbskjole i batist fra 1885*, der på karakteristisk måde er påbroderet de enkelte børns navne, så den udgør et helt slægtstræ. Den er gået i arv på mødrene side fra en skolelærer Koefod, bosat på Forstellé.

Museets andet speciale *landboforhold og specielt husholdning* er især blevet suppleret med en række *traditionelle tekstiler*. Fra en kro- og købmandshandel i Røllum er der via Haderslev Museum indgået en sjælden samling hovedtøjer, der blev brugt i 1860'erne. Endvidere en god samling drejlsvævet hør.

En mere overset side af landboforholdene afspejles i en sammenklappelig rejseklædekiste fra 1910-20. Den har fulgt en ung pige, mens hun var i tjeneste i landhusholdninger. Endelig kan nævnes enkeltheder som kgebøger, en trappestol, en emaljeret æbleskivepande, samt et par kagedåser og en form til den hvidkålsbudding, der er så elsket i Sønderjylland, samt to kyllinge-vandings-beholdere i zink. Den afsætning af produkterne, der skete gennem de store handelsvirksomheder afspejles i 7 store hampsække, hvis påtrykte navne som Ceres og Hans Riis viser den lokale tilknytning. Det er ikke mindst sådanne jævne hverdagsting, der ellers let går til og måske forsvinder for altid.

Frøslevlejrens Museum. Årsberetning 1999-2000

af Henrik Skov Kristensen

Besøgstal

I 1999 havde museet 34.423 gæster, og der blev afholdt 291 foredrag/omvisninger for større grupper.

I 2000 kunne museet notere en mindre tilbagegang: 32.141 besøgte museet, og der blev afholdt 241 foredrag/omvisninger.

Nyopstilling af den faste udstilling

I juni 1999 færdiggjordes sidste etape af nyopstillingen af den permanente udstilling. Denne sidste etape beretter om de danske myndigheders hjælp til de deporterede danske kz-fanger og om den svensk/danske evakuering af de nordiske fanger i Tyskland med de såkaldte "Hvide Busser". Endelig belyses befrielsen i Frøslevlejren og denne lejrs overgang til Faarhuslejr, hvor de nye "indbyggere" var de såkaldte landssvigere. Med denne sidste etape er et flerårigt projekt afsluttet. Den gennemgribende nyopstilling er gennemført **etapevis** af to grunde: Først og fremmest af hensyn til museets ressourcer, finansieringen er sket gennem eksterne midler, men også af hensyn til publikum.

Ved færdiggørelsen af nyopstillingen kan gøres følgende status:

Filosofien bag den hårdt tiltrængte nyopstilling har været at give et facetteret billede af Frøslevlejrens historie 1944-45:

I hovedvagtårnet belyses den politiske baggrund for lejrens oprettelse, bygningshistorien, den tyske overvågning og forvaltning samt ikke mindst det danske fængselsvæsens virke i lejren.

I museets anden originale bygning, den tidligere fangebarak, belyses livet "indenfor pigtråden", dvs. den daglige fangetilværelse. Også de ganske anderledes forhold, der mødte Frøslevfangerne efter deportation til kz-lejr i Tyskland, belyses. Ud af kilde- og dermed udstillingsmaterialet springer den iøjnefaldende forskel på forholdene i Frøslevlejren og i kz-lejrene syd

Fangestue

på. Netop forholdene i kz-lejrene er derfor en konstant referenceramme i udstillingen. Derved skulle museumsgæsten gerne få et indtryk af både de specielle forhold i Frøslevlejren, og de specielle besættelsespolitiske forhold i Danmark, som lejren netop er selve spejlbilledet af.

Karakteristisk for udstillingen er, at ingen form for æstetisering er tilstræbt. Udsøgte eller overdrevne udstillingsmæssige virkemidler ville gøre vold mod den vigtigste museumsgenstand, nemlig selve de fysiske rammer.

Særudstillinger

Fra 1. februar 2000 til 24. april 2000 viste museet udstillingen *Den Danske Kamp* - en multimedieudstilling om besættelse og historiebevidsthed. Udstillingen, som var produceret af Historisk Samling for Besættelsestiden, Esbjerg, stillede spørgsmålet om, hvordan den fælles historiebevidsthed om besættelsestiden er blevet dannet.

Fra den 4. maj 2000 og året ud vistes i anledning af 55-året for befrielsen udstillingen *Da Englænderne*

Pigtråd og et hjørnevagtårn.

kom - When the British Came. Udstillingen, som er udarbejdet af Nationalmuseet og Imperial War Museum, belyser briternes indtog i Danmark i de glade majdage i 1945 og tiden umiddelbart efter.

Filmprojekt om Frøslevlejren

Museet har i 1999 og 2000 arbejdet på at færdiggøre et film/CD-Rom projekt om Frøslevlejren. Dette projekt er blevet støttet med 175.000 kr. af Undervisningsministeriet. Filmen, som fra april 2000 er blevet vist kontinuerligt for publikum, bygger primært på interviews med tidligere fanger.

Camp2-projektet

I 1999-2000 har museet sammen med Frihedsmuseet i København været inddraget i et stort internationalt projekt, Camp2-projektet, som skal gøre vigtige doku-

mentaria vedr. de tyske kz-lejre tilgængelige for offentligheden på Internettet. Store dele af museets bestand af fotos, dokumenter og genstande er til det formål blevet scannet.

Seminarer, foredrag og andre faglige relationer

Museet/inspektøren har som tidligere deltaget i faglige relationer i såvel ind- som udland.

I januar 1999 deltog inspektøren i årsmødet for Selskabet for Samtidshistorisk Forskning. Temaet var *Politik i befrielsessommeren 1945*.

I marts 1999 deltog inspektøren i seminaret *Museumsregion Nordschleswig*, arrangeret af Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft. Inspektøren bidrog med et foredrag om "Das Frøslev-Lager Museum".

I juli 1999 åbnede inspektøren en udstilling i

Gedenkstätte Ladelund (museum for Neuengamme-udekommandoen Ladelund) med et foredrag om "Das Schicksal der dänischen Grenzgendarmen".

I oktober 1999 deltog inspektøren i seminaret *Anglo-Danish Relations in Modern Times* på Carlsbergakademiet i København. Seminaret var arrangeret af Engelsk og Historisk Institut, Københavns Universitet og British Council i Danmark. Inspektøren bidrog med "British Air Raids in Denmark during World War II".

Endvidere stillede museet i 1999 husrum og arkivalier til rådighed for kolleger fra Dokumentenhaus i Neuengamme ved Hamborg, som arbejdede på en udstilling om den såkaldte "Skandinavier-lejr" i kz-Neuengamme.

Endelig deltog inspektøren i 1999 i et fagligt bedømmelsesudvalg nedsat i anledning af en stillingsbesættelse i Sydslesvig.

I februar 2000 deltog inspektøren i et symposium *Minderheiten im Grenzraum in der NS-Zeit* på Akademie Sankelmark og bidrog med foredraget "Vom Fröslee-Lager zum Faarhus-Lager".

Senere samme måned holdt inspektøren det selv-samme foredrag på det tyske centralbibliotek i Aabenraa. Og endnu en gang i maj ved et arrangement i Frøslevlejrens Museum på foranledning af Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft, som besøgte museet med små 100 medlemmer.

I oktober 2000 gentog inspektøren dette foredrag i Skodborg, denne gang blot på dansk.

I 2000 blev inspektøren anmodet om at indtræde i et udvalg, som skulle bedømme Jens Andersens Ph.D.-afhandling. *Det tyske invasionsforsvar i Danmark 1940-45*. Den 24. oktober 2000 var inspektøren officiel opponert ved den offentlige forsvarshandling, som fandt sted på Odense Universitet.

Den 2. november var inspektøren inviteret til at forelæse på Odense Universitet ved et arrangement om historieformidling. Titlen på forelæsningsen, som befattede sig med overvejelser vedr. formidlingen af nationale mindesmærker, var "Frøslevlejren - fangelejr, museum, mindesmærke, efterskole og Foreningen af danske Eksportvognmænd".

Forskning og publiceringer

Inspektøren har i 1999 fået publiceret følgende arbejde:

"Tyske aktører i det besatte Danmark". *Historie* 1999, 1 s. 138-143.

"Das Schicksal der dänischen Grenzgendarmen", s. 93-107 i Detlef Garbe og Harriet Scharnberg (red.): *Häftlinge im KZ-Neuengamme. Verfolgungserfahrungen, Häftlingssolidarität und nationale Bindung*, Hamburg 1999.

Anmeldelse af Sabine Lorek: "Rechtsabrechnung-Retsopgør. Politische Säuberung in Nordschleswig" (tysk doktorarbejde) i: *Sønderjyske Årbøger* 1999, s. 212-217.

"Den danske tilpasning". Kronik i *Berlingske Tidende*, søndag den 21. november 1999.

Inspektøren har i 2000 publiceret følgende:

"Fra Frøslevlejr til Faarhuslejr. Brud og kontinuitet i en lejrverden". s. 203-237 i Johnny Laursen, Michael Mogensen, Thorsten Borring Olesen og Søren Hein Rasmussen (red.): *I tradition og kaos. Festskrift til Henning Poulsen*. Aarhus Universitetsforlag.

Jens Martin Sørensen: *I tysk kz-lejr. Versen-Neuengamme i tekst og tegninger*. Ved Henrik Skov Kristensen. 132 sider. Hernov og Frøslevlejrens Museum (udgivet med fondsstøtte på 160.000 kr).

Hans Mørup: *På fløjen. En sønderjysk stridsmands erindringer fra kultur- og modstandskamp 1929-1945*. Redigeret og udgivet af Henrik Skov Kristensen og Hans Schultz Hansen. 444 sider. Historisk Samfund for Sønderjylland.

Anden aktivitet

I 1999 blev museets efterhånden omfangsrige bibliotek genopstillet i et dertil nyindrettet lokale. Selve opstillingen er blevet foretaget af tidl. overbibliotekar Jørgen Mågård.

Katalogiseringsarbejdet er fortsat i 2000.

Der er endvidere foretaget visse bygningsmæssige forbedringer og vedligeholdelser. F.eks. er der monteret lyddæmpende akustiklofter i barak H6, som ud over museets administration bl.a. rummer foredragssale, biograf, bibliotek og særudstillingslokaler.

Tønder Museum med Drøhses Hus og Højer Mølle- og Marskmuseum. Årsberetning for 1999 og 2000

af Inger Lauridsen

1999's mest markante begivenhed på Museerne i Tønder var uden tvivl genåbningen af Sønderjyllands Kunstmuseum, en begivenhed, som Tønder Museum havde glædet sig meget til. Den betød, at det samlede museumskompleks på Slotsbanken i Tønder nu atter var komplet med både et kulturhistorisk museum og et kunstmuseum. Selve åbningen fandt sted 20. marts 1999, og bliver som begivenhed omtalt i Sønderjyllands Kunstmuseum beretning.

Samme dag præsenteredes den nyetablerede formidling af Wegners stole i vandtårnet, et projekt, som A. P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal havde bekostet med et beløb på 663.000,- kr. Årets videre forløb kom selvsagt til at stå i kunstmuseets tegn, hvilket var ganske naturligt, og alle på Museerne i Tønder glædede sig over, at der atter var to museumsoplevelser på Slotsbanken i Tønder.

I Tønder Museums afdelinger, Drøhses Hus og Højer Mølle- og Marskmuseum, arbejdedes der støt videre ad de spor, der er udstukket for museumsdriften i årene omkring årtusindskiftet. Højer Møllers besøgstal ligger stabilt og solidt omkring de 18.000 pr. år, mens Drøhses Hus er ved at arbejde sig ind på en beskedent, men markant plads i det landsdækkende museumsnetværk.

Hvor 1999 havde været præget af euforien omkring kunstmuseets genåbning, blev 2000 et år, hvis hovedopgave var at få de to museer til at genfinde en hverdag, der både var velkendt og ny. Det har været en spændende og nyttig opgave, og som året er gået, har mange rutiner fundet deres leje på et nyt og bedre niveau. Men processen har krævet stor indlevelse og meget ekstra arbejde af Museerne i Tønders samlede personale. Jeg vil, på dette sted, gerne takke museernes personale for dets indsats i de seneste års store arbejde for Museerne i Tønder.

Besøgstallet for 1999 blev glædeligt stort: Hoved-

museet havde 43.585, Drøhses Hus 4.109 og Højer Mølle- og Marskmuseum 18.355 besøgende. Samlet kom besøgstallet op på 66.049.

For 2000 var tallene for hovedmuseet mere moderate. Her var besøgstallet 33.343. Besøgstallet i Drøhses Hus steg til 5.590, mens der i Højer Mølle- og Marskmuseum var et lille fald til 17.298. Det samlede besøgstal i 2000 var 56.291.

Udstillinger og formidling

Ud over færdiggørelsen af Wegnerudstillingen i vandtårnet markerede 1999 sig ved at være året, hvor Tønder Museums nye særudstillingslokale blev indviet. Lokalet er en af de tidligere kunstsale i Kunstmuseets bygning fra 1972, der fra sommeren 1999 blev overdraget til Tønder Museum som særudstillingssal. Den første udstilling i de nye omgivelser var Tønder Museums udstilling til markering af 150 året for Tre års krigen. Tønder Museum valgte at vise de bevægede år, set fra en mentalitetshistorisk synsvinkel. Udstillingen kom derved ikke til at handle om, hvad der skete på slagmarken eller ved de politiske forhandlinger i løbet af krigen, men om, hvorledes folk på Tønderegnet tænkte og følte. På denne måde fik Tønder Museum kastet lys på den tabende part i krigen, de slesvig-holstenske revolutionære. Samtidig skildredes de følelser, der prægede de helstatsdanskere, som udgjorde hovedparten af den vestslesvigske befolkning på dette tidspunkt, ligesom også de nationalliberale strømninger blev berørt. Udstillingen oplevedes som en engageret og anderledes synsvinkel på den gængse historieformidling.

I efteråret 1999 viste Tønder Museum en meget smuk og sjælden privatejet lertøjssamling, der især bestod af lertøj fra hertugdømmerne. Udstillingen ledsagedes af et lille katalog.

Drøhses hus forsøgte i 1999, ud over nye tematiske

udstillinger af kniplinger, at formå nogle moderene brodøser til at lade sig inspirere af huset og vise de arbejder, som inspirationen resulterede i. Udstillingen var idémæssigt god, men de udstillede arbejder holdt generelt ikke et tilstrækkelig godt kunsthåndværksmæssigt niveau, hvilket Tønder Museum med beklagelse måtte konstatere. Blandt årets øvrige udstillinger i Drøshes Hus bør fremhæves en udstilling om den bekendte kniplingshandler og kniplerske i Tønder, Meta Tønder, der havde forretning i Tønder fra 1930 til sin død i 1972. Udstillingen, der var et resultat af et samarbejde mellem Tønder Museum og Meta Tønders datter, viste Meta Tønder som kniplingshandler, kniplerske, kniplelærer og skribent.

Som en markering af år 2000 ønskede Tønder Museum i foråret 2000 at fokusere på det foregående sekelskiftes fremherskende stil: Jugendstil, som stilretningen kaldes i denne landsdel. Museet lånte en mængde Jugendstil ting fra privatpersoner i Sønderjylland. Det blev under forberedelserne til udstillingen åbenbart, at de sønderjyske museer i al for ringe grad har sørget for i tide at indsamle Jugendstil-prægede ting. Dette kan være forårsaget af, at tingene ofte var masseproducerede varer, men også af, at Jugendstilen efter Genforeningen med nogen ret blev set på som udtryk for tysk kultur.

Sommerens særudstilling "Grænselandet i 200 år", var en præsentation af en tønderisk privatsamler, Jørgen Bendorffs samling af genstande og arkivalier til belysning af grænselandets historie. Jørgen Bendorff er en lidenskabelig samler, hvis samlerinteresse har bibragt ham en meget stor viden om den sønderjyske landsdel, en viden, der kom til udtryk i Bendorffs disponering af udstillingstemaet. Udstillingen mindede museerne om, at museerne ikke kan undvære private samlere, hvis samlinger ofte i sidste ende bliver overtaget af museerne. Samtidig betød udstillingen for Jørgen Bendorff, at han fik mange nye kontakter og mange nye ting til sin samling.

Efterårets udstilling, der endnu er aktuel, er en udstilling, hvor danske navneklude med religiøse motiver er sammenstillet med religiøse litauiske træskulpturer for at vise, at den folkelige bibelske fortælling er sammenfaldende i protestantiske og katolske lande i

Et kig ind i udstillingen "Grænselandet i 200 år", der vist på Tønder Museum 17. juni - 27. august 2000. Forrest med ryggen til: statuetter af kejser Wilhelm og Bismarck, og derunder Mor Danmark, der modtager sin datter (Sønderjylland). (Foto: Inger Lauridsen, Tønder Museum)

det nordlige Europa.

Årets mest markante udstilling i Drøshes Hus har været en udstilling af musealt og privatejet dåbstøj med kniplingsbesætning. Dåbstøj er et emne, der er stor interesse for i Danmark i disse år, og netop dåbsdragter har været Foreningen Knipling i Danmarks årstema i 2000. Blandt dåbskjolerne var også Hans Kongelige

Indgangsdøren til Drøhse's Hus, det smukke barokhus i Storegade i Tønder, der i dag rummer Tønder Museums kniplingssamlinger. (Foto: Hans Tonnesen, Tønder Museum)

Højhed, Prins Nikolais dåbskjole med tilhørende hue og frakke.

Højer Mølle- og Marskmuseums store sommerudstilling i 1999 havde som tema vestkystboernes engagement i hvalfangsterne ved Norges nordvestlige kyst

og ved Grønlands Kyst i 1700- og 1800-tallet. Udstillingen skildrede i ord, billeder og genstande det farefulde erhverv, som så mange mænd fra Rømø og langs Vadehavet indlod sig på. Udstillingen viste, hvorledes hvalfangsterne foregik, hvorledes mændene levede på hvalfangerrejserne og hvor mange, der aldrig kom hjem fra disse togter. Det rystede mange besøgende, at små sogne som Emmerlev i slutningen af 1700-tallet i løbet af 10 år kunne miste omkring 40 af sognets mænd, hvoraf mange var familieforsørgere. Højer Mølle- og Marskmuseum havde produceret udstillingen sammen med Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, hvortil udstillingen flyttedes i slutningen af året.

År 2000 handlede Højer Mølle- og Marskmuseums store sommerudstilling om kværnsten og møller fra oldtiden til 1900-tallet. Udstillingen var tilrettelagt i et samarbejde mellem møllemuseet og et museum på Föhr, og den var således udtryk for et grænseoverskridende samarbejde mellem to museer på vestkysten. Udstillingen inddrog på forbilledlig vis museums-gæster i de processer, der omdanner korn til mel, og mange børn har i sommerens løb nydt at male mel på en skubbekværn eller på en drejekværn, mens de bagefter kunne gå en tur i Højer Mølle og bese det store kronhjul og de forskellige kværnhjul.

Undersøgelser og dokumentation

Tønder Museums to museumsinspektører anvendte en del tid i løbet af 1999 på en berejsning af hele det tidligere Tønder amt for at udpege de enkeltelementer og helheder af kulturhistorisk betydning, som museet har foreslået indlemmet i Sønderjyllands Amts regionplan for 2002-2012. Udpegningen var led i et samarbejde med Naturafdelingen i amtet og med museerne i Haderslev og Aabenraa omkring dokumentation og bevaring af kulturhistoriske spor i landskabet.

Udpegningsarbejdet er i 2000 fortsat i arbejdet med en dokumentation af det danske vadehavsområdes kulturhistorie, hvilket er et delprojekt under det større tri-laterale Wadcult-projekt, der ligeledes i disse år optager en del arbejde for den ene af Tønder Museums inspektører.

De kulturhistoriske dokumentationer er blevet foretaget i nedsatte grupper af lokalt interesserede enkelt-

personer med en museumsfaglig person som koordinator i hver gruppe. Der er for det sønderjyske vadehavsområde nedsat fire grupper: en for Tøndermarsken, en for Ballummarsken, en for Rømø og en for Rejsbymarsken. Blandt andet arbejder Tøndermarsk gruppen meget intenst med indsamling af viden, koordineret af museumsinspektør Elsemarie Dam-Jensen fra Tønder Museum.

I 1999 påbegyndte de sønderjyske kulturhistoriske museer forberedelserne til at få sammenkørt elektroniske data fra alle de sønderjyske museer i en samlet database. Arbejdet hermed ville kræve en del ekstra ressourcer, som det sønderjyske museumsvesen ikke havde i 1999, hvorfor eksterne midler blev ansøgt til formålet. Arbejdet med en fremtidig samkøring af data opnåede i foråret 2000 de fornødne midler til, at projektet i efteråret 2000 kunne påbegyndes. Projektet skal foreløbig løbe i to år. Denne tidsramme skønnes tilstrækkelig til, at de manuelle registreringer, der foreligger på museerne i Tønder og Aabenraa, samt de kulturhistoriske genstandsregistreringer på Midtsønderjyllands Museum i Gram, vil kunne blive indført i en database på et indeksniveau.

Bygninger og lokaler

Museumsinspektør Elsemarie Dam-Jensens arbejde med museets sølvsamling og renoveringen af sølvkammeret i 1997 bevirkede, at sølvkammeret i 1999 ikke var stort nok. Derfor påbegyndte museet et nyt sølvkammerprojekt i løbet af 1999, hvis mål var at indrette et frit-stående sølvkammer i møbelsalen ved siden af det nuværende sølvkammer. Arbejdet blev projekteret således, at det også indeholdt en renovering af salen, hvori det fritstående sølvkammer skulle opbygges. Der skete det glædelige, at Ny Carlsbergfondet ved årsskiftet 1999-2000 meddelte, at fondet ville bekoste projektet. Arbejdet foregik i løbet af første halvdel af 2000. Skønt arbejdet løb ind i en del uforudsete problemer, stod den nye "sølvkammerø" smuk og færdig i løbet af eftersommeren. De to sølvkamre er i dag ordnet således, at Tøndermestrenes arbejder forefindes i det egentlige sølvkammer, mens værker af småbysmedene fra Løgumkloster, Højer, Skærbæk, Døstrup, Ballum og Rejsby er udstillet i sølvkammerøen.

Blandt de øvrige bygningsmæssige tiltag i Tønder Museum/Drøhses hus kan nævnes, at alle vinduer i museets ældre bygningsmasse blev malet udvendigt i efteråret 1999, sammen med indgangsporten til museet. I Drøhses hus installeredes i sommerens løb et nyt affugtningsanlæg i husets kælder, der havde et for højt fugtighedsniveau til museumsbrug. Installationen løste ikke fugtproblemerne, som museet fortsat arbejder på at klare.

I 2000 var mange af bygningsarbejderne på Tønder Museum forårsaget af stormskader, som museets bygninger pådrog sig under december-orkanen i 1999. Blandt andet skulle museets værkstedsbygning renoveres på både murværk og tag.

Højer Mølle- og Marskmuseum fik alle sine vinduseruder udskiftet i løbet af 1999, samtidig med, at alle vinduesrammer blev skrabet og malet. Udgifterne til vinduesrenoveringen blev dækket af en donation fra Rislum Fonden i december 1998. Orkanen 3. december 1999 betød en skade på møllehattens placering, således at møllen i 2000 ikke har kunnet krøjes. Sagen har desværre affødt en længerevarende diskussion mellem forsikringsselskabet og Fonden til Bevarelse af Højer Mølle, der ejer møllen, til stor skade for møllens istandsættelse.

Gaver og nyerhvervelser

De købte nyerhvervelser i 1999 og 2000 bestod for størsteparten af genstande af sølv til Tønder Museums sølvsamling. Blandt de mest markante sølvkøb kan nævnes en flødeskål af sølv, smedet af Tønder-sølvsmiden A.C. Boetewadt samt et hovedvandsæg, smedet af Døstrup-sølvsmiden Hans Christensen Emmerlev. Desuden købtes en samling fliser fra arvingerne til en tidligere handler i det centrale Sønderjylland. Fliserne erhvervedes med støtte fra Statens Museumsnavns hastesum. I år 2000 var det mest markante køb nogle fliser samt to genstande af sølv, som Tønder Museum med støtte fra to lokale fonde, Statens Museumsnavns hastesum samt en privat sponsor købte på en auktion over dele af afdøde museumsinspektør ved Tønder Museum, Sigurd Schoubyes privatsamling. Blandt gaverne til Tønder Museum i både 1999 og 2000 indtog kniplinger og knipleredskaber en fremtræ-

dende plads, men også flere genstande af sølv skændes til museet i løbet af året. Blandt donationerne af sølv skal fremhæves en del skeer, der blev skænket i 1999 af en kvinde fra Randerup i Bredebro Kommune og flere sølvgenstande, der i 2000 blev skænket af en kvinde, der er født og opvokset i Tønder.

Tønder Museum ønsker at udtrykke museets taknemmelighed overfor de mange mennesker, der hvert år skænker kulturhistorisk værdifulde genstande til museet og dets afdelinger. Genstande med en præcis historie udgør som altid kernen i museets samlinger.

Museet på Sønderborg Slot. Årsberetning for 1999 og 2000

af Thorkild Kjærgaard

1999

Museets nye leder, dr.phil. Thorkild Kjærgaard, blev budt velkommen ved en reception, som bestyrelsen holdt den 9. januar 1999, og hvortil museets venner og samarbejdspartnere var indbudt. Mange af talerne gav udtryk for håbet om en lang, stabil periode for museet.

For at et museum kan fungere, må magasiner, arkiver og registre være i orden. Det er hensigten i de kommende år at gøre en særlig indsats på disse områder. I 1999 kom en længe savnet folder, der på ti sider fører museets besøgende gennem slottets 44 værelser, slotskirken, bageriet og kældrene. Temaet i hvert værelse forklares, og enkelte genstande beskrives. Folderen udleveres til alle, der løser billet. Den foreligger på dansk, tysk og engelsk samt – i en prøveversion – på hollandsk.

Lørdag den 6. marts blev de siden 1995 nedpakke- de udstillinger om håndværk, søfart, sølvmedekunst med mere genåbnet. I håndværkerrummet er blandt andet udstillet et nyerhvervet karetmagerværksted fra Ragebøl på Sundeved. I søfartsrummet kan de mange klenodier fra Sønderborg Skipperlaug, blandt andet Jonasbanneret fra 1614 (inv.nr. 39C) atter ses. Sølvrummet præsenterer museets store samling af Sønderborg-sølv og andet kunsthåndværk. Den 25. september kunne museet atter præsentere sin store samling af slesvigsk kunst, efter at den i årevis havde stået bortgemt på et magasin i Tønder. Malerierne vises i tre store, lysfyldte rum på anden sal: Først guldaldermale- re, dernæst nyere sønderjysk kunst og så endelig et rum med den såkaldte Kunstnergave fra genforeningsåret 1920.

Udstillingen om Første Verdenskrig blev suppleret med en 600 kg tung træfigur – *Der eiserne Landsturmmann* (inv.nr. 422H). Han startede sin karriere på Rådhusørvet i Sønderborg i 1915, hvor offentlige institutioner og private ved at bidrage til den lokale afde-

*Der eiserne Landsturmmann nærmer sig sin plads i værelse 23.
Foto: Axel Johnsen.*

ling af Røde Kors kunne få lov til at slå et søm i figuren. Efter Genforeningen kom den til museet, hvorfra den i 1965 blev flyttet til Sergentskolen. Nu er den tilbage på Sønderborg Slot, hvor den fortæller om tysk patriotisme på Als. Museet lagde i 1999 hus til flere særudstillinger. Mest bemærket blev Marco Evaristti-

udstillingen *God save Denmark*, der på grund af sit angiveligt flagskændende indhold udløste bombetrusler mod museet. Kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen støttede ved denne lejlighed museet ved at medvirke i en offentlig paneldiskussion i foredragssalen om kunstneres ytringsfrihed. Desuden udstillinger af påklædningsdukker, af en sønderborgdrenge frimærkesamling og af moderne messehagler. Museet arrangerede i forbindelse med Middelalderåret en mindre udstilling på byens bibliotek.

Tæt på 400 skole- og børnehaveklasse har benyttet sig af de mange museumspædagogiske tilbud om "Slottets historie," "Vore bedsteforældres tid," "Gættelege," "De slesvigske krige," "Kunsthistorie" og – ikke mindst – juletilbudet. Der er blevet afholdt 75 foredrag og omvisninger for forskellige grupper. Den 2. oktober besøgte 700 medlemmer af Historisk Samfund for Als og Sundeved det ellers utilgængelige fyrstelige gravkapel bag slotskirken. I december, da århundredet var ved at rinde ud, opfordredes regionens skolebørn til at skrive breve til deres oldebørn. I brevene skulle de skrive om deres hverdag og fortælle om deres ønsker for fremtiden. Brevene opbevares i en kiste i Riddersalen på Sønderborg Slot og vil mod forevisning af kvittering kunne afhentes af brevskrivernes oldebørn fra 1. januar 2100. Da kisten blev låst 15. januar 2000, indeholdt den 1736 breve.

Køb og gaver

Med støtte fra Ny Carlsbergfondet, fra Augustenborg Kommune og fra Mads Clausens Fond har museet i årets løb erhvervet et maleri af Wilhelm Rosenstand med motiv fra slaget på Dybbøl 1864 (inv.nr. 220x1), otte sølvtallerkner fra Augustenborg Slot (inv.nr. 260x1-8), to middelaldermønter fra henholdsvis kong Niels' og Valdemar Atterdags tid (inv.nr. 304x1-2), et Anton Graff-maleri forestillende hertuginde Louise Augusta (inv.nr. 261x1) og, fra en datter af museets grundlægger Jens Raben, en samling billeder og sølvtøj hidrørende fra det hertugelige hof på Augustenborg (inv.nr. 266x1-10). Desuden modtog museet i løbet af året en række gaver, blandt andet en samling afstemningsplakater (inv.nr. 336x1-7), en fane fra bagerlavet i Sønderborg (inv.nr. 326x1) og to sjældne programmer

fra Dybbøl-stævnet 1945 (inv.nr. 344x1-2). I alt blev samlingen forøget med 167 genstande.

Forskning

Museumsinspektør Inge Adriansen fortsatte sit arbejde med nationale danske symboler 1840-2000. Indtil 1. april var museumsinspektør Gunnar Solvang – med orlov fra Køge Museum – ansat i et etårigt forskningsprojekt om Rønhave husmandskoloni på Kær Halvø 1975-2000. Den 1. december præsenteredes bogen *Husmandsliv under afvikling (Fra Als og Sundeved 77)* ved et sønderjysk kaffebord i Riddersalen. Cand.mag. Henrik J. Møller arbejdede marts-april med at dokumentere spritbådssejladsen på Flensborg Fjord, foranlediget af at sejladserne efter mange års strid nu definitivt ophører. I april producerede lektor Karsten Biering, Københavns Universitet, videoen *Med spritbåden M/S Hansaline på Flensborg Fjord* om bådens sidste tur. Museumsinspektør Hans Helmer Kristensen arbejdede sammen med museumsinspektør Stine Wiell fra Haderslev Museum i maj måned på et projekt om samkøring af fem sønderjyske museers elektroniske registre. Arbejdet resulterede i en CD-ROM med 110 000 poster og rapporten *Registrering og dokumentation på de sønderjyske museer. Rapport nummer 2 om samkøring af museernes registre*. Registreringen af bevarelsesværdige gravminder i Sønderborg provsti blev fortsat med kirkegårdene i Egen, Lysabild og Hørup sogne. Der mangler nu ni landsbykirkegårde og Sønderborgs to kirkegårde, før arbejdet er afsluttet. De sønderjyske museers fælles årbog *Sønderjyske Museer* (tidligere *Nordslesvigske Museer*) blev 1999 redigeret af Thorkild Kjærgaard under medvirken af stud.mag. Christen Bonde og cand.mag. Thomas Høvsgaard.

Koncerter

Der har været afholdt over 20 koncerter i Riddersalen, blandt andet med den verdensberømte dirigent og pianist Vladimir Ashkenazy. I slutningen af august var der Kulturnat med Michael Falch på Slotspladsen. Museet bakkede arrangementet op ved at holde åbent uden entré. Ugen efter optrådte Lars Lilholt Band sammesteds. Begge begivenheder trak mange tusinde tilhørere.

Året i tal

Der har været 46 012 gæster på Museet på Sønderborg Slot, heraf 10 509 fra børnehaver, skolefritidsordninger og skoler.

2000

I november 1999 bevilgede Sønderborg Kommune og Sønderjyllands Amt støtte til Historiecenter Dybbøl Bankes udbygningsplaner, *Den forstærkede Dybbølfortælling*. Dette udløste en lokal diskussion om planerne. Den 22. januar 2000 gik museet ind i debatten med en kronik i *Jyllands-Posten*. Amtsborgmester Kresten Philipsen, formand for bestyrelsen for Fonden Dybbøl Banke, bad generalkonsul i Flensborg, dr.phil. Henrik Becker-Christensen foretage en faglig vurdering af planerne og amtsdirektør Finn Hansen om en redegørelse for den økonomiske side af sagen, herunder mulighederne for en eventuel samdrift mellem Museet på Sønderborg Slot og Historiecenteret. De to rapporter konkluderede samstemmende, at *Den forstærkede Dybbølfortælling* ikke var brugbar. Sidst i oktober indstillede bestyrelsen for Fonden Dybbøl Banke, at de to institutioner skulle samles, hvilket siden er blevet tiltrådt af bestyrelsen for Museet på Sønderborg Slot. Sammenlægningen vil finde sted gradvis og være gennemført senest 1. januar 2003. Der blev skrevet 250 indlæg – ledere, kronikker og læserbreve – om sagen. Hertil kom radio- og tv-indslag på såvel de landsdækkende som de regionale kanaler.

I juni måned præsenteredes i værelse 35 en enestående samling af hidtil ikke-udstillede tekstiler med dansk- såvel som tysk-nationale motiver fra Treårskrigen 1848-50 og frem til Anden Verdenskrig. Museet kunne endvidere supplere den historiske udstilling med fire nye malerier: Otto Baches *Soldaternes Hjemkomst, 1894*, Jørgen Sonnes *Slaget ved Isted* (begge deponeret af Frederiksborgmuseet), Elisabeth Jerichau-Baumanns *Mor Danmark, 1851*, købt for midler fra Ny Carlsbergfondet (inv.nr. 277x1) og et 1700-tals maleri på træ forestillende det andet guldhorn, købt med støtte fra Statens Museumsnavn (inv.nr. 260x1).

På Slotspladsen blev opstillet to fæstningskanoner, der i en årrække har stået i Skanse IV på Dybbøl Ban-

ke, samt en feltkanon, der har været udlånt til Historiecenter Dybbøl Banke. Restaureringen af de seks kanoner, der siden 1973 har stået på slotspladsen, men som for et par år siden måtte fjernes, da de var så forfaldne, at de var til fare for de besøgende, skrider frem takket være en bevilling fra A.P. Møller og hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formaal. Arbejdet udføres af karetmagere på Hjerl Hedes Frilandsmuseum i samarbejde med Maersk Training Centre, Svendborg. Kanonerne ventes tilbage på deres plads 2002.

Årets store særudstilling var *Århundredets genstande/Dinge des Jahrhundert*, der blev arrangeret i samarbejde med Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseum Schloss Gottorf – en mindeudstilling om det 20. århundrede, hvor der efter forslag fra den dansk-tyske grænseregions borgere blev vist i alt 237 “relikvier” fra det forgangne århundrede. Udstillingen blev ledsaget af et stort dansk-tysk katalog. *Århundredets genstande* blev en publikumssucces, som rakte ud over regionen og blev omtalt i de landsdækkende aviser. I forbindelse med udstillingen foretog museets billetsalgsleder, Bente Korff Rasmussen, i efterårsferien en publikumsundersøgelse. Over halvdelen af de besøgende var andetsteds fra end Sønderjylland.

Af mindre særudstillinger kan nævnes en præsentation af forslag til udnyttelse af Solo-grunden i Sønderborg, en mindeudstilling om medaljør Harald Salomon, arrangeret i samarbejde med Numismatisk Forening for Nord- og Sydslesvig, og, i samarbejde med Haandarbejdets Fremme, arbejder af kunstneren Gerda Bengtsson i anledning af hendes 100-årsdag. Prinsesse Alexandra kastede glans over åbningen den 18. august. Endelig præsenterede museet Per Bak Jensens billedserie *Overblik*, en række tavst gådefulde fotografier af gamle danske og tyske slagmarker fra Isted i syd til Kolding i nord.

Mere end 250 skoler og børnehaver har besøgt Sønderborg Slot. Særlig yndet blev museets *Julekalender*, der bestod af 24 æsker. Dag for dag åbnedes de, og nye, spændende juleting kom til syne. Der er i året 2000 holdt 302 foredrag og omvisninger. Den 11. marts fejredes museets fødselsdag med åbent hus. Seks hundrede besøgende så museets nyerhvervede

Plakat til Århundredets genstande af professor Claus Carstensen, Det kongelige Danske Kunstakademi.
Foto: Hans Arne Madsen.

historiske malerier, legede gamle lege, spiste kager og drak kaffe i caféen og hørte organisten Karsten Munk spille på orgelet i slotskirken. Den 82-årige dr.phil. Sigurd Schoubye besvarede spørgsmål om gæsternes medbragte klenodier.

Museet på Sønderborg Slot har i samarbejde med Augustenborg Kommune udstillinger i portbygningen på Augustenborg Slot og i lokaler ved hertugens arbejdsværelse i hovedfløjen. Udstillingen i hovedfløjen er blevet udvidet med en række værdifulde genstande, som belyser det hertugelige hof i Augustenborg før 1848.

Køb og gaver

I samarbejde med museerne i Aabenraa og Tønder og støttet af Statens Museumsnævn og Ny Carlsbergfondet erhvervede museet en samling sønderjysk sølv udbudt på auktion i Amsterdam. Ved præsentationen af dette værdifulde køb den 10. juni kom Sigurd Schoubye igen til Sønderborg Slot. Dette blev hans sidste offentlige optræden. Han døde i begyndelsen af juli. Fire hovedvandsæg, et Nordborg- og tre Sønderborg-æg er indgået i museets samling (inv.nr. 361x1-4).

Museet har endvidere erhvervet en tuschtegning af Sønderborg by, udført af Kleis 1850 (inv.nr. 307x1), maleriet *Niels Ebbesen* af Agnes Slott-Møller (inv.nr. 393x1), indkøbt med støtte fra Ny Carlsbergfondet og Statens Museumsnævn, samt Christian Mølsteds *Ombord på Linieskibet Christian VIII ved Eckernförde*, der kom i huse med hjælp fra to lokale pengeinstitutter, Danske Bank og Unibank (inv.nr. 20x2906). Samlingen er i alt forøget med 170 genstande.

Dr.phil. Sigurd Schoubye, Tønder, viser en nyindkøbt sølvsamling frem for pressen i juni. Foto: Claus Thorsted.

Forskning

Museumsinspektør Inge Adriansen fortsatte sit forskningsprojekt om danske nationale symboler 1840-2000. Hun har endvidere bidraget til en bog om Norden og Tyskland, *Begegnungen*, redigeret af Bernd Henningsen, samt bidraget til *Schleswig-Holstein Lexikon* og *Den Store Danske Encyklopædi*. Registreringen af bevaringsværdige gravminder i Sønderborg provsti blev fortsat med kirkegårdene i Asserballe, Kegnæs og

Tandslet sogne. Der mangler nu otte kirkegårde. *Fra Als og Sundeved 78*, der er årbog for Historisk Samfund for Als og Sundeved og for Museet på Sønderborg Slot, udkom i december måned redigeret af Thorkild Kjærgaard under medvirken af Kathrine Brandt og stud.mag. Lone Løhde. Endvidere kan nævnes et toårigt registreringsprojekt finansieret af Amtsmuseumsrådet og amtets kulturudvalg. Det ledes af museumsinspektør Hans Helmer Kristensen og skal koordinere data fra alle amtets kulturhistoriske museer.

Koncerter

Der har været afholdt 27 koncerter i Riddersalen. Derudover har der i løbet af sommeren været 11 orgelkoncerter i slotskirken. I forbindelse med Sønderborg Kulturnat den 18. august optrådte Peter Belli på slotspladsen. Museet holdt åbent uden entré, og der blev vist et stort lysbilledshow i slotsgården. Der kom mange hundrede gæster.

Året i tal

Der har været 56 185 gæster på Museet på Sønderborg Slot, heraf 13 245 fra børnehaver, skolefritidsordninger og skoler, 10 093 (22%) flere end året før. Der har været udlejet eller udlånt lokaler til offentlige møder, koncerter og bespisninger 64 gange.

Personale

Ellen Weiss, der var museets tekstilkyndige, fyldte 67 og gik på pension 1. juli, og museumsassistent Else Pedersen fik bevilget et års orlov 1. august. Anne-Birgit Willumsen, der har været frivillig kulturmedarbejder siden 1994, fratrådte 1. november. To volontører, stud.mag. Dorthe Lund fra Århus Universitet og stud.mag. Lone Løhde fra Syddansk Universitetscenter (Odense), har arbejdet på museet.

Cathrinesminde Teglværksmuseum. Årsberetning for 1999 og 2000

1999

Året var for Cathrinesminde Teglværksmuseum turbulent, ikke mindst på grund af museumsinspektør Kim Jacobus Paulsens sygdom og efterfølgende afgang.

Der blev først på året arbejdet ihærdigt med at renovere en del af den gamle ringovn til brænding af kunstværker fra teglkunst-symposiet "Terra Arte." Dette renoveringsarbejde blev udført som et beskæftigelsesprojekt, ledet af teglværksingeniør Hans Tychsen. Uden en stor indsats af fire elever fra Sprogskolen i Aabenraa, tre tamiler og en tyrker, havde projektet ikke kunne gennemføres. Projektet var en positiv oplevelse både for eleverne og for personalet på Cathrinesminde. Reparationen af ringovnen var færdig, inden "Terra Arte" begyndte den 10. juni med fire tyske og fem danske kunstnere. Seks kunstnere arbejdede i færdigbrændt tegl, og tre i vådt ler, der skulle tørres og brændes i ringovnen med vagt døgnet rundt. Søndag den 26. september var der fernisering, samtidig havde Sundeved Husflid deres årlige udstilling, så der var fuldt hus. Nogle gange i sæsonens løb har der været café i Historisk Værksted, hvor publikum kunne smage kaffe med Richs, pandekager og andre gode, gammeldags ting bagt på brændekomfur. Caféen blev et tilløbsstykke.

Kultur måneden, som afholdes hvert andet år af Broager Kommune, blev en publikumssucces, men var ikke uden problemer for museet. Den permanente udstilling skulle flyttes for at give plads til de mange tilhørere. Der pågår forhandlinger med Den Selvejende Institution om andre løsninger på dette tilbagevendende problem. Sønderjyske Fåredage den 4. september var som sædvanlig godt besøgt. Det var indtil videre sidste gang, Sønderjyske Fåredage afholdes på Cathrinesminde. Der har været 14 600 gæster på Cathri-

nesminde Teglværksmuseum i 1999, og der har været afholdt 162 omvisninger.

John Pedersen

2000

Den 15. marts 2000 tiltrådte den 28-årige cand.mag. Thomas Lyngby som ny museumsinspektør. Han skal fremover varetage den daglige ledelse. Museet åbnede sæsonen den 1. april. Broagerlands Kunstforening arrangerede en mindre særudstilling 15. april - 1. maj. Teglværksspillet *Stene for brød* blev opført fem gange i dagene 16. - 20. juni og var igen en publikumssucces. Museet vil bestræbe sig på, at traditionen med egnsspil ved Cathrinesminde fortsætter. Igen i år har der i Historisk Værksted været café, denne gang med flere åbningsdage. Caféen med dens mange tilfredse kunder er kommet for at blive – i hvert fald så længe, der er frivillige, som vil påtage sig opgaverne med at bage kager efter de gode, gamle opskrifter, lave kaffe med Richs og hygge omkring gæsterne. Den 24. september havde Sundeved Husflid sin årlige udstillingsdag på teglværket, og efter at museet den 29. oktober lukkede, blev der 18.-19. november og igen 25.-26. november holdt julestue. På disse bare fire dage var der omkring 8500 på Cathrinesminde – lidt ærgerligt, at de ikke fik mulighed for at se teglværksmuseet, der i år 2000 havde 12 548 besøgende.

Forarbejdet til den nye permanente udstilling og produktionsrundgangen fortsatte. Desværre måtte arbejdet med at rekonstruere tipvognssporet i den ene af teglværkets gamle lergrave stilles i bero, da det viste sig, at lergraven, som ikke har været anvendt i mange år, automatisk er blevet omfattet af Naturbeskyttelseslovens paragraf 3. En dispensation har indtil videre

ikke kunnet opnås hos Sønderjyllands Amt. Forhåbentlig løser denne sag sig i det nye år. Cathrinesminde Teglværksmuseum har i det forløbne år medvirket ved udgivelsen af en bog i anledning af Matzens Teglværks 250 års jubilæum (*Matzens Teglværk Egersund 1750-2000*). Det er dejligt, at det lille museum – takket være sin tilknytning til Museet på

Sønderborg Slot – kan løfte den slags opgaver. Museets personale blev i årets løb stærkt reduceret: Den 15. februar fratrådte museets rengøringshjælp Ellen Christiansen, den 1. april pedelmedhjælper Bent Lorenzen og ved årets afslutning museets anden pedelmedhjælper Peter Christensen. Den vedvarende underbemanning af museet er et påtrængende problem.

Thomas Lyngby

Kunstmuseet Brundlund Slot. Årsberetning for 1999 og 2000

af Katrine Kampe

1999 var museets første hele driftsår, efter at museet åbnede i april 1998.

Det har været et spændende år med nye rutiner og fortsættelse af arbejdet med at styrke funktionerne på museet. Museet havde i 1999 12.636 besøgende og i 2000 10.289. Begge år viste fortsat interesse for at bruge tilbudet om undervisning på Billedskolen. Gennem Tusindkunstprojektet oplevede museet ligeledes stor interesse og aktiv deltagelse, så de yngste borgere bliver vænnet til, hvilke muligheder og oplevelser der knytter sig til et kunstmuseum.

Parken (slotsholmen) er museets største udstillingsrum. Derfor var 1999 også året, hvor museet fik I.P. Junggreen Have til at udføre en opmåling af denne for derefter at udarbejde et forslag til en helhedsplan for nybeplantning og indretning. Orkanen den 3. december 1999 greb ind i planlægningen og udførte en del af det

praktiske arbejde ved at vælte de fleste af parkens frugttræer. Herefter har museet indgået en aftale med Projekterne i Aabenraa Kommune, der nu er fortsat med oprydning og fældning i overensstemmelse med helhedsplanen.

I løbet af 2000 blev der foretaget en omfattende murreparation på huset, som derefter blev kalket. Museet blev ligeledes tilsluttet det offentlige kloaknet.

Arbejde for andre institutioner

Katrine Kampe deltager i arbejdet for Sønderjyllands amts museumsvesen og fungerer desuden som konsulent for Aabenraa Kommunes Kunstudvalg. Dertil kommer medlemskab af Kunstudvalget ved Sct. Jørgens Kirke samt af bestyrelsen for Folkeuniversitetet i Aabenraa. Museets inspektør påtager sig lejlighedsvis konsulentopgaver for museets sponsorer. Dertil kom-

mer, at museet deltog i et samarbejde med Aabenraa Museum, Banegården Kunst & Kultur og gallerierne i byen om fælles markedsføring af byens udstillinger. Museets medarbejder indgik også i arbejdet med at udgive en kunstnerregistrant for landsdelen. Kunstmuseet Brundlund Slot har et tæt samarbejde med Slotsmøllen.

Generel beskrivelse af samlingen

Kunstsamlingen består af ca. 600 danske kunstværker fordelt på maleri, skulptur og grafik. Samlingen indeholder værker fra det 19. og 20. århundrede med hovedvægt på det 20. årh. Samlingen er bredt orienteret, således at mange kunstnere er repræsenteret, hver med få værker. I samlingen findes en del værker af kunstnere, som har særlig tilknytning til den sønderjyske region.

Efter at museets samling blev overflyttet til Kunstmuseet Brundlund Slot, påbegyndtes en edb-baseret inventarisering, og dette arbejde er fortsat i begge årene. Samtidig påbegyndte vi arbejdet med at registrere den samling, som tilhører Aabenraa Kommune.

Med overtagelsen af kunstafdelingen fra Aabenraa Museum fulgte en mindre bogsamling, som også omfatter tidsskrifter og kataloger. Samlingen er forøget med gaver og indkøb og er løbende under registrering.

Udlån

Sønderjyllands Kunstmuseum, udstillingen på Sønderborg Slot: Kunstnergaven af 1920 med Søren Lund, *Dådyr på Eremitagesletten, 1920*, H. Liisberg, *Andegruppe, udat.*, Anna Ancher, *Aftenmøde ved havvegærdet, udat.*, Knud Kyhn, *Rådyr, 1919*, Ebba Carstensen, *Hegnsmændens Hus, 1918*.

Aabenraa Museum: Knud Larsen, *På en kirkegård, 1904*, Susanne Tvermose, *Jomfru Fanny, 1985*.

Kunstcentret Silkeborg Bad, Dansk Kunst 1930-50: Franciska Clausen, *Elements Mecaniques, 1926*, *Grammofonpladen, 1923*, *Portræt af Niece, 1929*.

Skærbæk Museum, Udstilling om Grønland: Hans W. Larsen, *Monument for Knud Rasmussen, 1958*.

Kunsthallen Brandts Klædefabrik, Odense/Vejen Kunstmuseum, Vejen: Ursula Reuter Christiansen, *Martha, 1988* og *Venus, 1981*.

Flere af museets værker er deponeret på kommunens kontorer. Der er foregået et omfattende arbejde med at hente og bringe værker frem og tilbage til brug ved de skiftende udstillinger og til konservering og reparation. Visse værker er derefter ført tilbage til kontorerne med en ny deponeringsaftale.

Erhvervelser

Franciska Clausen, *5 små papirarbejder* samt *3 tegninger* fra kunstnerens tidlige ungdom. Tegningerne var en gave.

Claus Carstensen, *Bjørk, 1998*, akryl på lærred, gave; *For 0 for øjnene for den brændte jord må der være en horisont, selv om den som her er foldet og strukket i skumgummi. Vinden blæser og for bladene bevæger folien sig som en snoet streng, mosesbrønden tømt for vand, 1985*, olie, div. materialer på masonit; *7 værker med samme titel Udkast, 1993*, akryl på papir, gave fra Kirsten og Palle Diges Fond.

Alfred Friis og Claus Carstensen, *Leewer duad üüs slaaw, 1998*, akryl og collage på lærred, gave fra kunstnerne.

Maria Lüders Hansen, *På gravens rand, 1999*, akryl på papir.

Ole Bjørn Petersen, *Figur og vase, 1999-2000*, olie på lærred.

Tove Kurtzweil, *Villa d'Este, Tivoli, Italien, 1992*, *Villa d'Este, Tivoli, Italien, 1992* samt *Sorø, Danmark, 1991*. Fotografier.

Seppo Mattinen, *Fuss i Moss, 1984*, tempera.

Formidling.

I løbet af de to år har museet vist følgende udstillinger: 31.10.1998 - 24.01.1999:

Særudstilling: Den sønderjyske kunstner Claus Carstensen.

30.01 - 21.03.1999:

Ny ophængning af værker fra museets egen samling.

27.3 - 15.08.1999:

Særudstilling: Christian Panbos kunstsamling.

April - maj 1999:

Særudstilling: Billedskolen udstiller årets arbejder.

20.08. - 31.10.1999:

Særudstilling: Jürgen Hackers kunstsamling.

05.11.1999 - 26.03.2000:

Perler fra museets samling.

02.04 - 18.06.2000:

Særudstilling: Stilhed - en tematisk udstilling, hvor det tyste billedudtryk præsenteredes gennem musiske værker, skulpturer, malerier og installationer.

16.4 - 14.05.2000:

Særudstilling: Billedskolen udstiller årets arbejder.

07.07 - 29.10.2000:

Ny ophængning af museets bedste billeder med fokus på nyehvervelser.

13.10 - 17.12.2000:

Særudstilling: Videokunst.

04.12. - 07.01.2001:

Særudstilling: På papir. Grænselandsudstillingen viser værker på papir.

I 1999 havde museet 47 *rundvisninger* og i 2000 35. Heraf var langt størsteparten aftenrundvisninger, hvorved museet yder gæsterne en ekstra service.

Museets Billedskole fortsatte med fire hold om ugen i hvert semester med hver 10 børn ad gangen. Der blev oprettet et ekstrahold, hvor børnene kom til undervisning i weekenden. Dertil kommer tre voksenhold i forårs- og efterårssemesteret. I år 2000 tilbød billedskolen undervisning for kommunens børn i den første uge af deres sommerferie i 24 undervisningstimer fra mandag til fredag.

Projektet Tusindkunst, som bl.a. tilsigtede et udvidet og forbedret samarbejde mellem kulturinstitutioner og børne-, undervisnings- og fritidsinstitutioner i Aabenraa, fortsatte forsøgsprojektet. Der blev arrangeret seminarer, kurser, workshops, rundvisninger m.m. 10 institutioner fra Aabenraa Kommune var tilmeldt projektet, der udviklede et grundlæggende formidlingsarbejde. Projektet afsluttedes med udgangen af 2000.

Katrine Kampe har skrevet to artikler til Dansk Biografisk Leksikon samt en artikel til tidsskriftet Sønderjyske Museer (tidligere Nordslesvigske Museer) og fortsatte undersøgelser af dansk kunst med relevans for samlingen samt nutidig museumsvirksomhed. Desuden skrev hun mindre tekster til særudstillingerne.

Til museets gæster blev der trykt foldere om særudstillingerne med privatsamlingerne.

Endvidere udkom en ny turistfolder om museerne i Sønderjyllands amt, redigeret af Katrine Kampe.

Der blev udarbejdet en ny folder om museet og en version på tysk af museets folder om Arresten i Porthuset.

Pressen blev løbende orienteret om museets aktiviteter. TV2 sendte et indslag om museet i anledning af debatten i foråret 1999 om museernes sikringsforhold, og TV Syd lavede et portrætprogram om Christian Panbo i anledning af museets særudstilling, ligeledes i 1999. TVDanmark2 lavede et halvtimes program om slottet i 2000, og endelig medvirkede museets personale i udsendelsen "P-pladsen" i Radio Syd i år 2000.

At interessen for museet og slottet er stor, kan udledes af de talrige arrangementer af vidt forskellig art, der har fundet sted i løbet af de to år. Således har der bl.a. været afholdt 3 koncerter; der har været 3 haveudstillinger i parken. Et par valgte at holde et romantisk bryllup i parken, og i forbindelse med Aabenraa Kulturturnat i 2000 arrangerede labyrintolog Jørgen Thordrup i parken en kæmpelabyrinth af levende lys. Gæsterne kunne så følge efter en harmonikaspieler hele vejen ud og ind af labyrinten - en meget smuk og stemningsfuld oplevelse, som vil blive gentaget ved en senere lejlighed. Glemmes må heller ikke, at Amtsringriderforeningen i forbindelse med byens ringriderfest stadig afholder sit årlige tattoo .

Planlægning

Som arbejdsredskab i museets daglige arbejde er udarbejdet en langsigtet arbejdsplan samt et program, der er knyttet til det aktuelle budget. Både arbejdsplan og program er godkendt af museets bestyrelse, som aktivt deltager i museets arbejde. Således har bestyrelsen i 1999 afholdt 7 ordinære samt 2 ekstraordinære møder og i 2000 i alt 4 møder. Der afholdes personalemøde 1 gang månedligt, ligesom museets frivillige hjælpere også mødes på slottet ca. 1 gang pr. måned.

Sønderjyllands Kunstmuseum. Årsberetning for 1999 og 2000

af Ove Mogensen

Sønderjyllands Kunstmuseum set fra syd med den hvide Rotunde.

Mange håndværkere og hele museets personale var i gang til det sidste for at have det nye kunstmuseum klar til indvielse den 20. marts 1999. Dermed nærmede man sig afslutningen på en byggefase, der tog sin begyndelse efteråret 1998. Med opførelsen af den nye kunstmuseumsbygning på den gamle slotsbanke i Tønder var man i gang med 3. etape i Museerne i Tønders om- og udbygning.

Bygningens forbilleder er bl.a. Gudhjem Museum og Færøernes Kunstmuseum i Thorshavn, der begge er tegnet af arkitekt MAA Niels Frithiof Truelsen. Disse to sorte træbeklædte huse med deres enkle og funktionelle indretning dannede på flere områder grundlag for udformningen af Tønders nybygning. Men også Malmø Konsthall med sine store dagslysbetjente lokaler, der med enkle midler kunne sektionsopeles, havde været til inspiration. Endelig skal nævnes Fåborg Museum, der med sin vekslen mellem store rum og små køjerum og ikke mindst kuppelsalen også inspirerede til den endelige udformning af bygningen i Tønder.

I et nært samarbejde med bygherren Sønderjyllands amt og museet tegnede Niels Frithiof Truelsen det nye

Sønderjyllands Kunstmuseum som to træbeklædte længehuse med to store udstillingshaller i det ene hus og seks udstillingsatelierer i det andet. Længehusene blev forbundet med det eksisterende museumskompleks via en stor Rotunde med en cirkulær åbning til det fri i loftshvælvet. Dertil kom så caféområde, biograf, forhal og magasiner ialt ca. 2000 kvm, hvoraf Veluxfonden af 1981 havde bekostet Rotunden og forhalsområdet, mens Sønderjyllands amt finansierede resten.

Den 20. marts 1999 kunne Hendes Kongelige Højhed Prinsesse Alexandra i overværelse af flere hundrede inviterede gæster indvie det nye museum. Der var taler af daværende amtsborgmester Kresten Philipsen,

Prinsesse Alexandra i samtale med arkitekt Niels Frithiof Truelsen, daværende amtsborgmester Kresten Philipsen og museumsleder Ove Mogensen.

Veluxfonden af 1981's formand Aino Kann Rasmussen, Ny Carlsbergfondets direktør Hans Edvard Nørregård-Nielsen, arkitekten, Nolde-museets leder Manfred Reuther og museumsleder Ove Mogensen. Bygningen blev overordentlig vel modtaget for bl.a. sin klare rumdisponering, det særlige dagslysfald og de smukke klodsegulve. Med en bevilling fra Tønderhus

Flere hundrede gæster besøgte det nye kunstmuseum på indvielsesdagen 20. marts 1999.

Fond kunne der møbleres med Hans J. Wegner-møbler i café og biograf og Sydbanks Fond bekostede møblement og inventar i forhallen.

Fra Ny Carlsbergfondet modtog museet som indvielsesgave en storstilet donation bestående af værker af Asger Jorn (1914-1973): Den enestående træsnitserie "Etudes et Surprises" fra 1971 omfattende 12 værker, et collagearbejde "Den røde løber" fra 1964 og to malerier "Après l'Indicie" fra 1958 og det sene Edvard Munch inspirerede værk "Le Monde blanc" fra 1972. Dertil kom et stort maleri af den tyske kunstner Markus Lüpertz: "Filosofens kone" fra 1985. Dermed fik museets samlinger et væsentligt løft, og der blev taget afgørende skridt i museets videre bestræbelser på at fokusere på den nordiske kunstscene og forbindelserne til Tyskland.

Forberedelserne til åbningsudstillingen "Facetter af Nordeuropæisk kunst" havde stået på længe. Museet ønskede med sin første udstilling at tilkendegive retningen for sit kommende virke: at fokusere i både sin indsamlings- og udstillingspolitik på den nordeuropæiske kunstscene. Fra museets egne samlinger blev malerier og skulpturer med særlig nordisk tilknytning hentet frem fra magasinerne. Mange blev konserveret på museets konserveringsværksted i Århus. Derudover blev der hentet kunst fra alle de nordiske lande og Tyskland. Generøse udlån fra museer, gallerier og kunstnere havde muliggjort dette. Værker af bl.a. Vilhelm Lundstrøm, Oluf Høst, Wiig Hansen, Asger Jorn,

Fra åbningsudstillingen "Facetter af Nordeuropæisk Kunst".

Kehnet Nielsen, Per Kirkeby fra Danmark, August Strindberg og Ola Billgren fra Sverige, Kain Tapper fra Finland, Juliana Sveinsdottir og Sigurdur Gudmundsson fra Island, Samuel Joensen-Mikines fra Færøerne og Gerhard Richter fra Tyskland var alle med til at belyse karakteristiske sider af den nordeuropæiske kunst.

Samtidigt med denne udstilling havde museet arrangeret udstillinger i henholdsvis Museumsberg Flensburg og Richard Haizmann Museum i Niebüll med henholdsvis værker af Per Kirkeby og Kehnet Nielsen. Disse to udstillinger dannede indledningen til et grænseoverskridende samarbejde, som skulle fortsættes i årene fremover.

I foråret og sommeren 1999 havde museet talrige besøgende. Nyhedens interesse var naturligvis til stede. Pressen og TV omtalte det nye museum overordentligt positivt, og der var mange grupper og foreninger, der ønskede rundvisninger i det nye hus og udstillingen. Sammen med Tønder Museums fornemme samlinger af ældre kunsthåndværk og møbelarkitekten Hans J. Wegners permanente stoleudstilling i det ombyggede vandtårn fremstod museumskomplekset i Tønder som en spændende attraktion. Det var en dejlig periode med mange begejstrede besøgende, der alt indfrieede museets forhåbninger til det nye museum.

I sommeren 99 viste museet i sin filial Kunstafdelingen på Museet på Sønderborg Slot en stor udstilling med værker fra amerikaneren Martin Sanders kunstsamling. Her kunne ses malerier af Rainer Fetting, Luciano Castelli, Markus Lüpertz, Salomé, Elvira Bach og Helmut Middendorf, der tilsammen gav et indblik i den tyske neo-ekspressionisme, som den udfoldede sig i 1980'ernes Vesttyskland.

I efteråret 99 arrangerede museet sammen med Kulturministeriet og Sønderborg Slot Marco Evaristtis installationsudstilling "God Save Denmark". Udstillingen diskuterede bl.a. danskernes forhold til udlændinge og disses integrationsmuligheder i det danske samfund. Dagen efter åbningen modtog slottet og kunstmuseet et trusselbrev fra Danmarks Nationale Front. Politi og presse blev omgående underrettet. Senere fik slottet en bombetrussel, der afstedkom en politiundersøgelse og førte til skærpet opsyn på museet. Hændelsen gav anledning til megen medieomtale og diskussion, og museet besluttede at foranstalte en offentlig høring, hvor bl.a. kulturministeren og kunstneren deltog. Udstillingen kunne dog afsluttes til planlagt tid uden hverken bombesprængninger eller anden form for chikane.

Omkring årsskiftet 1999/2000 viste kunstmuseet i samarbejde med Brandts Klædefabrik og Nordjyllands Kunstmuseum udstillingen "Ole Sparring - Vincent møder de tre små mænd" på Sønderborg Slot. Ole Sparring havde ladet sig inspirere af Robert Storm Petersens velkendte tegneseriefigurer "De tre små mænd" til at udføre en serie store malerier og en lang række tegninger, hvor bl.a. Vincent van Gogh blander sig i finurlighederne.

I sommeren 2000 viste kunstmuseet et udvalg af sin surrealistiske samling på slottet. Udstillingens hovedperson var Wilhelm Freddie, men også værker af Vilhelm Bjerke Petersen, Franciska Clausen, Harry Carlsson og Rita Kernn-Larsen indgik.

Som en del af kunstmuseets samarbejdsaftale med Sønderborg Slot indgår tilrettelæggelsen af 1-2 årlige særudstillingsarrangementer. Derudover har museet tre udstillingslokaler på slottet, hvor dele af museets kunstsamling til stadighed kan ses. I efteråret kunne dørene åbnes for en ophængning med værker fra "Den

Danske Kunstnere til Sønderjylland i 1920", et udvalg af museets "Guldalderssamling" og endelig en udstilling med værker af sønderjyske kunstnere, herunder Jeppe Madsen-Ohlsen, Nikolaus Wehding og Viggo Kragh-Hansen.

På det nye museum i Tønder afløstes åbningsudstillingen i efteråret 1999 af separatudstillingen "Merete Barker: Spejlinger". Med malerier, tegninger, diasshow og fotografier præsenteredes et omfattende udvalg af Merete Barkers kunst fra de senere år. Kæmpe billedformaterne fungerede fortræffeligt i den nye udstillingsbygning. Dele af udstillingen blev senere i 2000 vist på Museumsberg Flensburg.

År 2000 indledtes med en Oluf Høst udstilling. Museet havde fået mulighed for at låne hele samlingen på Oluf Høst Museet i Gudhjem, mens det bornholmske museum holdt vinterlukket. En større skitsesamling låntes fra Gudhjem Museum. Udstillingen blev meget velbesøgt og vidnede om, hvor kendt og skattet en kunstner Oluf Høst er i Danmark.

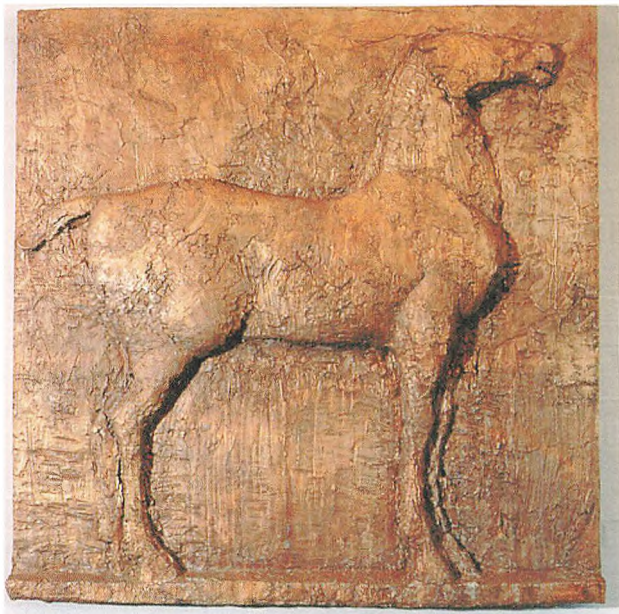
Fra disse to danske kunstnere: samtidskunstneren Merete Barker og Oluf Høst fra den klassiske modernisme vendte museet blikket for sin særudstillingsvirksomhed mod Tyskland og arrangerede i første omgang en udstilling med den kendte tyske maler Walter Stöhrer. Stöhrer var i en årtække bosat i nærheden af Schleswig og til tider i Berlin, mens han der virkede som professor ved akademiet. Stöhrer er kendt som en af Tysklands store ekspressionister, hvis hele billedprog har sit udgangspunkt i bl.a. Asger Jorns kunst. Store voldsomme farveeksplorationer fyldte kunstmuseets hal II. Det skulle blive det sidste udstillingsarrangement, Stöhrer selv oplevede. Han blev alvorligt syg under tilrettelæggelsen af udstillingen og døde kort efter åbningen i april 2000.

I sommeren 2000 fulgte en udstilling med den danske kunstner Troels Wörsel, der i mange år har været bosat i Köln. Wörsel har en fremtrædende plads i dansk kunst og har i størsteparten af sin kunstnerkarriere opholdt sig udenlands med en omfattende international udstillingsvirksomhed bag sig. For få år siden bosatte han sig i Pietrasanta i Italien, hvorfra udstillingen blev hentet til Tønder. Wörsels malerier kan ses som undersøgelser af maleriets væsen og muligheder og rummer

såvel konstruktive og informelle som ekspressive elementer.

I efteråret 2000 havde museet i et samarbejde med et italiensk, et tysk og et canadisk museum inviteret den tyske aktionskunstner Jochen Gerz til at vise en retrospektiv udstilling om den særlige kunstform, han har arbejdet med siden slutningen af 1960'erne. Hans kunst baserer sig på interaktion med publikum. For Gerz fremstår kunstværker ikke som afsluttede helheder fra kunstnerens hånd, som publikum kan beskue og opleve, men som værker hvor publikum inddrages i en proces og dermed medvirker til kunstværkets opståen. Kunstneren er så at sige blot en katalysator, og kunstværket lever i processen mellem kunstnerens igangsætning og publikums efterfølgende medvirken. Udstillingen rummede eksempler på mange af hans kunstaktioner, der overalt har affødt diskussioner blandt publikum og medierne.

Udover gaverne fra Ny Carlsbergfondet til indvielsen fik museet i beretningsperioden flere kunstværker fra samme fond. Det gælder svenskeren Ola Billgrens store molstemte oliemaleri "Til Natten III" fra 1997,

Nikolaus Wehding: Stående Hest. Bronzerelief 125 x 125 cm. Gave fra Ny Carlsbergfondet.

den finske billedhugger Kain Tappers tyste vægreliet i træ "White Moon I" fra 1996 og to meget store malerier udført af den danske maler Kehnet Nielsen: "A-pollon ved havet I" fra 1991 og "Elegies of Darkness II" fra 1997. Alle arbejder der har dybe rødder i den nordiske tradition. Ny Carlsbergfondet skænkede også museet et fremragende maleri af den engelske billedkunstner Ian McKeever "Assumptio VIII" fra 1999 samt et relief i bronze af den i Sønderjylland boende billedhugger Nikolaus Wehding. Relieffet fremstiller en stående hest og er ophængt i museets nye forhal. Med alle disse gaver fra Fondet blev der i 1999 og 2000 tilført museet nogle virkelig markante værker, der pejer nye retninger for museets fortsatte udbygning af samlingerne.

For museets egne midler erhvervedes bl.a. islændingen Sigurdur Gudmundssons væg-installation "Hundred Years" fra 1990 og to malerier af den sønderjyske maler Viggo Kragh-Hansen.

To større arrangementer skal her fremhæves. Museets nye bygning giver mulighed for afholdelsen af større arrangementer med plads til flere hundrede gæster. Den 4. juni 1999 afholdtes i Tønder en såkaldt Kultur- og Idrætsnat og i samarbejde med musikforeningen Noldes Nabo arrangeredes en koncert med den internationalt kendte Palle Mikkelsborgs Trio. Det blev en fantastisk musikoplevelse for de 400-500 mennesker, der besøgte koncerten. Senere i april 2000 blev der igen arrangeret koncert sammen med Noldes Nabo denne gang med Pierre Dørges New Jungle Orchestra, ligeledes med stor succes. Museerne i Tønder agter fremover at arrangere 1 til 2 årlige koncerter med fremtrædende musikere, ligesom eksperimenterende teater og filmaftener kan komme på tale.

Kunstmuseet indledte et samarbejde med Tønder Billedskole, der fik et lokale stillet til rådighed på museet, hvor børn og lærere kan samles og arbejde med billedkunst. På sigt agter museet at give billedskolebørnene mulighed for også at udstille deres færdige arbejder på museet.

I det tidligere kunstmuseum fik Tønder Museum stillet et udstillingslokale til sin permanente rådighed, og håndværkere påbegyndte indretningen af nye kontorer for kunstmuseets personale. Museets tidligere leje-

Palle Mikkelsborgs Trio afholdt koncert i kunstmuseet 4. juni 1999.

bolig på slotsbanken blev nedrevet for en frilæggelse af den gamle slotsbanke.

Kunstmuseet måtte tage afsked med museumsinspektør Thorsten Sadowsky, der efter eget ønske fik stilling som inspektør på Kunstmuseet Trapholt. Sadowsky, der er uddannet historiker fra Hamburg, fik ansættelse i april 1997 og nåede på kompetent og inspirerende vis at medvirke ved forberedelserne til det nye museum.

Inspektørstillingen stod vakant fra maj 2000 og året ud.

Den nye museumsbygning afstedkom, at der normeredes en opsynstilling i kunstmuseet. Blandt mange ansøgere faldt valget på John Solager, der i flere år havde arbejdet som pedel på Tønder Kaserne, men valgte at søge nyt arbejde, inden Tønder Kaserne snart lukker. Solager er faldet godt til og er en dygtig medarbejder for museet.

Besøgstallet på Museerne i Tønder var i kunstmuseets åbningsår omkring 42.000 og i 2000 havde museerne ca. 32.000 besøgende.

Årsberetninger for årene 1999 og 2000
De associerede sønderjyske museer

Ehlers Samlingen.

Årsberetning for 1999 og 2000

af Annali Bork

“Gården”, Slotsgade 20,
Haderslev

1999

Præsentation

Besøgstal: - i alt 4.050 gæster, i sommertiden 1.6.99 - 31.8.99 = 2.571 gæster (- i 1998 = 3.837 gæster, altså 213 flere end året før.)

I alt har Ehlers Samlingen haft besøg af ca. 69.386 gæster, siden vi åbnede i marts 1983.

Faktiske og forventede aktiviteter

1999 startede lidt vemodigt, da vi lige skulle vænne os til, at Louis Ehlers ikke var mere. Han blev begravet 30.12.98.

Demæst skulle vi prøve at fortsætte hans store arbejde med det danske lertøj.

Vi havde flere planer og gik i gang med “krum” hals. Selve stuen/kontoret blev nu indrettet efter vores smag. Vi fik gulvtæppe på og væggene beklædt med

reoler til alle Samlingens bøger. Vi “lånte” også to bibliotekarer, som grovsorterede vore bøger, som så senere skal ind på EDB.

En flot plakat blev også færdig i 99. Den har vi fået megen ros for, og lige meget, hvor vi henvender os for at få plakaten hængt op, er folk villige til at reklamere for os. Ligeledes har vi fået nye brochurer i et samarbejde med bl.a. Domkirken, Haderslev Museum og Byvandring. Disse 4 brochurer har ens design, og det ser flot ud, hvor de står rundt omkring i byen.

Vi havde også 150 af vore bedste og flotteste nipse-nålepuder udlånt til Skanderborg Museum.

Ud over de daglige gæster på samlingen, havde vi trofast besøg fra flere kunstskoler, kunsthåndværkerskoler m.fl. og fra Frørup Bus-Rejser på Fyn, som traditionen tro arrangerer ture i det Sønderjyske.

Ligeledes deltog vi i Historisk Messe, som i år blev

holdt på Hoptrup Højskole. Det var en travl, men særdeles positiv weekend. Vi viste flere sider af lertøjet, nemlig både en afdeling, hvor vi havde opstillet et lille pottemagerværksted, altså den grove afdeling, og ligeledes indrettet en lille stue med flere forskellige lertøjsting, både af de grove brugsting og det lidt mere til pynt. Vi udstillede tillige en montre med lidt kunstnerkeramik. Der var mange besøgende, og vi fik megen ros for vor udstilling.

En af Haderslevs lokale kunstnere, Dagmar Clausen, havde, mens Louis Ehlers endnu levede, påbegyndt en buste af Ehlers. Den sidste afpudsning måtte foretages via fotos, da han var blevet for syg til at sidde model. Kommunen købte busten af kunstneren, og der blev holdt en lille uformel reception i forbindelse med afsløringen af kunstværket.

Vort samarbejde med Haderslev Turistbureau fik en lille ændring vedr. vor udstillingsmontre. Man mente ikke, der var plads til den mere, så den blev hentet retur. Nu har den i stedet fået en rigtig flot plads på Kulturhus Harmonien, hvor der også dagligt færdes mange mennesker, og hvor den samtidig pynter på en ellers noget kedelig væg.

I 1999 blev vi koblet til kommunens netværk og føler os ikke så isoleret mere. Nu får vi nemlig post og oplysninger på lige fod med alle andre medarbejdere i kommunen.

I mange år har belysningen i udstillingsrummene ikke været helt tilfredsstillende, og da vi løbende har udvidet samlingen af lertøj, var der efterhånden nogle mørke hjørner og kroge, og det var en blandet "landhandel" af forskellige slags spot over hele huset. De er nu blevet piller ned og vi har fået ENS nye spot overalt med mulighed for flere udvidelser af systemet.

Medarbejderstaben er også blevet udvidet med en, da vi har fået Hanne Mors fra Toftlund i jobtræning, foreløbig for et år. Vi har fået en medarbejder, der er noget mere inde i EDB, end vi er og ser derfor frem til dette samarbejde, hvor planerne også er at få "ryddet" op i de forskellige monter i de forskellige rum. Det er et stort arbejde, hvor en ekstra "hånd" sagtens kan bruges. Hanne var her i sommer, to gange 3 uger, i praktik fra Daghøjskolen og blev så glad for at være her, at dette samarbejde kom på plads. Vi håber, når der er

gået et år, at vi "får lov" til at fortsætte samarbejdet, men det skal tiden jo vise.

2000

År 2000 har været et nogenlunde godt år for Ehlers Samlingen. Ikke så mange besøgende som i 1999, men der har været nok at se til med så mange andre ting.

Vi har haft adskillige ting/lertøj udlånt til diverse specialudstillinger, bl.a. til udstillingen "De røde potter fra Sorring" på Silkeborg Museum. Vi nåede desværre ikke at se udstillingen, inden vi fik lertøjet retur; men de mange besøgende havde været begejstret. Vi mener, det er en givtig og udmærket måde at komme ud til et større publikum på, da det jo giver reklame to steder. Vi gør nemlig, via fotos, opmærksom på, at vi har de og de ting udlånt til det eller det museum, og på Silkeborg Museum kan så læses, hvor de har lånt tingene.

Vi er også repræsenteret på Ny Carlsberg Glyptotek i København. Udstillingen "I lyset af Akropolis, Danmark - Athen tur retur i 1800-tallet". Udstillingen åbnede den 5.10.2000 med et stort udbud af gæster. Udstillingen indeholder bl.a. ca. 20 stykker lertøj fra Ehlers Samlingen. Udstillingen varer til 28.1.2001. Det er de græskinspirerede terrakottavaser fra P. Ipsens værksted, der er udstillet sammen med både malerier, møbler, tegninger m.m., alt påvirket og inspireret af den græske stil. Glyptoteket har i forbindelse med udstillingen udgivet en bog om emnet, hvor også Ehlers Samlingens ting er rigt afbildet. Det er vi meget stolte af. I det hele taget synes vi, det er en rigtig god idé, at man kan låne eller udlåne ting fra de forskellige museer til disse specialudstillinger. Det er også helt i Louis Ehlers' ånd. Han gik meget ind for dette samarbejde museer og samlinger imellem.

Endnu et længe næret ønske er blevet opfyldt her i Samlingen. Dette nye tiltag er vi meget glade for. Vi har fået et musikanlæg, hvor vi nu spiller stille klassisk musik i åbningstiden. Huset Slotsgade 20 er jo et stort hus (400 m²), og går der kun en enkelt gæst eller et par rundt i Samlingen, er der meget stille; men nu kan man høre dæmpet musik i baggrunden, så gæsterne føler sig godt tilpas i huset.

Vi har også fået Empire-facaden ud til Slotsgade malet, langt om længe. Det var tiltrængt, da det er ca.

20 år siden, den sidst blev malet. Bindingsværket i gården fik vi malet i slutningen af 1999.

Rundt i Haderslev har vi stadig 4 montrer med lertøj fra Samlingen, men montren fra Kulturhuset Harmonien er flyttet til Haderslev Museum. Man havde ikke plads til den mere på Harmonien. På museet har montren nu den bedst tænkelige plads, og det er også særlig relevant nu, da vi snart indleder et nærmere samarbejde med Museet.

For første gang deltog vi i Haderslevs Kulturnatarrangement d. 25.8.00. Det var egentlig tænkt som en prøve på, hvor mange gæster man kunne lokke til også at se på lertøj ved en sådan begivenhed. Vi blev positivt overraskede. Der kom 45 gæster i de 3 timer, vi havde åbent (19.00-22.00). Det var mere, end vi havde turdet håbe på, så det er ikke sidste gang, vi er med til det! Der var selvfølgelig gratis adgang, men vi har helt sikkert fået gjort de folk interesserede, som ellers ikke havde besøgt Samlingen. Alle var da også vældigt overraskede over, hvad huset egentlig indeholder. Vi hører jævnligt ordene: Nej, vi troede da ikke, der var så meget forskelligt at kigge på!

Hanne Mors, som vi har haft i jobtræning i 1 1/2 år, slutter til april 2001. Hanne fylder 60 år og går på efterløn, så vi må se, om det bliver aktuelt med en ny medarbejder.

Af særlige nye ting, kan jeg nævne en flot kalkun i naturlig størrelse af dyremaleren og kunstneren Th. Philipsen, der i slutningen af 1800-tallet var meget optaget af at arbejde med leret. I forvejen har vi en liggende gås af samme kunstner.

Også "Globetrotter"-figuren af Kai Nielsen, fremstillet hos Herman A. Kähler i Næstved ca. 1920 har vi indkøbt til Samlingen. Endvidere er et præ-columbiansk drikkekar fra 500 år før vor tidsregning tilgået Samlingen. Vi har jo en stor samling af etnografiske ting, som i virkeligheden var det første, der fascinerede Louis Ehlers. Drikkekarret var Ehlers bekendt med længe og havde til ejeren sagt, at hvis han nogensinde ville sælge det, ville vi gerne overtage det. Nu står det og pynter hos os (i "Skatkammeret", hvor de mest værdifulde ting er udstillet). Drikkekarret er flot dekoreret med 2 delfinhoveder og 2 dyrehoveder, måske flagermushoveder, og står på 3 ben.

Fad, fundet i gammel brønd i Haderslev (1771). Formentlig Haderslevarbejde.

Sidst, men ikke mindst, erhvervede vi en smuk figurgruppe af Søren Kongstrand, forestillende "Mylius Erichsen-ekspeditionen", som foregik fra 1906 - 07 i det dengang uudforskede Østgrønland. Figuren forestiller de tre polarforskere Mylius Erichsen, Høeg Hagen og Jørgen Brøndlund. Alle tre omkom i november 1907 i forbindelse med ekspeditionen. Figuren er fremstillet med en af de karakteristiske og særegne glasurer, som Søren Kongstrand eksperimenterede med, "Rimfrost" eller "Snekrystal".

Til sidst glæder vi os til et nærmere samarbejde med Haderslev Museum og Slesvigsk Vognsamling, når den bliver færdig ude på Schaumanns tidligere fabrikker.

Hygum Hjemstavnsgård.

Årsberetning for 1999 og 2000

af Johannes Knudsen

For et museum, som Hygum Hjemstavnsgård, er besøgstallet og dermed indtægterne helt afgørende for omfanget af almindelig vedligehold og nye initiativer. Før hvert arrangement kigger vore frivillige derfor meget efter det gode vejr. I 1999 kiggede vi mest for gæves og følgelig faldt besøgstallet til 8.500. I år 2000 trak vi flere heldige lodder i Vejrlotteriet. Da vi samtidig lagde ud med mange nye initiativer, kan vi nu glæde os over 11.500 besøgende - absolut rekord.

Et nyt initiativ med minilevendegørelse 2 dage om ugen i hele højsæsonen gav selvsagt bonus. Dertil kommer, at flere foreninger, der dyrker "det fra den gang", har fået øje på Hjemstavnsgården som et egnet sted til forskellige træf og kurser. Det giver kontakt til nye kredse, der både ser museet og oplever, at hjemstavnsfolket viser de gamle redskaber i brug.

Fremvisningen af de gamle teknikker stiller store krav til mandskab, og vi kan da også notere, at antallet af frivillige, der gør en virkelig indsats, er stigende. Arbejdet holdes også i gang i vinterhalvåret, hvor mange mødes ugentligt for at planlægge og konkretise-

Børnegruppe på høstarbejde.

re næste sæsons program. Bl.a. bruges der megen tid på at hente "nye" genstande, der registreres og gøres klar til udstilling eller til praktisk brug.

I 1999 indviede museet et aktivitetshus, en let træbygning opført efter de gamle traditioner. Byggeriet er udført i samarbejde med elever fra Esbjerg Teknisk Skole og Hjemstavnsgårdens tømmerlaug, bistået af øvrige frivillige.

Efter et års byggepause satser vi nu på et arbejden- de landsbysavværk med tilhørende værksted til træ- håndværket. Tømmerlauget mangler de rigtige rammer til at vise de gamle arbejdsmetoder. Maskiner og red- skaber er stort set fundet. Tømmerlauget, smede og andre frivillige er klar til at gå i gang, men projektet kan naturligvis kun realiseres, hvis vi møder tilstræk- kelig velvilje hos forskellige fonde.

Forarbejdning af hjemmeavlet hør.

Skærbæk Museum.

Årsberetning for 1999 og 2000

af H.E. Sørensen

Landsstyreformand Jonathan Motzfeldt foran Harald Moltkes store billede af Mylius Erichsen og Knud Rasmussen i Melvillebugten 1904 (malet 1932 - lånt fra Frederiksborgmuseet) ved åbningen af Grønlandsudstillingen. Til højre står fru Inge Lynge, enke efter maleren Hans Lynge.

Landsstyreformand (Grønlands statsminister) Jonathan Motzfeldt og folketingsmedlem Ellen Kristensen tv. synger sammen med Grønlandercoret "Ulu" ved åbningen af Grønlandsudstillingen på Skærbæk Museum den 27. april 1999.

I museumssæson 1999 viste vi to udstillinger:

1. *Grønland*, åbnet 28/4 af landsstyreformand/Grønlands statsminister Jonathan Motzfeldt. Der var medvirken af en grønlandsk maskedanser og grønlandercoret "Ulu", ligesom der serveredes grønlandske specialiteter (mataq, sælspæk og "grønlanderbage"). Til udstillingen havde vi lånt effekter fra bl.a. Frederiksborgmuseet, Skive Museum, Ringkøbing Museum, Kunstmuseet Brundlund Slot, Hundested Bibliotek og adskillige private. Bl.a. kunne vi vise syv malerier af Grønlands kendteste kunstner Hans Lynge, udlånt af hans hustru, fru Inge Lynge. Udstillingen beskæftigede sig især med den gamle grønlandske fangerkultur, opdagelsesrejserne, kunsthåndværk og postforbindelsen til Grønland.

2. *Museets billeder*, der viste godt hundrede malerier, tegninger m.v. i museets eje af bl.a. Agnes Smith, Petersen-Røm, Peter Nicolaisen, Bidstrup, Storm P., Fücksel, Bo Bojesen, Knud Due og Herbert Wentscher. Udstillingen åbnedes 16/9 af folketingsmedlem Preben Rudiengaard.

I 2000 vistes tre udstillinger:

1. *Autografer*, åbnet 6. maj af redaktør Frode Kristoffersen. Udstillingen, der bestod af en privat samling, viste bl.a. autografer fra danske guldalderdigtere som Grundtvig, Ingemann og Oehlenschläger, kendte danske politikere og kulturpersonligheder fra det 20. århundrede, bl.a. Johannes V. Jensen, Georg Brandes, Stauning, J. C. Christensen, Poul Reumert, Karen Blixen og Niels Bohr. - Desuden var der en del udenlandske verdensberømtheder, herunder Hemingway, Albert Schweizer, Nehru og Nelson Mandela. I alt vistes o. 150 autografer.

2. *Skærbæk omkring 1900*, åbnet 22. juni af viceborgmester Svend Aage Gammelgaard. På udstillingen var bl.a. genskabt Storegade, som den så ud for knap 100 år siden, der vistes billeder og genstande fra

byens erhvervsliv (håndværk og handel) og kulturliv (kirke, skole, missionshus og foreninger) samt en særlig udstilling om pastor Jacobsen og hans virke, herunder godt en halv snes billedtæpper fra den berømte Skærbæk Væveskole (1896-1907). Ud over museets egne eksemplarer havde vi lånt tæpper fra Kunstindustrimuseet i København og Museet på Sønderborg Slot samt fra private. - I forbindelse med denne udstilling afholdtes fire "fyraftensmøder", hvor ældre mennesker fortalte om personer og forhold i Skærbæk i århundredets 1. halvdel.

3. *Malerier af Victor Brockdorff og Viggo Kragh-Hansen*, åbnet 15. september af fhv. amtsborgmester Kresten Philipsen. Udstillingen, der var kommet i stand med generøs hjælp fra de to maleres enker, viste især landskabsmalerier og portrætter.

Begge år afholdt Historisk Forening som sædvanlig i oktober bogmarked, hvis overskud går til museet.

Besøgstallet var i 1999 på 3.200 og i 2000 på 2.800.

Museet modtog 1999 fire landskabsmalerier af Fr. P. Becker som gave fra hans søn og svigerdatter og to portrætter udført af Agnes Smith (frimenighedspræst J. L. Jørgensen og hustru, skænket af deres søn). Vi har fået et isbjørnekranium og andre Grønlandseffekter til hvalfangerstuen, ligesom vi har erhvervet en mekanisk julemand med rensdyr, som tidligere har været anvendt

som juleudsmykning i en Skærbæk-virksomhed. I 2000 har vi modtaget et Svanetæppe af Otto Eckmann fra før 1900, fra Skærbæk Væveskole, samt to malerier af Viggo Kragh-Hansen som gave fra hans hustru Metha Kragh-Hansen. Desuden er der indkommet en del andre effekter samt billeder m.v. til arkivet.

Orkanen 3/12-1999 gav en del tagskader, som straks blev midlertidigt tildækket. En egentlig udbedring skete i løbet af foråret og sommeren 2000. Dele af den faste udstilling måtte i den forbindelse pakkes ned, da et par rum blev lettere vandskadede.

Museets årsskrift "Fra Skærbækegnens Fortid" udkom for 13. og 14. gang. I 1999 indeholdt det Skærbæk Slagteris historie siden oprettelsen 1924, skrevet af fhv. slagteridirektør Henrik Enderlein, og i 2000 en fyldig artikel om "Dagligliv i Brøns og Rejsby sogne", skrevet af museets næstformand, gårdejer Niels L. Petersen, Rejsby. - Museets leder skrev i "Sønderjyske Museer" 1999 en artikel "Hammer og ambolt" om en tysk patriotisk fest i Brøns 1899 og dens følger og i "Sønderjyske Årbøger" 2000 artiklerne "Et krigsmindesmærke fra 1134?" om døbefonten i Felsted og "De tyske privatskoler i Skærbæk og Gånsager 1930-45".

Der er ikke sket ændringer i bestyrelse eller medarbejderstab.

Danevirkegården - Museet ved Danevirke.

Årsberetning for 1999 og 2000

af Nis Hardt

Danevirkegården gik i 1999 ind i sin 10. sæson. Museet åbnede i august 1990 og har lige siden udviklet sig til et besøgssted, der har formidlet Danevirkes omskiftelige historie, men også har fungeret som informationscenter om det danske mindretal. I alt har hen ved 165.000 besøgende gæstet museet siden åbningen. Arbejdet på museet har sigtet på en vedholdende kvalitetssikring og udvikling af formidlingen. I 1999 har godt 15.500 og i året 2000 har ca. 15.000 benyttet sig af lejligheden til at få et informativt og dækkende billede af voldens historie.

Året 1999 medførte forandringer på personaleområdet, idet Jørgen Kühl, der har været museets leder siden begyndelsen, er blevet direktør ved Institut for Grænseregionsforskning. Pr. 1. september har arkæolog, cand. phil. Nis Hardt overtaget museets faglige ledelse. Nis Hardt er ansat på halv tid og er også lærer på Jaruplund Højskole.

Danevirkegårdens hovedopgave består i at udforske og formidle Danevirkes historie. Forskningen foregår i samarbejde med arkæologiske institutter, universiteter, museer, arkiver og biblioteker i Danmark og Tyskland.

Størstedelen og den mest intensive del af arbejdsbyrden ligger dog på formidlingsområdet. Her kan den særlige danske museumstradition gøre sig gældende over for et overvejende dansk/nordisk publikum, som stadig for manges vedkommende forundres over, at der findes et dansk museum i Tyskland. Formidlingen henvender sig også til et tysk publikum, der her på stedet ofte for første gang stifter bekendtskab med, at ruinen i landskabet gemmer på et stykke både dansk og tysk historie.

Museets formidling rækker fra foredrag, guidede ture, særudstillinger og film til publikationer. På bogmessen i Forum i København i november måned 1999 præsenterede J. Kühl og N. Hardt bogen "Danevirke - Nordens største fortidsminde". Sammen med museumspædagog Anker Thygesen fra Haderslev Museum kunne inspektøren på Danevirkegården desuden den 2. juli 2000 præsentere bogen "År og dage i Hjemsted", der har undertitlen "Landsbyliv i jernalderen" for publikum i Hjemsted Oldtidspark.

I 1999 viste museet tre forskellige særudstillinger. Den første tog udgangspunkt i et jubilæum: Fra 23. maj til 15. juni vises en udstilling om "75 danske årsmøder i Sydslesvig". Udstillingen bestod af 31 udvalgte årsmødeplakater fra tiden 1952-99, 20 teksttavler om hele årsmødehistorien tilbage fra det første arrangement i 1921 og plakatsøjler med klip fra Flensburg avis fra årene 1946-99.

Samme dag, som årsmødeudstillingen sluttede, åbnede udstillingen "Danevirke - nye perspektiver", der ved hjælp af 30 nyoptagne luftfotos viste voldanlægget i hele sin oprindelige udstrækning fra Hollingsted i vest til Slien i øst samt mellem Slien og Vindeby Nor. Denne udstilling løb frem til slutningen af juli. Den indgik som eneste arrangement i Sydslesvig i Middelalderåret 1999, der i hele Danmark og Skåne markeredes med over 850 enkelt arrangementer.

Den 31. juli åbnedes årets sidste særudstilling. Udstillingen "Rumfang" bestod af 36 fotografier opta-

get af pastor Chr. Ulrich Terp fra Slesvig. Fotografen fokuserede på spændende detaljer og sider af Slesvig by og omegn. Det er der kommet en fremragende foto-udstilling ud af med en meget høj æstetisk kvalitet.

Den 15. juni 2000 inviterede Danevirkegården til åbning af særudstillingen "Tak, I som faldt, og I som blev tilbage". En udstilling i anledningen af 150-året for Slaget på Isted Hede. Udstillingen blev til i samarbejde med Tøjhusmuseet og Militær-Medicinsk Samling på Jægersborg Kaserne, samt et hold historiestuderende fra Københavns Universitet. Udstillingen tog sigte på sanitetstjenesten, som den fungerede under Treårskrigen. Militær-Medicinsk samling leverede tableauer, der gav et realistisk billede af af militærlægenes muligheder. Lægen John Sjøberg havde fremstillet en tabletop af et militærlazaret, specielt til lejligheden. Udstillingen kunne ses frem til den 31. oktober.

Den 7. maj 2000 blev den nye vej hen til Valdemarsmuren indviet. Kreis Schleswig/Flensburg, Danevirke Kommune, Arbeitsgemeinschaft Ochsenweg og Danevirkegården havde sammen med fredningsmyndighederne gjort fælles sag for at forbedre adgangsforholdene til muren, der nu kan ses i en længde af omkring 30 m. Den nye vej går hen over museets gårdspads og kan også benyttes af gangbesværede og kørestolsbrugere. Landråden J.-D. Kamischke og Danevirkegården indbød sammen til indvielsen af vejen. J.-D. Kamischke kaldte samarbejdet om projektet en "Meilenstein auf dem Weg zum Bewußtsein einer gemeinsamen Identität in der Region Sønderjylland/Schleswig".

Den 10. august deltog N. Hardt og forfatteren Konrad Hansen fra Solt i forbundslandet Schleswig-Holsteins præsentationsuge på verdensudstillingen EXPO 2000 i Hannover. K. Hansen læste op af sin roman "Die Männer vom Meer", en historisk roman fra vikingetiden, og N. Hardt supplerede med uddrag af sin og Karsten Kjer Michaelsens fagbog „Wikinger zwischen Ribe, Haithabu und Hamburg“.

Museet Holmen.

Årsberetning for 1999 og 2000

af Tenna R. Kristensen

Året 1999 var et roligt år for Museet sammenlignet med 1998, hvor Museets skæbne i en periode var usikker. Museets nye leder Annemette Løkke Berg arbejdede under Museets nye koncept som kunst- og kulturhistorisk Museum med vægt på det lokalhistoriske. Flere arbejdende udvalg arrangerede de forskellige udstillinger – og denne arbejdsform fungerede godt. Desværre var Annemette Løkke Berg nødsaget til at opsiges sin stilling med udgangen af august, da hendes mand tiltrådte en stilling på Randers Kulturhistoriske Museum. I stedet blev Tenna Rejnholt Kristensen ansat pr. 15. september.

Holmens korps af frivillige kustoder gjorde også i 1999 en stor indsats, og uden deres hjælp var det ikke muligt at holde Museet åbent. Den årlige udflugt for Museets frivillige medarbejdere blev udskudt til den 23. marts 2000.

Blandt nyerhvervelserne til Museets samlinger findes en papirkniv fremstillet i krigsfangelejren i Løgumkloster. Museet er taknemmelig over for dem, som betænker Museets samling, og modtager gerne genstande, som er fagligt og lokalhistorisk interessante. Det er planlagt, at registreringer af genstande fremover skal foregå elektronisk, så snart det nye DMI-Windows program er færdigt og installeret.

Lokalhistorisk Forening i Løgumkloster, som har stærkt behov for nye og bedre lokaler, har ytret ønske om at måtte indrette loftet på Holmen til nyt Arkiv. Holmen er positiv overfor dette ønske, da et husfællesskab med Arkivet på længere sigt kan være nyttigt for begge parter og styrke samarbejdet imellem de to institutioner. Der er udarbejdet et ombygningsforslag, og indtil videre undersøges mulighederne for at finansiere forslaget.

Orkanen den 3. december ramte også Holmen. Især på vestfacaden blev det nypålagte tag beskadiget, dog heldigvis ikke værre, end det hurtigt kunne udbedres,

og bygningen led ellers ikke overlast.

Museet har haft følgende udstillinger i 1999

27. marts – 3. maj: Påskeudstilling: Keramik, maleri og vævede arbejder. Kirkekunst af Niels Helledie, Kaj K. Nørkjær og Grethe Sørensen.

8. maj – 6. juni: Fransk grafik. Kunstforeningen Cirklen udstillede sort/hvid grafik af Cathrine Keun.

19. juni – 30. august: Middelalder på Museet Holmen. Udstilling om klostervæsen og dagligliv på Vesteregnet.

4. sept. - 31. okt.: Albert Bertelsen og Svend Aage Madsen. Maleri.

Derudover har Museets samling af værker af kunstneren Sadao Watanabe været udlånt i en 14. dags periode.

Museet har haft følgende arrangementer i 1999

Torsdag den 22. april: Aftenomvisning i særudstilling. Ved museumsinspektør Annemette Løkke Berg.

Tirsdag den 6. juli: Omvisning i middelalderudstilling med besøg i Refugiets urtehave. Ved museumsinspektør Annemette Løkke Berg.

Onsdag den 25. august: Mennesker og dagligliv i dansk middelalder. Foredrag ved Per Kristian Madsen, leder af Nationalmuseets middelalder og renæssancesamling samt Danmarks Kirker.

Museet har haft i alt haft 3.334 besøgende og været åbent i 662 timer.

Også år 2000 blev et godt år for Museet Holmen

Personalemæssigt forblev situationen fra 1999 status quo, i det mindste for Museets vedkommende. Som bekendt har Museet husfællesskab med Løgumkloster Turistinformation, og i 2000 sagde Turistforeningen og Museet farvel til Inge Andersen, leder af Turistkontoret gennem mange år. Museet takker hermed Inge Andersen for trofast og godt samarbejde gennem alle

årene. I stedet kunne Museet byde velkommen til Turistkontorets nye leder Petra Zehe, som vi glæder os til at fortsætte det gode samarbejde med. Museet kunne også i 2000 nyde godt af en stor indsats fra mange frivillige hænder. Både bestyrelses- og udvalgsmedlemmer, der arbejder langt ud over det forventelige, og Museets frivillige kustoder er uundværlige for Museet. Som en lille tak for indsatsen inviterede Museet på en lille udflugt, der gik til Koldinghus med efterfølgende kaffe i den stemningsfyldte restaurant i slottets kælder.

Næppe var skaderne fra orkanen i 1999 udbedret, før naturen igen legede med Museet. Et forfærdeligt tordenvejr hærgede Løgumkloster den 28. maj. Et lyn slog ned og ødelagde mange af de tekniske installationer på Museet og Turistkontoret. Der gik flere måneder, før telefon, computere og alarmsystem igen virkede normalt.

Løgumkloster Lokalhistorisk Arkivs ønske om at flytte ind på Museets loft blev i 2000 endeligt skrinlagt. Selv på baggrund af arkitekt Jørgen Toft Jensens udmærkede forslag, blev det klart for alle de involverede parter, at huset trods ombygning ville være for trangt til at rumme begge institutioner. Det lykkedes heldigvis Lokalhistorisk Arkiv at løse deres pladsproblemer midlertidigt andet steds i byen. Ideen om et udvidet samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv spøger dog videre. Disse planer involverer også den lokale kunstforening Cirklen, som ikke har egne lokaler til udstillingsvirksomhed med mere. En arbejdsgruppe med repræsentanter fra de tre institutioner blev nedsat for at drøfte ideen og udarbejde et konkret projektforslag, som inkorporerer alle tre institutioner. En opgave for udvalget var og er at undersøge mulighederne for at erhverve større og bedre lokaler andet steds i byen, hvor der skal være plads til alle og med mulighed for mange forskelligartede aktiviteter. Projektet er stadig kun tanker og ideer på skrivebordet, der skal arbejdes meget med, forhåbentlig vil det i 2001 vise sig om disse ideer og tanker kan blive mere konkrete. Endnu er det for tidligt at beskrive i detaljer, hvad et sådant projekt kunne betyde for Holmen. Dog skal det understreges, at der på ingen måde er tale om at nedlægge det nuværende Holmen, da det er et krav fra Museets side, at bygningen fortsat skal rumme et Museum; men

muligheden for udvidelse og for at kunne forbedre Museets formidlingsmæssige forpligtigelser og virksomhed hilser Museet naturligvis velkommen. Udvalget arbejder videre i 2001, og tiden vil vise, om ideerne lader sig realisere.

Selvom Museets loft viste sig ikke at kunne rumme Arkivet i det lange løb, var det stadig påkrævet, at loftet blev sat istand, da både Museet og Turistkontoret manglede oplagringsplads. I de senere år er den mængde af brochurer, som Turistkontoret skal kunne præsentere, steget voldsomt, og Museets arkiv m.m. bliver heller ikke mindre. Takket været Løgumkloster Kommune, som bevilligede en større sum penge, kunne Museet kort før jul gå i gang med en større istandsættelse af halvdelen af Holmens loft og udskiftning af det slidte køkken m.m. Arbejdet forventes at være færdigt i foråret 2001.

I sin tid da Ribe Domkirke skulle have ny udsmykning i kor og apsis, blev det daværende ciboriealter,

Bispekåbe til Ribe Domkirke, tegnet af Svend Boe Haugaard.

også kaldet Ambergmonumentet overdraget til Museet Holmen og en kreds af mennesker fra Løgumkloster ville forsøge at få monumentet opstillet et sted i byen. Det har nu vist sig efter mange års arbejde, at det ikke er muligt at rejse det beløb, der er behov for, for at kunne opstille monumentet forsvarligt og seværdigt. Projektet blev derfor i 2000 endeligt opgivet. Det er nu uvist, hvad der fremover skal ske med Ambergmonumentet, da hverken Nationalmuseet eller Ribe Domsogn umiddelbart er interesserede i atter at overtage monumentet. Museet arbejder derfor videre i det kommende år med at finde en løsning på opbevaringsproblemet til det meget store monument.

Sønderjylland Amts Museumsråd bevilligede i 1999 et beløb til Holmen til indkøb af 4 store nye glasmontrer. De blev indkøbt i 2000 og brugt første gang til Museets sommerudstilling. I 2000 gav rådet et beløb til et arrangement specielt for børn og til trykning af plakater.

Der har i årets løb været 5 meget forskellige, men alle meget fine udstillinger. Følgende udstillinger har været vist:

Den 15. april til den 21. maj: Udstilling med værker af Svend Boe Haugaard, bispekåben til Ribe Domkirke og malerier.

Den 27. maj til den 23. juni: Malerier af Allan Skuldbøl. Arr.: Kunstforeningen Cirklen.

Den 1. juli og indtil den 31. august: Adel og Præster, Borgere og Bønder. Arkæologiske fund fra Sønderjyllands middelalder.

Den 9. september til den 29. oktober: Malerier af Olivia Holm-Møller og Jens Nielsen.

Den 4. november til den 3. december: Khoa Pham, malerier og grafik. Arr.: Kunstforeningen Cirklen.

Både Svend Boe Haugaard og Allan Skuldbøl lagde hjerte og sjæl i deres udstillinger på Holmen, som blev godt modtaget af både publikum og pressen. Sommerens kulturhistoriske udstilling blev oprindeligt fremstillet af Haderslev Museum i anledning af middelalderåret 99, og det var Haderslev Museum, som uden restriktioner af nogen art lod Holmen låne de mange genstande, der var tale om. Det samme gjorde Holstebro Kunstmuseum, der frit lod os vælge blandt alle Olivia Holm-Møller og Jens Niensens billeder.

Mine venner af Olivia Holm-Møller.

Holmen takker begge museer for godt samarbejde. Årets sidste udstilling var med den unge vietnamesiske kunstner Khoa Pham. Han udstiller over hele Europa og bragte et frisk pust fra fjerne himmelstrøg til Holmen. Beskæmmende er det at tænke på, at på grund af de strenge indrejserregler i Danmark, skulle han allerede forlade landet efter ganske få dage. Det er ikke befordrende for kunsten.

I forbindelse med udstillingerne har der været afholdt foredrag. Aftener, som gæsterne er glade for, og denne aktivitet vil Museet fortsætte. Der har også været specielle arrangementer og rundvisninger for børn. Museet har i 2000 haft 2.193 besøgende og været åbent i 689 timer.

Bov Museum. "Oldemorstof". Årsberetning for 1999 og 2000

af Henrik Schou og Karen Bendtsen

1999

Årets gang i hovedtræk.

Bov Museum indledte sæsonen med en officiel reception for at fremvise de nye udstillinger i museets nyrestaurerede hovedbygning.

Det var en glad bestyrelse og ledelse, der modtog mange rosende ord for de smukke lokaler og de nyopsatte udstillinger.

Skærtorsdag og Langfredag tilbød museet igen sine besøgende det store sønderjyske kaffebord. Mere end 200 gæster tog mod tilbuddet om at spise, hvad de kunne af de 19 forskellige slags kager, der var dækket op med.

Den 10. juni 1999 var der en festlig åbning af hatteudstillingen "På hat med skiftende tider", hvor jour-

tilknytning til udstillingen var der indrettet hattemagerværksted ved modisten Lizzie Østergaard. Såvel udstilling som værksted var godt besøgt af gæster fra begge sider af grænsen.

Udstillingen sluttede den 29. august 1999.

Den 16. september 1999 åbnedes en mindre *frimærkeudstilling* i særudstillingslokalet med frimærker, der venligst var udlånt af Frede Lyck. Det var en meget interessant og filatelistisk bred udstilling, med et varieret udbud af frimærker, førstedagskuverter m.v. - lige fra mærker, der havde været en tur i rummet, til mærker med Prinsesse Dianas smukke træk. Udstillingen sluttede den 31.10. 1999.

1999 var imidlertid også et år, hvor sygdom og personalemangel prægede museets normale udbud af aktiviteter. Dette gik bl.a. ud over den planlagte udstilling af årets gaver og den normale aktivitetssøndag.

For at forsøge at råde bod på dette blev alle, der i årets løb havde skænket genstande til samlingerne eller på anden måde havde givet et bidrag til museets drift, inviteret til åbning af en "gaveudstilling en miniature" den 23. november 1999, hvor museets frivillige og personale serverede vafler og æbleskiver ved et afslappet og hyggeligt arrangement.

Der var imidlertid ikke megen tid til at hvile på laurbærene, for allerede få dage senere måtte museets stab af faste og frivillige medhjælpere igen "i ilden", idet museet med kort varsel fra Padborg Torvecenter "overtog" det årlige julearrangement den 27. november 1999 med "julemandens vækning på museets loft".

Arrangementet var vellykket, og museets gårdsplads var fyldt med voksne og børn, der efter at have vækket julemanden indtog museet for dels at deltage i gaveuddelingen, dels at se Luciapigerne fra Fårhus.

Museet, der var fyldt til bristepunktet, var samme dag ramme om åbningen af en udstilling af Georg Jensens damaskduge.

Glimt fra Tobaksudstillingen "butik". Indianeren, som ses i forgrunden, er efterhånden en sjældenhed, og er efterspurgt blandt samlere.

nalisten Torben Ølholm holdt et meget inspirerende og engageret causeri over den menneskelige hovedbeklædnings udvikling og betydning gennem tiderne. I

I forbindelse med julens arrangementer havde museet i øvrigt den meget store glæde at modtage en vederlagsfri udsmykning af et af museumshavens store træer ud mod Østre Viaduktvej i form af en meget smuk, permanent lysillumination, som afrundede det gamle årtusinde med tilsyneladende tusindvis af blinkende lys.

2000

Bov Museum har også i 2000 tilstræbt et højt aktivitetsniveau – både omkring de faste udstillinger, men ikke mindst også omkring både kvalitative og kvantitative særudstillinger. Dette er efter museets opfattelse en nødvendighed, såfremt Bov Museum skal gøre sig gældende fortsat, idet mangfoldigheden af tilbud til det publikum, der skal tiltrækkes, er støt stigende.

Årets gang i hovedtræk

Der var ikke i Bov Kommune generelle tiltag til en markering af årtusindskiftet 1999/2000, og Bov Museum benyttede derfor anledningen til at kombinere en forespørgsel fra en gruppe "guldkonfirmander," der var konfirmeret i 1950, om muligheden for at holde en udstilling over dette tema til at arrangere en særudstilling, der samtidig var et tilbageblik på de forløbne 50 års udvikling i kommunen.

Allerede den 15. september 1999 holdt udstillingsudvalget møde, hvor de første tanker omkring særudstillingen "*Konfirmand 1950 - pensionist 2000 et tilbageblik på 50 års udvikling i Bov Kommune*" blev sat på papir. Herefter gik det slag i slag, og der blev nedsat en "konfirmandkomité" bestående af 6 "guldkonfirmander", der i parentes bemærket havde en fornøjelig oplevelse, og museets daglige leder. Det var en meget positiv og spændende oplevelse for museet at samarbejde med denne engagerede gruppe, og efter en række planlægningsmøder var udstillingen på plads og kunne åbnes den 1. april 2000, hvor 150 personer var inviteret til sønderjysk kaffebord.

Efter museets opfattelse er det et eksempel på, hvordan en udstilling har mulighed for at involvere en række personer i lokalsamfundet, samtidig med, at den beskriver noget relevant og nærværende i lokalhistorisk sammenhæng. At der så tilligemed blev opfrisket

en række bekendtskaber og venskaber er jo en god sidegevinst. Udstillingen varede frem til 14. Juni, og der var ca. 1000 besøgende.

I påsken blev der afholdt *Sønderjysk Kaffebord* med ikke mindre end ca. 225 gæster som et tegn på at inter-

Snusflasker, fra udstillingen: "Tobakken på museum".

essen for dette stykke kulinariske landsdelshistorie er stigende.

Museets næste store arrangement var en særudstilling om *"Tobakkens historie og hvad heraf følger"*, som blev til på mere traditionel vis. Takket være en stor interesse fra lokale samlere for at få lejlighed til at udstille deres samling offentligt, samt velvillig støtte fra lokale tobakshandlere og nogle af de større tobaksvirksomheder, blev også denne udstilling en af museets store succeser. Udstillingen åbnede den 30. juni og varede frem til den 17. September, hvor over 1000 mennesker havde haft lejlighed til at sætte sig ind i tobakkens historie i krig og fred, "handle i en tobakskiosk" fra ca.1930, indsnuse duften af tobak i alle dens forskellige stadier af forarbejdning, besigtige piber og andet rygeudstyr i alle afskygninger.

Som et kuriosum havde museet inddraget et stykke af den ellers velholdte museumsplæne og ladet den tilplante med 48 tobaksplanter af forskellig sort, som takket være de åbenbart udmærkede vækstbetingelser gav et godt udbytte. Museet havde inden sikret sig, at antallet af planter ikke medførte, at der skulle svares uventede afgifter til staten på dette ellers yndede beskatningsobjekt.

Bov Museums tredje særudstilling i 2000 var en kombineret udstilling af de mange genstande, museet har modtaget i årets løb og samtidig en markering af, at landbrugsudstillingen og dermed museets nye bygninger havde 10 års jubilæum den 5. oktober. Da der var modtaget flere hundrede gaver, blev årets giverudstilling noget større end vanligt, og den åbnedes under overværelse af de mange gæster, der var indbudt til markering af 10 års jubilæet, hvor der blev udtrykt mange og gode ønsker for en fortsat aktiv vækst for Bov Museum, ligesom ønskerne om en ny tilbygning blev luftet.

Udover de tre nævnte større arrangementer har der som sædvanligt været afholdt en række mindre, hvoraf blandt andre kan nævnes, at både børn og voksne i hele efterårsferien kunne prøve at lave bolsjer, kniple, binde bøger ind, slibe glas, og betjene en drejebænk. Museet har også været vært ved Det Store Sønderjyske Kaffebord for Storstrøms amtsmuseumsråd, ligesom museet har haft mange ældreklubber og andre forenin-

ger på besøg ligeledes til kaffebord og rundvisning.

Da al museal registrering samt statistikker m.v. er overført til edb, benyttede museets leder sig af en pause i arrangementerne og afholdt et edb-kursus for de frivillige kustoder, dels for at give de, der ønskede det, en fornemmelse af, hvorledes det daglige arbejde foregår, og dels at de kan bruge edb som et redskab til at finde yderligere oplysninger om genstandene på museet på lige fod med personalet.

Sidst på året - i slutningen af november stod museet smukt julepyntet, og samtidig startede julestuerne for børn i kommunens daginstitutioner, der indtil den 15. december, to gange om dagen, julehyggede, tegnede og klippede, samt hørte historien om nissen på Bov Museum. Første lørdag i december blev julemanden traditionen tro vækket på museets loft, og der var uddeling af julegaver, saftvand og pebernødder samt luciaoptog. Omkring 300 børn og voksne deltog i arrangementet.

Indadtil har museets bestyrelse og daglige ledelse arbejdet videre med tankerne om muligheden for en øget involvering af grupper af borgere, der kunne have interesse i at arbejde med enten udstillingsemner eller andet i tilknytning til museet. Bov Museum fornemmer, at der ikke mindst blandt de lidt ældre medborgere, men forhåbentlig også de yngre, er en stigende lyst og interesse for at arbejde med historiske emner.

Udover det rent museale er det museets opfattelse, at værdien af at kunne møde andre og måske opbygge det, der på smukt dansk kaldes et socialt netværk, bestemt ikke er at foragte – blandt andet med erfaringerne fra forårets konfirmandudstilling. Det er også opfattelsen, at samarbejdet mellem Historisk Forening, Lokalhistorisk Arkiv, Bov Museum og Bov Bibliotek både kan og skal udbygges til fælles gavn for alle parter – ikke mindst i forbindelse med særudstillingerne, der ofte stiller ganske betydelige ressourcekrav.

Dansk Klokkemuseum.

Årsberetning for 1999 og 2000

af Bendt Gammeltoft-Hansen

Allerede før jul 1999 måtte Over Lerte Kirkes spir - eller rettere: de rester, som orkanen havde efterladt - fjernes af sikkerhedgrunde. Heldigvis tilsvor kirkens forsikringsselskab bestyrelsen, at et nyt spir ville blive rejst uden udgift for Klokkemuseet. Også taget var mange steder lettet i orkanen, med mindre vandskader til følge.

Man besluttede, at kirkens nye spir (som var lovet

færdigt til maj 2000) skulle flyttes ind på tagryggen, ankres i kirkens loftsbjælker og beklædes med kobber. Nu håber museets bestyrelse, at den nye tagrytter er på plads i maj 2001.

Museet har siden sin første åbning i 1991 benyttet ti meget tunge og absolut ikke overvældende praktiske montere til mindre emner (visse af museets deponerede genstande er stillet til rådighed med den udtrykkelige

klausul, at de skal være i aflåst montre). I månederne januar til april blev der bygget én lang montre i kirke-loftets syds-kunk, hvilket både har givet bedre pladsforhold og gjort samlingerne mere attraktive.

En restaurant ved navn "Faklen" i Aalborg i selveste Jomfru Anegade havde siden 1973 som blikfang benyttet et lille klokkespil, fordelt på to smedejernsophæng, der flankerede restaurantens indgang. Spillet havde imidlertid aldrig fungeret tilfredsstillende; etablisementets personale såvel som de omkringboende havde været plaget af den alt for store lyd-mæssige belastning i den snævre gade, og omsider - i 1996 - var spillet blevet demonteret. Takket være en penge-gave fra skibsreder Hans Michael Jebsen i Hongkong har museet kunnet sætte sig i besiddelse af dette lille instrument, restaurere det og placere det på hver side af kirkens hovedportal.

Besøgstallet viser en jævn stigning fra år til år. I år 2000 er besøgstallet steget med godt 15%. Stadig sætter gruppebesøgene præg på statistikken. Hen ved 30 menigheds- eller menighedsrådsudflugter har i tiden 3. maj - 22. oktober valgt Dansk Klokkemuseum som mål. Årets største gruppebesøg fandt sted i maj, da de syd- og sønderjyske medlemmer af FAKK (Foreningen af Kirke- og Kirkegårdsansatte) mødte op i et antal af 240 personer.

Efter sæsonens slutning var der fest på kirkeloftet i Over Lerte Kirke. Thea Martensenuret (et arbejde af

Liverpool- og Aabenraamesteren Peter Green fra omkring 1750) var omsider istandsat. Det blev genopstillet og sat i gang ved en lille højtidelighed.

Efter sæsonens slutning har arbejdet først og fremmest været koncentreret om forskningsopgaver.

Museet har modtaget et beløb til dækning af udgifter ved landsdækkende undersøgelser af kgl. kanon- og klokkestøber *Borchart Gelgeters* arbejder i de danske kirketårne i slutningen af reformationsårhundredet.

Det er efter mange forsøg lykkedes museets medarbejdere at konstruere et pålideligt måleapparat, der gør det muligt - med en halv millimeters nøjagtighed - at registrere kirkeklokkers ud- og indvendige profiler og foretage umiddelbare sammenligninger med klokker-nes klanglige egenskaber. Måleapparatet vil i øvrigt blive demonstreret i september 2001 ved den tyske campanologiske sammenslutnings årsmøde på Burg Greifenstein.

Et interessant museumsprojekt er under opbygning. Det er lykkedes at få Sønderjyllands Amts tilladelse - og støtte - til at oprette et lille klokkestøberi i en bygning umiddelbart bag ved kirken. En pensioneret støbemester i sognet har indvilget i at ekvipere og lede støberiet, og for tiden foretages der indretning af bygningen.

Hjemmeværnsmuseet.

Årsberetning for 1999 og 2000

af Jørgen Frederik Edeling

Opstarten

Det var med store forventninger, Hjemmeværnsmuseets medarbejdere gik ind i Hjemmeværnets jubilæumsår 1999. Allerede den 1. december 1998 var udstillingslokalerne blevet ryddet for efter mere end ti års forløb at give plads til en helt ny permanent udstilling. At Hendes Majestæt Dronningen havde givet tilsagn om at ville åbne den nye udstilling, gjorde bestemt ikke forventningerne mindre. Så det var med ildhu, museets frivillige tog fat på deres del af forberedelserne. 14 dage før den fastlagte tidsramme kunne de melde klar, så udstillingstjenestens faste personale kunne lægge sidste hånd på det store værk. Men som vanligt ved den slags store begivenheder kom man tilsidst alligevel i tidnød, så udstillingen fik måske ikke det allersidste helt fuldstændiggørende løft.

Selve udstillingen blev opbygget efter et nyt koncept, hvor det ikke længere var museumsgenstandene, der var i fokus. Snarere søges der gennem etablering af en række historiske miljøer at bibringe publikum en oplevelse af tidligere tiders vilkår og muligheder for det frivillige danske forsvar helt tilbage fra middelalderens begyndelse og frem til vor tid med hele dens teknologiske udvikling.

Den store festdag

Søndag den 14. marts oprandt festdagen med Dronningens ankomst til Frøslevlejren, hvor hun blev modtaget af 200 glade, flagsvingende børn og en parade af veltjente hjemmeværnsfolk af alle værnsgrene og under kommando af chefen for Hjemmeværnsregion III, oberst Knud Lyngtorp. Efter at have modtaget børnenes hyldest og skridtet paraden af, gik Dronningen til hjemmeværnets museumsbarak H 2, hvor hun blev modtaget af museets formand, oberst Jørgen Frederik Edeling. Efter en kort velkomst fik tidligere hjemmeværnskonsulent Søren Vestergaard ordet for - som en af

Hendes Majestæt Dronningen åbner Hjemmeværnets jubilæumsudstilling 14. marts 1999.

de medvirkende ved hjemmeværnsforeningernes organisering i 1945 - at tolke følelserne ved 50-året for det lovfæstede hjemmeværns oprettelse i 1949. Afsluttende tog Hendes Majestæt ordet og "by heart" udtrykte hun sin hyldest til de frivillige, hvis indsats havde båret hjemmeværnet frem til dets plads i forsvaret i

dag. Efter at have klippet den rød-hvide snor og erklæret udstillingen for åbnet, så Dronningen med stor interesse de historiske miljøer og fik i den forbindelse lejlighed til at hilse på en række af de frivillige, som i det daglige betjener museet og dets gæster.

Besøget sluttedes med en reception i hjemmeværnets hovedsæde i Sønderjylland, den historiske Søgaardlejr, hvor såvel Den Kommitterede for Hjemmeværnet, Poul Andersen, MF, formanden for Hjemmeværnets Historiske Kommission, professor, dr. phil. N. P. Lemche som hjemmeværnets chef, generalmajor Ulf Scheibye havde lejlighed til at takke Dronningen for hendes tilstedeværelse.

Tiden derpå

Ovenpå den festlige åbningsdag begyndte de daglige rutiner, som vi har oplevet dem gennem 12 sæsoner. Besøg af hjemmeværnsenheder, virksomheder, foreninger og først og fremmest skoler. Frem til oktober kvartal 1999 havde mere end 150 uddannelsesinstitutioner besøgt museet, og flere af dem havde på forhånd aftale om at få en orientering ved en af museets medarbejdere.

Den 1. maj blev endnu en mærkedag i museets historie. Efter generalforsamling i foreningen Hjemmeværnsmuseets Venner samledes henved 120 gæster i Hjemmeværnsgården B 81 for at fejre, at museets krumtap, informationssekretær og museumsleder Jens Lauritzen var fyldt 60 år. Der var mange, der gerne ville give Jens nogle gode ord med på vejen og takke ham for den helt enestående og utrættelige indsats, han havde ydet lige siden museets risikofyldte og nærmest vovelige start i juni 1988. Der havde været mange forhindringer og skuffelser undervejs; men de var overvundet, og flere af de mange gratulanter så nu frem til, at Jens med udgangen af april 2000 ville kunne forlade sit hovederhverv - Toldvæsenet - og helt hellige sig sit alt overskyggende livsværk - Hjemmeværnsmuseet.

I løbet af sommeren blev der taget initiativ til at komplettere jubilæumsudstillingen. Der blev gennemført flere småændringer, men en egentlig gennemgribende revision blev udskudt til årets udgang.

Besøg ved museet

Nogle få af de mange besøg skal nævnes. Ved det ene overrakte Robert Nielsen fra Horsens museet en værdifuld bogsamling, som specielt indeholdt billeder, der kan anvendes i forbindelse med fremtidige udstillinger. Ved et andet overrakte Ejnar Lyngdorf fra Telehjemmeværnet ikke mindre end 10.000,00 kr., der var blevet indsamlet i forbindelse med forskellige af Telehjemmeværnets arrangementer.

En helt anden form for besøg aflagde en ung studerende fra Københavns Universitet, Sune Pedersen, der anvendte tre dage til at gå igennem museets arkiver med henblik på et forskningsprojekt i forbindelse med sit studie. Efterfølgende har museet modtaget en skriftlig tak som dokumentation for det udbytte, besøget havde givet.

Et tilsvarende besøg fandt sted i begyndelsen af november, hvor en hjemmeværnsmand som et led i et projekt for fire studerende fra Ålborg Universitet foretog en vurdering af Hjemmeværnets PR-virksomhed før og nu. Fra projektgruppen foreligger en omfattende rapport, som muligvis kan finde god anvendelse, når hjemmeværnets informationstjeneste til sin tid skal vurdere effekten af den igangværende hvervekampagne.

Endelig modtog museet i oktober en så godt som komplet samling af ærmemærker fra Frans Løvschall. Den omfatter mere end 600 mærker og er med korrespondance og dokumentation samlet i ikke færre end 12 ringbind.

Sammenfattende kan Hjemmeværnsmuseet se tilbage på et godt år.

Nye opgaver

Der er godt nok mange opgaver at tage fat på.

Først og fremmest færdiggørelsen af udstillingen, hvilket dog er trukket en del ud, så der sidst i april 2000 endnu henstår at få færdiggjort de sidste ændringer og tilføjelser til udstillingen, lige som udstillingens katalog endnu ikke er trykt.

Dernæst videreførelse af EDB-registreringen i Dansk Museums Index, hvilket vil stå som den højst prioriterede opgave i år 2000.

Endvidere flytning af de mindst omsættelige muse-

Den 20. maj 2000 aflagde et af vore skattede medlemmer af Hjemmeværnsmuseets Præsidium, overlæge dr.med. Jørgen Røjel besøg. Han ses her omgivet af damerne fr. Karen Larsen, fr. Ingrid Sørvin, fr. Bodil Donvig og herrerne dr. Bent Anker Larsen, overlæge Mogens Donvig og dr. Sverre Sørvin.

ums- og udstillingsgenstande til et nyligt lejet magasin-område i Padborg-området. Denne flytning giver mulighed for, at museets meget omfattende og pladskrævende samling af arkivalier og ikke mindst udstillingsmateriel og -materialer nu kan anbringes mere tilgængeligt og hensigtsmæssigt og dermed tilgodese de udlån, som løbende skal gennemføres for at dække de mange forskellige hjemmевærnsenheders behov.

Endelig nyindretning af det kommunale beredskabs underjordiske kommandocentral midt i Frøslevlejren. Her er 84 m² magasin-, arkiv- og biblioteksområde, som museet har fået stillet til rådighed, hvorved de mest akutte pladsproblemer er blevet midlertidigt afhjulpet.

Besøgstal

Til slut det spørgsmål, som af mange bruges til at måle et museums succes ganske uanset, at det er bag kulisserne, det grundlæggende museale arbejde foregår. Besøgstallet sluttede med **25.725** gæster. Det er 1364 færre end året før, men under hensyn til, at sæsonen startede halvanden måned senere, er den reelle tilbagegang kun 681, hvilket set i forhold til besøgstallene ved andre tilsvarende institutioner må vurderes som ganske tilfredsstillende.

Arven fra 1999

Hjemmeværnsmuseet gik ind i det nye årtusinde med 50-års jubilæumsudstillingen. Da denne udstilling havde været meget ressourcekrævende både med hensyn til arbejdskraft og økonomiske midler, blev det besluttet at beholde den og kun foretage en række mindre justeringer og opdateringer bl.a. med henblik på gøre udstillingen mere fremadrettet mod Hjemmeværnets kommende opgaver i konsekvens af det indgåede forsvarsforlig, hvor Hjemmeværnet i højere grad medvirker til at løse de militære værns og især Hærens hjemlige opgaver.

Tiden helt frem til august måned gik således med at gennemføre disse korrektioner, og på det tidspunkt forelå også et længe savnet og nu revideret udstillingskatalog.

Udvidelse og udbygning af magasiner

Medens aktiviteten på udstillingssiden således har været begrænset, skete der ting og sager på magasin- og depotfronten. I foråret 2000 blev museet bekendt med, at der under hensyn til den ændrede sikkerhedspolitiske og beredskabsmæssige situation ville være mulighed for at låne den i Frøslevlejren værende underjordiske kommandocentral tilhørende det lokale redningsberedskab i Bov Kommune. Der blev indgået en aftale, og museet har herefter investeret ca. 40.000 kr. i at indrette de 86 m² til magasin og arkiv. Hermed er der for det første opnået en betydelig større sikkerhed for de oplagte genstande og dokumenter, end det var tilfældet i de hidtidig anvendte træbaracker, og for det andet er det stadig mere presserende pladsproblem løst for i hvert fald de næste tre år.

Forår og sommer er således blevet anvendt til at flytte beholdninger af genstande og ikke mindst arkiver og dermed skabe mulighed for en tilbundsgående manuel registrering, som er blevet påbegyndt i efteråret. Det betyder, at arkivet for Den Danske Brigade i Sverige 1943-45 (DANFORCE) nu har fået tildelt sit selvstændige arkivrum og hermed er kommet fuldstændig på plads.

Jævnsides med dette arbejde har museet flyttet en del af sin beholdning af udstillingsmateriale - fortrinvis plancher, udstillingsdukker og -modeller, undervis-

nings- og demonstrationseffekter, der jævnligt udlånes og ikke er registreret som egentlige museumseffekter - til et lejet 42 m² lokale i selve Frøslev. Hermed begrænses en del af trafikken til selve museet samtidig med, at museet kan udbygge sin service- funktion overfor Hjemmeværnets enheder.

Tilgang og udlån af effekter og dokumentation

Under hensyn til museets gældende politik om kun at have et enkelt demilitariseret (ubrugeliggjort) eksemplar af hvert af de af Hjemmeværnet gennem tiderne anvendte våben, har det været nødvendigt at henvise adskillige tilbudte våben til andre relevante militære samlinger herunder Hjemmeværnets Historiske Materiel Udstilling i Gribskov og Tøjhusmuseet. Derimod har museet med glæde taget imod kasserede uniformsgenstande, som museet i stor udstrækning låner ud til forskellige formål ikke mindst i forbindelse med jubilæer og andre historiske mindedage. Denne udlånsvirksomhed er stadig stigende og beslaglægger en væsentlig del af museets ressourcer, men den anses samtidig for at være en så betydningsfuld - om end utraditionel - del af formidlingen, at den tillægges høj prioritet.

Samarbejde med andre institutioner og sammenlutninger

Museets nærmeste samarbejdspartner er naturligt nok Brigadesamlingen, der har til huse indenfor museets rammer. Dette samarbejde rækker også over til Brigadeforeningen, og der arbejdes i øjeblikket på udarbejdelsen af en overenskomst, der kan sikre Brigadesamlingens opretholdelse og udbygning på langt sigt. Som resultat af dette samarbejde, der yderligere omfatter Hjemmeværnets Landshistoriske Selskab, kunne udgives vor afdøde brigader og "kontorchef" Ivan Hansens erindringer fra hans tid under besættelsen med tjeneste i Den Danske brigade og efterfølgende i britisk tjeneste.

Samarbejdet omfatter også vore medmuseer og udstillinger i Frøslevlejren: FN-museet, Amnesty International og Beredskabsforbundets Udstillings- og Kursusbarak med indbyrdes gensidige henvisninger, overgribende kustodetjeneste, fælles indkøb og årlig

kustodefest og iøvrigt fælles kollegialt samvær og udnyttelse af hinandens faciliteter.

Nye vedtægter og ændring af bestyrelsen

Gennem mere end et år havde bestyrelsen arbejdet med en opdatering af museets første vedtægter, inden den efter knap 12 års virksomhed kunne fremlægge nye til godkendelse ved henholdsvis fondsmyndigheden (Hjemmeværnskommandoen) og Amtsmuseumsrådet i Sønderjylland. Godkendelse fra begge forelå maj 2000.

Ændringerne var nødvendiggjort af Hjemmeværnets Museumsmagasins nedlæggelse som en integreret del af Hjemmeværnsmuseet og indebar samtidig en ny passus om museets anerkendelse af ICOM's museumsetiske regler som grundlag for museets virksomhed. Endvidere blev ansvarsfordelingen mellem bestyrelse, forretningsudvalg, forretningsfører og museumsleder trukket klarere op.

Ved samme lejlighed blev det bestemt, at den til enhver tid siddende formand for Hjemmeværnets Historiske Kommission indtræder i bestyrelsen, hvorved kaptajn, professor, dr.theol. Niels Peter Lemche er blevet medlem.

Hjemmeværnsmuseets Præsidium

Hjemmeværnsmuseets Præsidium fik i år 2000 fire nye medlemmer.

Det første er tidligere chef for Slesvigske Fodregiment, oberst Frede Gotthardsen, der er stifter af Brigadesamlingen og dens første formand frem til januar 1999. Endvidere er Brigadeforeningens formand, kontreadmiral Immanuel Benedict Rodholm indtrådt fra marts 2000.

En gammel tradition er genoptaget, idet den danske generalkonsul i Flensborg, dr. phil. Henrik Becker-Christensen indtrådte i april 2000. Samtidig indtrådte ordenshistoriografen, professor, dr. phil. Knud J. V. Jespersen, og i tilslutning hertil havde undertegnede formand den 2. maj på Christiansborg den glæde at overvære præsentationen af andet bind af professorens SOE-værk "Med hjælp fra England". Det samme var tilfældet den 7. november, hvor professor Knud J. V. Jespersen modtog Ebbe Munck-prisen på 50.000 kr.

Hjemmeværnsmuseets personale

Hjemmeværnsmuseet er i år 2000 udelukkende blevet betjent af frivillige hjemmeværnsfolk. Det er dels folk, der er bosiddende i Sønderjyllands Amt, og dels kusto-devagter, der kommer fra hele landet og varetager vagten for en uge af gangen.

I alt anses denne tjeneste at andrage det, der svarer til 8 - 10 årsværk for fast ansat personale. I perioden efter sommerferien har museet yderligere haft den glæde at kunne opstille et hold på henved 20 personer, - fortrinsvis gamle brigaderer fra DANFORCE (1943-45). De møder den første onsdag i hver måned og beskæftiger sig først og fremmest med registrering og arkivtjeneste.

Økonomien

Da der for tredje år i træk ikke blev tildelt museet nogen del af den sum, som amtet afsætter til støtte for de associerede museer, vil museet endnu en gang gå ud af et regnskabsår med underskud.

Heldigvis kom Ejnar Lyngdorf atter i år med 10.000 kr., som var en del af overskuddet fra TELE-Danmarks personales deltagelse i cykelløbet "Sjælsø rundt". Yderligere modtog museet den 26. september 5.000 kr. fra DET UNGE GRÆNSEVÆRN.

Før årets afslutning stod museet overfor at skulle udskifte sine nedslidte elektriske radiatorer, hvilket medfører en ikke-budgetteret udgift på henved 30.000 kr. Det er imidlertid en helt nødvendig investering, som dog på længere sigt vil medføre en væsentlig besparelse i medfør af en mere energioekonomisk model.

Besøgstal

Ved årsskiftet var besøgstallet **25.209** gæster, og det blev dermed 516 færre end i 1999.

De besøgende fordeler sig med 131 skoleklasser og andre uddannelsesinstitutioner med ialt 4.215 personer, endvidere 20 hjemmeværnsheder med 465 personer og endelig 53 foreninger og andre sammenslutninger med 2.196 personer.

Under hensyn til de tilsvarende tal ved andre museale institutioner af tilsvarende karakter og størrelse må besøgstallet vurderes som ganske tilfredsstillende.

Det kommende år

Den nuværende udstilling vil blive fastholdt. Året vil blive anvendt til udarbejdelse af en ny synopsis for den næstkommende udstilling, hvor det egentlige hjemmeværn fra 1949 og frem efter 2001 vil blive højt prioriteret. Jævnside forberedes i samarbejde med Orlogsmuseet en særudstilling i anledning af Marinehjemmeværnets 50-års jubilæum i år 2002. Dette arbejde indledes allerede i marts 2001.

Endvidere afventer museet en fejlfri udgave af Dansk Museums Index's Windows version. Når den foreligger, vil den EDB-mæssige registrering blive tillagt højeste prioritet.

Hjemmeværnsmuseet har som institution ikke taget del i den offentlige debat omkring Frøslevlejrens fremtid. Men her ved årsskiftet synes der imidlertid at tegne sig en kompromisløsning, som kan tilgodese stort set alle de involverede parter og dermed gøre lejrens udseende lidt mere autentisk uden i væsentlig grad at genere lejrens daglige brugere - herunder de gamle fanger, som deltager i lejrens traditionelle mindehøjtideligheder den 4. maj og den første lørdag-søndag i august.

En hensigtsmeddelelse om, at De Forenede Danske Eksportvognmænd vil opsigte deres lejemål i Frøslevlejren med udgangen af 2001, åbner mulighed for, at Hjemmeværnsmuseet igen kan overtage og udvide sit tidligere lejemål af barak H 13, hvorfor museet allerede i 2001 vil indlede de forberedelser, som et sådant lejemål vil indebære. Endelig vil museet i samarbejde med Hjemmeværnskommandoen indlede en analyse af mulighederne for at gøre museet mere synligt og bedre indpasset i den øvrige militærhistoriske og -museale sammenhæng.

FN Museet. De blå Baretter. Årsberetning for 1999 og 2000

af Jens F. Søndergaard

Ved indgangen til det nye årtusinde rykker 10-året for museets beståen nærmere.

Vi - museet - er blevet et synligt bevis på vort slogan - "fra ide til virkelighed".

Og vi kan stadig være stolte af at kunne kalde os verdens første og hidtil eneste af sin art.

Museet, som har kongelig protektion, har også på mange andre måder fået "folkets bevågenhed", og er indenfor de sidste år blevet en del af en samarbejdsvirksomhed, der spænder vidt.

Et samarbejde, som kommer til udtryk, når vi anmoder om "råd og dåd" i forbindelse med etablering af den årlige særudstilling.

Særudstillingen år 2000 fokuserede på HOSPITALSSKIBET JUTLANDIA.

Hospitalschef på Jutlandia, dr. Mogens Vinge sammen med Hans Excellence Greve Ingolf af Rosenborg og frue.

I et veletableret samarbejde med Dansk Røde Kors, Forsvarets Sanitetstjeneste, ØK og Dansk Sygeplejehistorisk Museum, lykkedes det for det til formålet nedsatte udvalg at kunne byde velkommen til årets særudstilling.

Den officielle åbning blev foretaget af Hans Excellence Greve Ingolf af Rosenborg.

Tilstede blandt de mange "Jutlandiaveteraner" var også 1. hospitalschef på Jutlandia, senere generallæge Mogens Winge.

Museets kustoder har i løbet af sæson 2000 kunnet fornemme en stor interesse for netop denne særudstilling.

År 2000 FN Reunion

Frøslevlejren var af 18 tidligere FN Field Service Officerer med ledsagere valgt som mødested for afholdelse af år 2000 FN Reunion.

De fleste af deltagerne havde i kortere eller længere perioder forrettet tjeneste ved de FN-Missioner, som museets permanente udstilling dækker, og de udtrykte deres uforbeholdne beundring for initiativet til oprettelse af museet og for et veldokumenteret og lærerigt bidrag til forståelse af FN's arbejde i fredens tjeneste.

Særudstilling år 2001

Emnet er i år FN I CONGO 1960-64 med dansk deltagelse!

Zepplin-Museet.

Årsberetning for 1999 og 2000

af Manfred Petersen

Fra indvielsesdagen den 8. maj 1999 med de mange inden- og udenlandske gæster.

Den 8. maj 1999 kunne Zeppelin-Museet Tønder endelig åbne det nye museum. Zeppelin-Gruppen viste stolt det specielle museum frem for de mange inden- og udenlandske gæster. Det blev en meget begivenhedsrig dag, - endelig gik gruppens drøm i opfyldelse.

Nye arbejdsopgaver stod for, nu skulle der formidles, fortælles og vises rundt. I løbet af årets 6 måneders weekend-åbninger havde 2500 besøgt museet. Mange foreninger, klubber, skoler fik rundvisning på museet, og der blev tilbudt ture i området, hvor de tidligere luftskibshaller har ligget. Efterspørgslen på dette tilbud var stor og er fortsat stærkt stigende, men meget tidskrævende, 3-4 timer tager en rundvisning på museet og en tur i Zeppelinområdet. Zeppelin-Gruppen vil gerne udbygge dette tilbud, men det kræver flere frivillige

medhjælpere. I året, der gik, kom der mange nye effekter. Nye udstillingstiltag og det stigende besøgstal gjorde en udvidelse nødvendig. Yderligere en bygning, en barak beliggende ved siden af museet, måtte tages i brug i sommeren 2000.

Zeppelingruppen flyttede i vintermånederne, hvor museet er lukket, om på udstillingerne, fik ny belysning og påbegyndte opbygningen af en ny fast udstilling : Tønder Garnison 1920 – 36: en meget spændende historie, som passer godt ind i huset. Området og bygningerne blev overtaget af det danske militær den 5. maj 1920, og denne historie frem til 1936 har det været naturligt at inddrage i museets formidling.

Meddelelsen i 2000 om, at Tønder Kaserne skal lukkes kom som et chok for Gruppen, hvad nu?

Fra den nyindrettede barakbygning med café og filmrum.

Zeppelin-Gruppen besluttede at fortsætte og afvente, hvad politikerne måtte finde ud af. Gruppen har overtaget den nye bygning – Barakken, som ved ihærdig frivillig arbejdskraft blev ombygget og renoveret i løbet af en måned. Der blev indrettet en café / filmrum til ca. 30 personer samt et bibliotek. Ombygningen stod færdig den 2. juli – 100-årsdagen for opstigningen af det første Zeppelinluftskib LZ I på Bodensee. På selve dagen blev der med hjælp fra Tønder kommune, Tønder Kaserne, Flyvevåbenet, Tønder Flyveplads, Bil- og Motorcykel veteranklubber m.fl. inviteret til åbent hus på museet. Gæsterne fik rundvisning på museet, kunne hygge sig i musiktellet med 60-er musik, fadøl og grillpølser. De over 700 besøgende så Forsvarets og Tønder Flyveplads' imponerende flyveopvisning. Et spændende arrangement, som gav meget PR for museet, ligesom mange gaver og effekter tilfaldt museet. Mange gode kontakter blev knyttet denne dag, specielt med amerikanske og tyske gæster, som alle var imponerede over museet, der med sin beliggenhed på selve området fra Zeppelintiden med dets bygninger og fundamenter fra 1914-20 er en unik attraktion.

Det er museets ønske, at bygningerne og området fortsat må have offentlighedens interesse, da det er enestående ikke blot i Danmark, men også i international sammenhæng.

Zeppelin-Museet havde lidt over 3000 besøgende i året 2000, og mange måtte desværre gå forgæves på hverdage, hvor museet endnu ikke har mandskab til at holde åbent.

Die Sammeltätigkeit der Museen

Vorliegendes Jahrbuch ist als eine Themanummer zusammengestellt mit Schwerpunkt auf der Sammeltätigkeit der Museen. Das Jahrbuch enthält sechs Artikel, die ihren Ausgangspunkt in den Überlegungen der Museen über die Erhaltung von kultur- und kunstgeschichtlichen Gegenständen nehmen. Die Artikel geben einen Einblick in die Überlegungen, die sich an Gegenstände knüpfen, die für Museen mit besonderen Fachgebieten gesammelt werden.

Im ersten Artikel erläutert Museumsabteilungsleiterin Inger Lauridsen die Erzählungen, die sich an ein Geschenk mit Spitzen, Klöppelgeräten, Papieren und Fotografien knüpfen. Der Artikel handelt von der jungen Frau, Hertha Jankjær, geb. Jepsen, aus Kopenhagen, die als junges Mädchen mit der Schriftstellerin Hansigne Lorenzen (Pseudonym Sven Tange) in Kontakt kam, die einen grossen Einsatz für die Wiederentdeckung und die Erhaltung der traditionellen Tonderspitzen für Dänemark leistete. Die Erzählung über die Spitzen Hertha Jankjærs versetzt den Leser in eine Frauenwelt, wo die Erhaltung dieses alten dänischen Handwerks mit dem Dänentum in Sønderjylland verbunden wird – ja sogar mit der gesamten Geschichte Sønderjyllands.

In dem Artikel "Kulturmiljøet – bevaring i fuld skala" (Das kulturelle Umfeld – Erhaltung in vollem Umfang) beschreibt Museumsabteilungsleiterin Hanne Christensen die Überlegungen, die sich an die Arbeit mit der Erhaltung kultureller Umfelder knüpfen. In diesem Artikel wird die Arbeit mit dem kulturellen Umfeld als eine neue Strategie und Methode vorgelegt, und gleichzeitig wird gezeigt, wie die Sammeltätigkeit der Museen auch die immobilen Gegenstände betrifft.

Im Sommer 2000 bekam das Skærbæk Museum einen "Schwanenteppich" geschenkt, der etwa 1900 in der Skærbæk Væveskole gewebt wurde nach einer

Vorlage des Künstlers Otto Eckmann aus Deutschland. H. E. Sørensen, Leiter des Museums, berichtet über den Teppich und das Schwanenmotiv, das eine besondere Rolle für die deutsche Kunst in der letzten Hälfte des 19. Jahrhunderts spielte, und gleichzeitig erläutert er den Ursprung des Teppichs.

Unter der Überschrift "Indsamling på Hjemmeværnsmuseet i Frøslevlejren" (Die Sammeltätigkeit des Museums für die freiwillige Verteidigung im Lager Frøslev) schreibt J. F. Edeling über das Ziel und den Verantwortungsbereich des Museums. Durch eine Präsentation der einzelnen Museumsgegenstände, die hauptsächlich aus Schenkungen stammen, wird der Leser in die Idee und die Tätigkeit dieses Sondermuseums eingeführt.

Museumsabteilungsleiterin Katrine Kampe erläutert in ihrem Artikel eine Reihe von Werken des bildenden Künstlers Claus Carstensen. Das Kunstmuseet Brundlund Slot hat diese Werke als Geschenke bekommen, und sie nehmen Ausgangspunkt in Wiedervereinigungsmotiven von Plakaten und Notgeldscheinen. Der Artikel basiert auf einem Interview mit dem Künstler und handelt von Vorlagen und Grenzen der Bilder im physischen und künstlerischen Sinne.

Der letzte Artikel ist vom Leiter des Museums, Ove Mogensen, geschrieben. Dieser Artikel ist eine Beschreibung der Sammeltätigkeit des Sønderjyllands Kunstmuseums, die sich inzwischen geändert hat. Wo früher auf den Surrealismus der dänischen Kunst fokussiert wurde, wird bei der heutigen Sammeltätigkeit auf die nordische Kunst fokussiert. In dem Artikel wird der Begriff "das Nordische" als Instrument für eine neue Sammlungsstrategie des Museums eingekreist.

